

Muuttuuko käännös entistä kotouttavammaksi
globalisaatiosta huolimatta?

Lastenkirjojen kotouttaminen ja vieraannuttaminen
1970- ja 2000-luvuilla

Venla Kallio
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2015

Tampereen yliopisto

Käännöstiede (englanti)

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Kallio, Venla: Muuttuuko käännös entistä kotouttavammaksi globalisaatiosta huolimatta?

Lastenkirjojen kotouttaminen ja vieraannuttaminen 1970- ja 2000-luvuilla

Pro gradu -tutkielma, 73 sivua, englanninkielinen lyhennelmä 8 sivua

Huhtikuu 2015

Tiivistelmä

Pro gradu -tutkielmani tutkimuskohteena on lastenkirjallisuuden kotouttaminen ja vieraannuttaminen. Tutkimalla lastenkirjasuomennoksia 1970- ja 2000-luvuilta halusin selvittää, onko lastenkirjoja suomennettu eri tavoin eri vuosikymmenillä; onko saman vuosikymmenen suomennoksista löydettävissä samanlaisia kotouttamis- ja vieraannuttamisratkaisuja, ja jos kyllä, onko eri vuosikymmenien välillä havaittavissa jotain selkeää eroa. Halusin tutkimuksessani myös selvittää, millaisia elementtejä kääntäjät ovat eniten kotouttaneet ja millaisia kotouttamisstrategioita he ovat käyttäneet. Käytin luokittelussa apunani Göte Klingbergin luokittelua sekä kotoutettavista elementeistä että eri kotouttamisstrategioista.

Etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini vertailemalla lastenkirjasuomennoksia niiden lähtöteksteihin. Valitsin sekä 1970- että 2000-luvulta kolme lastenkirjasuomennosta. Tutkimusmenetelmänäni käytin tekstianalyysiä. Tutkimusaineistoa läpikäydessäni luin käännöksiä rinnakkain niiden lähtötekstien kanssa ja merkitsin ylös kaikki teksteistä löytyneet kulttuurisidonnaiset elementit ja niiden käännökset. Kotoutetuista elementeistä merkitsin ylös myös kääntäjän käyttämän kotoutusstrategian.

Tutkielmani yhdistelee kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta. Kvalitatiivisuus tulee esiin, kun esittelen kääntäjien ratkaisuja ja pyrin luomaan kuvaa siitä, millaisia käännösratkaisuja eri teoksissa on käytetty. Kvantitatiivisuus taas korostuu, kun teen taulukoita ja lasken eri kotoutusstrategioiden määriä ja osuuksia selvittäessäni, kuinka voimakasta kotouttaminen on eri käännöksissä. Tutkimustani voisi suppeahkon tutkimusaineiston perusteella kutsua myös tapaustutkimukseksi.

Tutkimusta aloittaessani oletuksenani oli, että 2000-luvun käännökset olisivat vähemmän kotouttavia kuin 1970-luvun käännökset. Perustin oletukseni siihen, että Suomi on 1970-luvun ja 2000-luvun välillä kansainvälistynyt huomattavasti muun muassa Euroopan unioniin liittymisen myötä. Ennako-oletukseni vastaisesti paljastui kuitenkin, että 2000-luvun käännökset olivat kotouttavampia kuin 1970-luvun käännökset. 2000-luvun käännöksistä yksi teos (*Olin rotta!*) oli huomattavasti kotouttavampi kuin muut aineistoni käännökset, mikä olisi voinut selittää 2000-luvun korkeampaa kotoutusprosenttia, mutta vaikka tämä teos olisi jätetty aineistossa huomiotta, 1970-luvun käännökset olisivat silti olleet vähemmän kotouttavia kuin 2000-luvun käännökset.

Lähes kaikki kääntäjät olivat kääntäneet kirjat niin, että niiden miljöö säilyi alkuperäisenä, mutta hankalampia vieraita elementtejä, kuten mittayksiköitä, oli kotoutettu lapsilukijan lukukokemuksen helpottamiseksi. Tutkimuksessani ei paljastunut selkeitä eroja siinä, mitä elementtejä kääntäjät olivat kotouttaneet tai mitä kotouttamisstrategioita he olivat käyttäneet eri vuosikymmenillä.

Avainsanat: lastenkirjallisuus, kääntäminen, kotouttaminen, vieraannuttaminen, 1970-luku, 2000-luku, kulttuurisidonnaisuus

Sisällys

1. Johdanto.....	1
2. Teoreettinen tausta.....	4
2.1. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen.....	4
2.2. Lastenkirjojen kääntäminen.....	8
2.2.1. Lastenkirjojen ja niiden kääntämisen erityispiirteitä.....	9
2.2.2. Lastenkirjojen kääntäminen Suomessa.....	12
2.3. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen lastenkirjallisuudessa.....	15
3. Tutkimuskysymys ja -menetelmä.....	23
3.1. Tutkimuskysymys.....	23
3.2. Tutkimusmenetelmä.....	24
4. Aineiston analyysi.....	27
4.1. Tutkimusaineiston esittely.....	27
4.2. Analyysin pohjaksi.....	30
4.3. Teosten kotouttavuus ja vieraannuttavuus kokonaisuutena.....	32
4.4. Tutkimieni teosten kotouttavuus ja vieraannuttavuus.....	33
4.4.1. Kolme etsivää ja kauhujen linna.....	33
4.4.2. Päästä pallo lentoon.....	35
4.4.3. Me salamestarit.....	37
4.4.4. Kahden kodin välillä.....	39
4.4.5. Olin rotta!... eli punaiset kengät.....	42
4.4.6. Haltijakirja.....	44
4.5. Eri kotouttamisstrategiat.....	46
4.6. Eri elementtiluokat.....	48
4.7. Yhteenveto.....	53
5. Päätelmät.....	56
Lähdeluettelo.....	60
English Abstract.....	66

1. Johdanto

Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta huomattava osa on käännöskirjallisuutta. Vuonna 2013 Suomessa julkaistiin 709 kaunokirjallista teosta, joista 348 oli käännösteoksia, eli noin puolet. Lastenkirjallisuuden parissa käännöskirjallisuudella on suorastaan valtava hallinta-asema. Vuonna 2013 julkaistuista 926 lasten- ja nuortenkirjasta 675 teosta oli käännettyjä, eli noin 73 prosenttia. (Suomen Kustannusyhdistys ry a.) Voimme siis olettaa, että suomalaiset lapset tutustuvat kirjallisuuteen ja oppivat lukemaan pääasiallisesti käännöskirjallisuuden kautta.

Lastenkirjainstituutin Kirjakori 2012 -tilastoista on helposti nähtävissä englannin kielen valta-asema lasten- ja nuortenkirjakäännösten lähtökielenä. Tilastojen mukaan vuonna 2012 julkaistiin 929 lapsille ja nuorille suunnattua käännösteosta (mukana lastenkirjat, nuortenkirjat, kuvakirjat, runokirjat, sarjakuvat ja tietokirjat). Näistä teoksista 661 oli käännetty englannista, eli käännöksistä noin 70 prosenttia oli peräisin juuri englanninkielisestä kulttuurista. Muita käännettyimpiä kieliä olivat ranska ja saksa (n. 6 %) sekä ruotsi (n. 5 %). (Lastenkirjainstituutti.)

On siis helppo perustella, miksi lasten käännöskirjallisuus ja juuri englannin kielestä suomennettu lastenkirjallisuus on erittäin tärkeä tutkimuskohde. On tärkeää tietää, millaisia ovat ominaisuuksiltaan teokset, joiden parissa suomalaiset lapset kehittävät lukutaitoaan ja muodostavat käsityksiään kirjallisuudesta ja jossain määrin jopa ympäröivästä maailmasta.

Hyvin olennaista tällä alueella on tietää, miten kääntäjät välittävät lapsilukijalle vieraita elementtejä. Kääntääkö kääntäjä lastenkirjan kunnioittaen sen alkuperäistä kulttuuria, jolloin suomalaislapsi saa kohdata lukiessaan vieraita ilmiötä, vai tuoko kääntäjä teoksen kulttuurisesti lähemmäs lasta muuttamalla esimerkiksi tapahtumapaikkoja ja hahmojen nimiä, jolloin lapsilukijan on helpompi ymmärtää kirjan tapahtumia ja ympäristöä?

Näihin kysymyksiin vastaamalla saadaan myös käsitystä siitä, miten niin kääntäjät kuin yhteiskunta laajemminkin suhtautuvat lapsilukijaan. Halutaanko lapsilukijalle esitellä vieraita kulttuureja ja luotetaanko siihen, että lapsilukija kykenee käsittelemään vieraitakin ilmiöitä, vai pidetäänkö tärkeämpänä teoksen lähestyttävyyttä ja sitä, että lapsilukija kykenee varmasti samaistumaan kirjan tapahtumiin ja hahmoihin?

Lastenkirjallisuuden tutkijan Göte Klingbergin mukaan lastenkirjakäännöksiä voidaan tutkia viidestä eri näkökulmasta:

1. tilastollinen tutkimus käännösten lähtökielistä ja kohdekielistä

2. tutkimus kääntämiseen liittyvistä taloudellisista ja teknisistä ongelmista
3. tutkimus siitä, miten käännettävät kirjat valitaan
4. tutkimus siitä, miten lastenkirjoja todellisuudessa käännetään, ja siitä, millaisia ongelmia kääntäjät kohtaavat lastenkirjoja kääntäessään
5. tutkimus, joka selvittää käännösten vastaanottoa ja vaikutusta kohdekulttuurissa.

Tämä pro gradu -tutkielma kuuluu Klingbergin kategoriaan neljä. Tutkin, miten suomennettuja lastenkirjoja on käännetty kulttuurisidonnaisten elementtien osalta etsimällä konkreettisia tuloksia ja esimerkkejä 1970-luvulla ja 2000-luvulla suomennetuista lastenkirjoista.

Ideani tähän tutkimukseen kumpuaa kandidaatintutkielmastani. Sen parissa vertailin 1970-luvulla käännettyä ja 2000-luvulla käännettyä lastenkirjaa toisiinsa tutkien tapoja, joilla kääntäjät olivat käsitelleet kulttuurisidonnaisia elementtejä. Etsin kandidaatintutkimuksessani vastausta siihen, ovatko 1970-luvun kääntäjä ja 2000-luvun kääntäjä toimineet merkittävästi eri tavalla kulttuurisidonnaisten elementtien kanssa. Tämä tutkimuskysymys oli mielestäni mielenkiintoinen, joten päätin jatkaa saman kysymyksen tutkimista pro gradu -työssäni. Tällä kertaa laajennan hieman aineistoani, mutta etsin edelleen vastauksia siihen, ovatko kääntäjät kohdelleet kulttuurisidonnaisia elementtejä jotenkin eri tavoin 1970-luvulla ja 2000-luvulla.

Huomasin kandidaatintutkielmaani tehdessäni, että en löytänyt kirjallisuutta, joka käsittelee lastenkirjallisuuden kääntämisen trendejä Suomessa eri aikakausina, eli tätä kysymystä ei ole juuri tutkittu Suomessa aikaisemmin. Omalla pro gradu -tutkimuksellani haluan nyt alkaa täyttää tätä tutkimusaukkoa. Vaikka pro gradu -tutkielman mittakaavassa on mahdotonta tehdä niin merkittävää tutkimusta, että sen perusteella voisi tehdä kovin pitkälle vietyjä päätelmiä eri vuosikymmenten trendeistä, haluan avata tätä tutkimussuuntaa ja toivon, että tutkijat minun jälkeeni tarttuisivat tähän aiheeseen ja jatkaisivat sekä laajentaisivat suomalaisen lastenkirjakääntämisen trendien tutkimusta.

Tämän pro gradu -tutkielmani luvussa 2. *Teoreettinen tausta* esittelen tutkimukseni kannalta olennaisen teoreettisen tutkimuksen. Käyn läpi kotouttamisen ja vieraannuttamisen teoriaa sinänsä, ja esittelen lastenkirjallisuuden kääntämisen tutkijoiden ajatuksia lastenkirjallisuuden kääntämisen erityispiirteistä, lastenkirjallisuuden kääntämisen historiasta Suomessa sekä luonnollisesti kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta lastenkirjallisuuden kontekstissa.

Luvussa 3. *Tutkimuskysymys ja -menetelmä* käyn tarkemmin läpi tutkimuskysymykseni: miten tutkimiani teoksia on vieraannutettu tai kotoutettu, sekä onko 1970-luvulla ja 2000-luvulla käännettyjen teosten välillä eroa tai samankaltaisuutta kotouttamisessa ja vieraannuttamisessa?

Lisäksi kerron tutkimusmenetelmästäni, joka yhdistelee kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta sekä tapaustutkimusta.

Luvussa 4. *Aineiston analyysi* esittelen ensin tutkimusaineistokseni valitsemani teokset. Sen jälkeen käyn läpi tutkimuksessani esille tulleita tutkimustuloksia eri näkökulmista. Vertailen tutkimusaineistoni kotouttavuutta ja vieraannuttavuutta kokonaisuutena, erittelen yksittäisistä teoksista löytyneitä tuloksia, vertailen kääntäjien käyttämiä kotoutusstrategioita ja tutkin tuloksia myös eri elementtiluokkien näkökulmasta. Lopuksi teen yhteenvedon tutkimustuloksistani.

Luvussa 5. *Päätelmät* vastaan esittämiini tutkimuskysymyksiin. Tarkastelen lisäksi tutkimustuloksiani laajemmassa kontekstissa ja pohdin syitä tutkimani aineiston kääntäjien tekemille ratkaisuille. Pohdin myös, millaista jatkotutkimusta tutkielmani pohjalta voisi tehdä.

Siirryn seuraavaksi käymään läpi tutkimukseeni liittyvää teoreettista taustaa, jonka päälle perustan oman tutkimukseni. Tarkastelen seuraavassa luvussa lastenkirjallisuuteen sekä kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen liittyvää teoriaa ja näitä ilmiöitä pohtineiden tutkijoiden kantoja.

2. Teoreettinen tausta

Tässä osiossa esittelen tutkielmaani liittyvää teoreettista taustaa. Käyn ensin läpi kotouttamista ja vieraannuttamista yleisellä tasolla, minkä jälkeen siirryn käsittelemään lastenkirjallisuutta. Käyn läpi lastenkirjojen kääntämisen erityispiirteitä yleisesti ja kerron myös lastenkirjojen kääntämisestä Suomessa. Lopuksi käsittelen näiden osioiden pohjalta tutkimukseni fokusta eli kotouttamista ja vieraannuttamista nimenomaisesti lastenkirjallisuudessa.

2.1. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen

Kotouttaminen ja vieraannuttaminen ovat kääntämisen teorian keskeistä sisältöä ja luultavasti termeinä tuttuja kaikille kääntämisen alalla työskenteleville. Kotouttamista ja vieraannuttamista on ehkä näkyvimmin tutkinut amerikkalainen Lawrence Venuti (2008), joka itse puolustaa vahvasti vieraannuttamisstrategiaa.

Aloitetaan kuitenkin siitä, mistä kotouttamisessa ja vieraannuttamisessa on kyse. Edu.fi-sivuston tarjoamasta kääntämisen opetusmateriaalin sanastosta löytyy seuraavat määritelmät kotouttamiselle ja vieraannuttamiselle:

Kotouttaminen tarkoittaa käännettävän tekstin sopeuttamista kohdekulttuuriin ja -kieleen niin, että se noudattaa näiden normeja. Kotouttamista on eriasteista. Se voi merkitä esimerkiksi kielen rakenteiden ja ilmaisutapojen muuttamista, myös nimien suomentamista (esim. Alice -> Liisa) tai vaikkapa lähdekulttuurissa tutun runon muuttamista tekstissä suomalaisille tutuksi runoksi. Kotouttamisen vastakohta on **vieraannuttaminen**.

Vieraannuttaminen: käännökseen jätetään vieras alkuperä näkyviin, ja tekstistä näkyy, että se on käänнос. Esimerkiksi puhuttelut saatetaan jättää vieraaseen muotoon (Mr. Smith) tai kieli voi noudattaa vieraan kielen ilmaisutapaa (esim. Sataa kissoja ja koiria ← It's raining cats and dogs. Vrt. Sataa saavista kaataen). Vieraannuttavan käännosmenetelmän vastakohta on **kotouttaminen**. (Tiittula 2013.)

Kotouttamisen ja vieraannuttamisen juuret ovat romantiikan ajan Saksassa. Vaikka Saksassa elettiin 1700-luvun lopulla romantiikan aikakautta, johon kuuluivat olennaisesti saksalaista kansakuntaa ihailevat aatteet, vieraannuttavan kääntämisen ajatus syntyi juuri Saksassa tämän nimenomaisen kulttuuri-ilmapiirin aikana. Vieraannuttamisen kannattajat ajattelivat, että käännostekstien tuli näyttää vierailta, koska ne olivat peräisin muualta ja heijastivat omaa alkuperäänsä. (Paloposki 2004, 365.)

Käännöstieteessä kaikkein kuuluisimmin kotouttamista ja vieraannuttamista on pohtinut Friedrich Schleiermacher vuonna 1813. Hän kirjoitti seuraavasti pohtiessaan, mitä kääntäjä voi tehdä tuodakseen lähtötekstin kirjoittajan ja käännöksen lukijan lähemmäs toisiaan:

In my opinion, there are only two possibilities. Either the translator leaves the writer in peace as much as possible and moves the reader toward him; or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer toward him. These two paths are so very different from one another that one or the other must certainly be followed as strictly as possible, any attempt to combine them being certain to produce a highly unreliable result and to carry with it the danger that writer and reader might miss each other completely. - - Yet I will continue to insist that beside these two methods there can exist no third one that might serve some particular end. For there are no other possible ways of proceeding. (Schleiermacher 2012, 49. Englanniksi kääntänyt Susan Bernofsky.)¹

Vaikka Schleiermacher ei käytäkään kirjoituksessaan termejä *kotouttaminen* tai *vieraannuttaminen*, on tekstin sisällön perusteella täysin selvää, että hän puhuu samoista strategioista. Kun kääntäjä jättää kirjoittajan rauhaan ja liikuttaa lukijaa tätä kohti, hän vieraannuttaa, ja kun hän jättää lukijan rauhaan ja liikuttaa kirjoittajaa tätä kohti, hän kotouttaa. Schleiermacher on myös sitä mieltä, että kääntäjän on valittava näistä strategioista vain toinen, koska niiden yhdistäminen johtaisi epäluotettavaan lopputulokseen.

Nykyajan käännöstieteilijöistä kotouttamista ja vieraannuttamista on näkyvimmin käsitellyt yllä mainittu Lawrence Venuti. Keskeisessä teoksessaan *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (2008) hän luonnehtii kotouttamista sujuvuudeksi (fluency) ja vieraannuttamista vastarinnaksi (resistance). Venuti käyttää voimakkaita termejä puhuessaan kääntämisestä ja kuvaileekin kääntämistä välttämättömäksi väkivallaksi lähtöteosta kohtaan. Venuti itse elää angloamerikkalaisessa kulttuurissa, jossa tyypillistä on kääntää sujuvasti/kotouttavasti. Hän käyttääkin tällaisesta kääntämisestä ilmausta etnosentrinen väkivalta (ethnocentric violence) ja mieltää kotouttamisen väkivallaksi lähtötekstiä kohtaan. Venutista kotouttaminen myös korostaa vastaanottavaa kulttuuria ja voi pahimmillaan esimerkiksi ruokkia rasismia ja kulttuurista narsismia. (Venuti 2008, 15–16.)

Vieraannuttamisella voidaan kuitenkin Venutin mielestä taistella etnosentrisyyttä ja englanninkielisten maiden hegemoniaa vastaan. Hän kuitenkin toteaa, että kun käännöksellä pyritään kunnioittamaan alkutekstiä, se usein poikkeaa kohdekulttuurin normeista ja luo siten

¹ Lawrence Venuti huomauttaa, että Schleiermacherin jaottelu soveltuu vain kaunokirjallisten ja tieteellisten tekstien kääntämiseen (2008, 34).

vieraan tuntuisen lukuelämyksen. (Mts. 15–16.) Venuti siis näkee kotouttamisen ja vieraannuttamisen vastakohtaisina ja jopa toisiaan vastaan kilpailevina metodeina, joita voidaan myös käyttää yhteiskunnallisina aseina. Teoksensa loppupuolella Venuti toteaa, että kääntäminen sisältää aina etnosentristä väkivaltaa, sillä käännösprosessin aikana vieras kieli, teksti ja kulttuuri aina muuttuvat kohdekulttuurin senhetkisen tilanteen mukaan (mts. 267). Venuti, kuten monet muutkin (esim. Oittinen 2000a), pitää jo kääntämistä itsessään jonkinasteisena kotouttamisena.

Kotouttamista ja vieraannuttamista sekä angloamerikkalaisen kulttuurin asemaa on pohtinut myös espanjalainen Javier Franco Aixelá. Kulttuurinen kansainvälistyminen on jo johtanut siihen, että monissa kulttuureissa angloamerikkalainen kulttuuri on huomattavan tuttua ja angloamerikkalaisen kulttuurin arvoja ja kulttuurirealiteetteja aletaan yleisesti hyväksyä muissakin kulttuureissa. (Franco Aixelá 1996, 54.) Tähän osaltaan on varmasti vaikuttanut amerikkalaisen populaarikulttuurin leviämisen lisäksi vieraannuttava kääntäminen, ja samalla kulttuurin leviäminen ja tutuksi muuttuminen vaikuttaa siihen, että angloamerikkalaista viihdettä on entistä pienempi tarve kotouttaa. Franco Aixelá toteaa myös, että valinta kotouttamisen ja vieraannuttamisen välillä kuvastaa vastaanottavan kulttuurin suvaitsevaisuustasoa, eli sitä, kuinka valmis vastaanottava kulttuuri on kohtaamaan vierautta (Mts. 54).

Kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen liittyvät läheisesti kulttuurisidonnaiset elementit. Tällaisia elementtejä ovat kaikki teoksessa esiintyvät sen lähtökulttuuriin erityisesti liittyvät asiat, esimerkiksi henkilönnimet, ruoka, tavat, eläimet ja kasvit, mittayksiköt sekä uskomukset. Juuri tällaisten elementtien jättäminen ennalleen käännöksessä on vieraannuttamista ja niiden muuttaminen kohdekulttuuriin tutummiksi on kotouttamista. Ritva Leppihalmeen mukaan kulttuuri vaikuttaa tekstintuottajaan monella tavalla, ja siksi tietyssä kulttuurissa syntyvä teksti heijastelee synnyinkulttuuriaan monella tavalla. Kun teos käännetään, voimakkaat lähtökulttuurin ainekset voivat tuntua käännöksen vastaanottajasta oudoilta. (2000, 89.) Tällaisessa tilanteessa kääntäjän on pohdittava, saako käännös olla kohdelukijalle oudon tuntuinen vai pitäisikö sitä muokata kohdelukijalle tutummaksi.

Franco Aixelá on kuitenkin sitä mieltä, että kulttuurisidonnaiset elementit eivät synny lähtökulttuurissa vaan lähtökulttuurin ja kohdekulttuurin yhteisvaikutuksesta. Hänen mukaansa kulttuurisidonnaisia elementtejä ei sinänsä yksiselitteisesti ole olemassa vaan sellainen syntyy, kun lähtötekstissä esiintyy elementti, jolle ei löydy kohdekulttuurissa vastinetta. (Franco Aixelá 1996, 57.)

Kulttuurisidonnaiset elementit eivät kuitenkaan aina ole niin yksiselitteisiä ja näkyviä kuin mitä edellä esitetystä voisi päätellä. Lilian Rönqvist tuo esille esimerkin hankalammasta

kulttuurisidonnaisesta elementistä, jossa elementti itsessään ei ole niinkään vieras vaan se vihjaa jotakin implisiittisesti. Jos tekstissä esiintyy koulu, jonka nimi on St. Anthony's School (Pyhän Antonioksen koulu), on angloamerikkalaisen kulttuurin edustajalle välittömästi selvää, että koulu on katolinen koulu. Suomalaiselle lukijalle tällainen ei välttämättä aukea, koska Suomessa lähes kaikki koulut ovat joko kunnallisia tai yksityisiä kouluja vailla uskonnollista tunnustusta. (2002, 319–320.) Ilman tarkennusta suomalaiselle lukijalle voisi siis helposti jäädä välittymättä kirjan miljööstä seikka, joka saattaisi olla olennainen tarinan kannalta. Tai ainakin häntä voisi hämmentää uskonnon vahva läsnäolo kouluarjessa.

Irma Hagfors kirjoittaa, että kulttuurisidonnaiset elementit, kuten erisnimet ja ruoat, sijoittavat tarinan tiettyyn aikaan ja kulttuuriin sekä lisäksi luovat tarinaan omanlaistaan ilmapiiriä. Nämä elementit myös vaikuttavat siihen, miten lukija samaistuu tarinaan ja sen hahmoihin. Siksi on tärkeää löytää tilanteeseen sopivin käännostrategia. (2003, 115.)

Hagfors ei siis suoraan ota kantaa siihen, onko jompikumpi strategia, kotouttaminen tai vieraannuttaminen, toista parempi vaan toteaa, että kääntäjän on kussakin tilanteessa löydettävä sopivin strategia.² Samanlaisella linjalla on myös Riitta Oittinen. Hän tarttuukin Schleiermacherin asetteluun kääntäjän eri strategioista ja toteaa, että hänestä asettelun luoma ristiriita kirjailijan, kääntäjän ja lukijan etujen välillä on näennäinen. Nämä tahothan eivät ole eri puolilla, vaan heillä on yhtenäiset edut. On kirjailijan etu, että hänen teoksensa hyväksytään osaksi käännöksen kohdekulttuuria. (1995, 36.) Tällä Oittinen tarkoittaa sitä, että kotouttamista ei ole tarpeellista nähdä väkivaltana lähtöteosta ja sen kirjoittajaa kohtaan, sillä kotouttamisella pyritään tuomaan kirjailija ja lähtöteos kohdekulttuurin piiriin ja tietoisuuteen.

Oittinen huomauttaa, että kotouttaa ja vieraannuttaa voidaan muillakin tavoilla kuin kulttuurisidonnaisten elementtien kohdalla. Kotouttamista voi olla myös se, että valitaan vain tiettyjä teoksia käännettäviksi, ja kotouttaa voidaan esimerkiksi lyhentämällä tai luomalla lähtöteoksesta uusi versio uuteen mediaan (esimerkiksi elokuva kirjan pohjalta). (2004, 905.) Oittinen muistuttaa myös, että kotouttaminen ja vieraannuttaminen eivät ole vastakohtaisia strategioita siinäkään mielessä, että molempia strategioita voi esiintyä rinnakkain samassa teoksessa³. Kotouttamista on Oittisen mukaan jo se, että lähtöteksti siirretään kohdekielelle, ja hän

² Hagfors kuitenkin esittää kysymyksen siitä, menettääkö lähtöteos käännettäessä osan viehätystään, jos siitä kotoutetaan sellaiset elementit, jotka sitovat sen tiettyyn kulttuuriin ja paikkaan (2003, 118).

³ Myös Margherita Ippolito on sitä mieltä, että kotouttamista ja vieraannuttamista voidaan molempia käyttää samassa käännöksessä, mutta koska yhdistellä ei voi järjettömästi tekstin sisäisen koherenssin kustannuksella, kääntäjät yleensä kallistuvat vahvasti jommankumman strategian puoleen (Ippolito 2006, 110).

esittää jopa kysymyksen siitä, pitäisikö ajatella, että vieraannuttamista ei ole olemassakaan vaan on vain eriasteista kotouttamista. Kotouttamista ja vieraannuttamista ratkaisuina ei tulisi Oittisen mielestä arvottaa vaan käyttää näitä ratkaisuja erilailla erilaisten tilanteiden mukaan. (2000b, 279–280.) Oittinen ajattelee, että adaptaatiot käännöksessä ovat kontekstinsa tulosta, ja siksi olisikin kiinnostavampaa tutkia, miksi käännös on kotouttava tai vieraannuttava (Paloposki & Oittinen 1998, 382).

Kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen liittyy läheisesti manipulaatioteoria. (Manipulaatioteoriasta ks. esim. Hermans, toim. 1985, sekä Lefevere 1992.) Lastenkirjallisuuden kääntämiseen liittyvässä teoriassa usein puhutaankin nimenomaan lastenkirjallisuuden manipulaatiosta eikä spesifisesti kotouttamisesta tai vieraannuttamisesta. Itse miellän manipulaation hieman laajemmaksi ilmiöksi kuin kotouttamisen ja vieraannuttamisen, sillä manipulaatio kattaa esimerkiksi myös lastenkirjojen sensuroinnin, johon en tässä tutkimuksessa paneudu. Voisi siis ehkä ajatella, että kotouttaminen ja vieraannuttaminen ovat yksi manipulaation tapa, yksi manipulaation alle menevä strategia. Siksi käsittelen lyhyesti myös manipulaatioteoriaa.

Manipulaatioteoria tarkastelee käännöksiä vastaanottavan kulttuurin näkökulmasta. Käännös nähdään itsenäisenä kokonaisuutena, ja teoria keskittyy niihin piirteisiin, jotka erottavat käännöksen vieraasta lähtötekstistä. Käännös halutaan nähdä osana vastaanottavan kulttuurin kontekstia, ja painopiste on käännöksen vastaanottajassa. Käännöksen nähdään myös paitsi olevan osa vastaanottavan kulttuurin kontekstia myös muotoutuvan sen ehdoilla. (Aaltonen 2004, 388–391.) Manipulaatioteoria myös näkee kääntämisen itsessään uudelleenkirjoittamisena, jonka kautta alkuperäistekstiä uudelleenmuotoillaan, koska käännös liittyy vieraan tekstin uuteen kulttuuriin, uuteen aikaan ja paikkaan (Aaltonen 2004, 369). Kuten luvussa 2.3. käy ilmi, Riitta Oittinen puhuu lapselle kääntämisen ohessa paljon uudelleenkirjoittamisesta ja suhtautuu lastenkirjallisuuden manipulointiin myönteisesti. Isabel Pascua kuitenkin muistuttaa, että vaikka kääntäjä onkin käännöksen kirjoittaja tai kirjailija (author), joka luo kohdelukijalle kääntämisen kautta uuden tekstin, ei kääntämisessä ole kyse anarkiasta; käännöstilanne ja kääntäjän oma luovuus asettavat rajat kääntämiselle (2003, 280).

2.2. Lastenkirjojen kääntäminen

Tässä osiossa käsittelen lastenkirjojen kääntämistä sekä yleisestä että suomalaisesta näkökulmasta. Esittelen ensin erityispiirteitä, joita lastenkirjojen kääntämiseen liittyy, minkä jälkeen teen lyhyen katsauksen lastenkirjojen kääntämiseen Suomessa sekä historiallisesta että nykyajan näkökulmasta.

Lastenkirjallisuudelle ei ole yhtä hyväksyttyä määritelmää, vaan ennemminkin tuntuu vallitsevan yhteisymmärrys siitä, että lastenkirjallisuuden määrittäminen on vaikeaa. Määritelläänpä lastenkirjallisuus esimerkiksi lapsille kirjoitetuksi kirjallisuudeksi tai lasten lukemaksi kirjallisuudeksi, molemmissa määritelmässä on omat ongelmansa. Jopa itse lapsuus tuntuu olevan vaikeasti määriteltävä asia. Omassa tutkimuksessani tutkin alakoulun yläluokkalaisille eli noin 10–12-vuotiaille suunnattuja kirjoja. Tämän tutkimuksen kontekstissa miellän siis lapsuuden yltävän syntymästä noin alakoulun loppuun asti ja lastenkirjallisuuden kattavan tämän ikäisille lukijoille suunnatut teokset.

Ongelmallista on ollut myös lastenkirjallisuuden kääntämisen määrittäminen. Riitta Oittinen pohtii teoksessaan *Translating for Children* (2000) eroa lastenkirjojen kääntämisen ja lapsille kääntämisen välillä. Lastenkirjojen kääntäminen kääntää huomion enemmän alkutekstiin ja lapsille kääntäminen siihen, kenelle käänös suunnataan. Tässä tutkimuksessa käytän molempia ilmaisuja tilanteesta riippuen, sillä tutkimukseni keskittyy sekä alkutekstiin että sen vastaanottajaan.

2.2.1. Lastenkirjojen ja niiden kääntämisen erityispiirteitä

Riitta Oittinen käsittelee lastenkirjojen kääntämistä laajasti teoksessaan *Translating for Children* (2000a). Teoksessaan hän tuo esiin monia piirteitä, jotka ovat ominaisia nimenomaisesti lastenkirjallisuudelle ja jotka siksi vaikuttavat erityisellä tavalla myös lastenkirjallisuuden kääntämiseen.

Oittinen mainitsee, että lastenkirjat ovat usein kuvitettuja (mts. 5). Tässä on hyvä huomata, että puhutaan nimenomaisesti kaunokirjallisuudesta. Tietokirjallisuuden puolella monet aikuisillekin suunnatut kirjat voivat olla hyvin laajasti kuvitettuja (esimerkiksi matkaoppaat ja kuvitetut tiedekirjat), mutta kaunokirjallisuuden puolella aikuisille suunnattua kirjallisuutta kuvitetaan harvoin. Kuvitus voi vaikuttaa kääntäjän työhön melko sitovallakin tavalla, sillä se voi maalata hyvin tarkan kuvan tarinan yksityiskohdista ja pakottaa kääntäjän ottamaan nämä yksityiskohdat huomioon.

Ajatellaanpa, että kääntäjä olisi kääntämässä vaikka japanilaista lastenkirjaa suomeksi. Alkuperäisessä tarinassa hahmot voisivat leikkiä perinteisillä japanilaisilla *kamifuusen*-paperipalloilla, jotka puhalletaan täyteen ilmaa, jolloin niistä voi tulla esimerkiksi jonkin eläimen näköisiä. Tässä kohtaa kääntäjä saattaisi haluta muokata tekstiä suomalaiselle lapsilukijalle helpommin lähestyttäväksi muuttamalla paperi-ilmapallot tavallisiksi ilmapalloiksi suomennoksessa. Jos kuitenkin kirjan kuvituksessa lapset leikkivät paperi-ilmapalloilla, on suomennoksen teksti ristiriidassa kuvituksen kanssa, mikä voi olla kohdekulttuurin lukijalle hämmentävää ja turhauttavaa. Tällaisessa tilanteessa kääntäjä joutuu vaikean ongelman eteen: miten pitää suomennos

yhtenäisenä kuvituksen kanssa mutta tehdä siitä silti helposti lähestyttävä suomalaiselle lapsilukijalle?

Oittinen mainitsee yhtenä lastenkirjallisuuden ominaispiirteinä niiden ääneenluettavuuden (2000a, 4–5). Toisin kuin aikuisille suunnattua kirjallisuutta, lapsille suunnattua kirjallisuutta, varsinkin alle kouluikäisille suunnattua kirjallisuutta, luetaan huomattavan paljon ääneen. Tällöin kääntäjän on otettava kääntäessään huomioon myös se, että hän tuottaa käännökseen rakenteiltaan ja rytmiltään helposti ääneen luettavaa tekstiä.

Oittinen puhuu teoksissaan paljon myös kääntäjän lapsikuvasta. Kaikessa lapselle luomisessa, esimerkiksi juuri lapselle kirjoittaessa tai kääntäessä, tekijällä on aina mukana oma lapsikuvansa tai lapsikäsitöksensä (mts. 41). Kääntäjän lapsikuva on yksilöllinen, ja se on muodostunut hänen omien elämäkokemustensa perusteella, mutta siihen vaikuttaa myös ympäröivä yhteiskunta. Kääntäjän (ja toki kaikkien muidenkin lapsille jotain luovien ihmisten) lapsikuva on siis aina sekä kääntäjän yksilöllinen että yhteiskunnan yhteinen. (Mts. 4, 41.)

Tällainen määrittävä käsitys kohderyhmästä on ainutlaatuinen lastenkirjallisuuden kääntäjillä. Olisi vaikea kuvitella, että kaunokirjallisuutta aikuiselle kääntävällä kääntäjällä olisi mielessään jonkinlainen määrittävä ”aikuiskäsitys”, jonka pohjalta hän punnitsisi muun muassa sitä, onko käännettävässä tekstissä kohdelukijalle haitallista materiaalia. Lastenkirjojen kääntäjillä heidän käännöstyöhönsä ja -ratkaisuihinsa vaikuttaa aina vahvasti se, millaisena he näkevät käänöksensä lapsilukijan. Lastenkirjallisuuden kääntämisessä huomionarvoista on se, että se on yksi harvoja kääntämisen muotoja, jossa käännöksen tuottajan ja vastaanottajan ymmärrys ja tietotaso ovat huomattavasti eri tasolla. Tämä vaatii kääntäjältä käännöksen vastaanottajan erityistä huomioon ottamista.

Lastenkirjoilla on pitkään ollut ensisijaisesti pedagoginen ja kasvatuksellinen funktio. Aikuiset ovat tarkastelleet lapsia ja heidän maailmaansa ikään kuin ylhäältä alaspäin ja arvioineet, mikä on hyväksi lapselle. André Lefevere puhuu portinvartijoista, jotka ovat kirjallisuussysteemin sisällä toimivia kriitikoita, arvioitsijoita, opettajia ja kääntäjiä, jotka päästävät läpi vain ideologialtaan ja poetiikaltaan ajan ihanteiden mukaisia teoksia (1992, 14). Lastenkirjallisuuden tiellä on huomattavasti useampia portinvartioita kuin aikuistenkirjallisuuden, ja nämä kaikki portinvartijat ovat valtaa käyttäviä aikuisia: kustantajia, kirjastonhoitajia, opettajia ja vanhempia (Oittinen 1988, 93). Ruotsalainen kirjallisuudentutkija Maria Nikolajeva kirjoittaa tähän liittyen, että lastenkirjallisuutta on pitkälti tutkittu ja tarkasteltu nimenomaan pedagogisessa valossa kirjallisen aspektin jäädessä taka-alalle. Hän kuitenkin huomauttaa, että parhaiten eloon vuosikymmeniksi eteenpäin ovat jääneet hyvin kirjoitetut lastenkirjat, ja monet lasten- ja nuortenkirjat, jotka ovat

saattaneet aikanaan kohauttaa aiheellaan tai sisällöllään, ovat jääneet unholaan heikon kirjallisen ilmaisunsa takia. (Nikolajeva 1996, 3–5.)

Kasvatuksellisessa otteessaankin lastenkirjallisuus on eronnut muusta kirjallisuudesta. Oittinen kirjoitti vuonna 1988, että aikuistenkirjallisuudelta ei ole enää vuosikymmeniin vaadittu, että sen tulisi kasvattaa lukijaa ja johdattaa häntä kohti ”korkeampia” elämänarvoja, mutta silti tämä oli yhä vuonna 1988 arkipäivää lastenkirjallisuudessa (mts. 106–107). Lastenkirjallisuudella on siis ainakin viime vuosikymmenille asti ollut sellaisia sivistäviä funktioita, joita aikuisille suunnatulla kirjallisuudella ei ainakaan suuressa mitassa ole ollut enää pitkiin aikoihin. Tilanne on kuitenkin 2000-luvulle tultaessa muuttunut. Päivi Heikkilä-Halttunen kirjoittaa, että Suomessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ylhäältä annetut suositukset eivät enää päde vaan media ja nuorisokulttuuri luovat omia määrittelyitään lasten- ja nuortenkirjallisuudesta. Vaikka pikkulasten kirjoissa on edelleen suotavaa vahvistaa yhteiskunnan keskeisiä arvoja, on varhaisnuorten- ja nuortenkirjallisuudessa hyväksyttävää käsitellä realismia ja anarkismia. Moderni lasten- ja nuortenkirjallisuus yllyttää lukijoitaan ajattelemaan ja kyseenalaistamaan vallitsevia normeja. (Heikkilä-Halttunen 2013, 247–268.)

Kaikki lastenkirjallisuuden kentällä työskentelevät eivät myöskään ole hyväksyneet sitä, että lastenkirjallisuudella olisi jokin aikuistenkirjallisuudesta poikkeava funktio. Esimerkiksi Astrid Lindgren kirjoitti vuonna 1964 näin:

Föreställ er att någon skulle komma och fråga: Hurdana ska vuxenböckerna vara? Svaret kan bara bli: Haha!

Annat är det med barnböcker. - - Tänk om barnboksförfattaren kunde få samma förmån som vuxenförfattaren – att skriva som han vill och på egen risk! - - Låt honom ta världens alla risker men låt honom ha frihet, frihet, *frihet* att skriva som han vill utan recept.

Bara en sorts barnböcker borde inte få skrivas. De där som smäcks ihop på en kafferast av en författare som anser att allting duger, eftersom det ju är ”bara en barnbok”. (1970, 367.)⁴

⁴ ”Kuvitelkaapa, että joku tulisi ja kysyisi, millaisia aikuistenkirjojen tulisi olla. Siihen voi vastata vain: ”Haha!”

Toisin on lastenkirjojen kanssa. - - Ajatelkaa, jos lastenkirjailijat voisivat saada saman edun kuin aikuistenkirjailijat: kirjoittaa mielensä mukaan omalla riskillään! - - Antakaa hänen ottaa kaikki maailman riskit, mutta antakaa hänelle vapaus, vapaus, *vapaus* kirjoittaa mielensä mukaan ilman reseptiä.

Vain yhdenlaisia lastenkirjoja ei saisi kirjoittaa. Sellaisia, jotka kyhää kokoon kahvitauolla kirjailija, jonka mielestä kaikki kelpaa, koska kyseessä on ’vain lastenkirja’.” (Suomeksi kääntänyt Venla Kallio.)

Lindgrenin kirjoituksesta näkyy hyvin, kuinka lastenkirjoihin on suhtauduttu niiden välineellisen arvon kautta. Hän kirjoittaa, kuinka lastenkirjallisuuden on pitänyt olla tietynlaista ja kuinka lastenkirjailijat ovat saaneet kirjoittaa vain tietynlaisia kirjoja. Lastenkirjallisuuden parissa siis on ollut tyypillistä, että ulkopuolelta on saneltu, millaisia lastenkirjojen tulisi olla. Vaikka aikuistenkirjallisuudessakin on toki omia suuntauksiaan ja trendejään, ei aikuistenkirjallisuuden piirissä kuitenkaan ole yleistä, että ulkopuolinen taho kertoisi kirjoittajalle, miten hänen tulee kirjoittaa. Kirjoittaja on nimenomaisesti saanut kirjoittaa ”pää egen risk”, mutta lapsille kirjoittavan on usein ollut pakko ottaa huomioon, millaista funktiota hänen teokseltaan odotetaan.

Nykyajan lastenkirjallisuudessa keskeisiä ilmiöitä ovat tuotteistuminen ja kansainvälistyminen. Kirjallisuus on entistä enemmän tekemisissä muiden medioiden kanssa, ja kirjoista tehdään esimerkiksi videopelejä ja päinvastoin. Lastenkirjallisuudessa näkyy vahvasti monikulttuurisuus ja poliittinen korrekkaus. Myös fantasia on edelleen Harry Pottereiden vanavedessä erittäin suosittua. (Lastenkirjainstituutti 2014.)

Aikuiset eivät kuitenkaan toimi lastenkirjallisuuden kohdalla pelkkinä portinvartijoina vaan ovat myös lastenkirjallisuuden toissijaista yleisöä lukiessaan kirjoja ääneen lapsille. Gillian Lathey, yksi lastenkirjallisuuden kääntämisen näkyvimmistä tutkijoista, huomauttaa, että lastenkirjoihin on monesti kirjoitettu mukaan ironiaa, joka on tarkoitettu huvittamaan kirjaa ääneen lukevaa aikuista (2006, 5). Kääntäjän on siis osattava tunnistaa tällainen ironia tai huumori ja välittää se kohdekielellä, eli kääntäjältä vaaditaan taitoa kääntää niin lapselle kuin aikuisellekin samassa tekstissä.

2.2.2. Lastenkirjojen kääntäminen Suomessa

Nuorisokirjallisuuden tuotanto alkoi lisääntyä Suomessa vasta 1800-luvun loppupuolella, vaikka osassa Euroopan maita lapsille oli alettu julkaista sivistävää ja opettavaa kirjallisuutta jo 1600-luvulla. Tähän lisääntymiseen syynä oli snellmanilaisen valistusideologian ja fennomanian nousu. Haluttiin luoda sivistysvaltio, ja sen luominen oli tärkeää aloittaa nuorista. 1800-luvun lopulla julkaistavasta nuortenkirjallisuudesta 80 prosenttia oli käännöskirjallisuutta. Suomalaisen kirjallisuuden luominen aloitettiin siis lainaamalla. Eniten kirjallisuutta käännettiin ruotsista, koska muiden kielten osaajia oli niukasti. (Kuivasmäki 2007, 280–295.)

1800-luvulla nuortenkirjallisuudelle tärkeää oli kielen ja moraalin puhtaus. Nuortenkirjallisuuden tuli edistää hyviä arvoja, kuten kristinuskoa, raittiutta, eläintensuojelua sekä hyväntekeväisyyttä, ja tarjota tytöille oikeita malleja (Kuivasmäki 2007, 280). Vasta 1890-luvulla kristillinen

nuortenkirjallisuus alkoi saada rinnalleen esteettisiä painotuksia, mihin vaikuttivat vahvasti Euroopan kansallisromanttiset liikkeet, uudenlainen lapsinäkemys, kansansatujen keruutyö ja snellmanilainen herätystyö (mts. 280–294).

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kansallinen tehtävä liudentui hiljalleen tultaessa 1900-luvulle. Julkaistiin vähemmän hengellistä kirjallisuutta, mutta silti 1900-luvullakin kasvatuksellisuus meni pitkään kaunokirjallisten tekijöiden edelle. Vuosisadan ensimmäisillä vuosikymmenillä parhaiten menestyi kirjallisuus, jossa yhdistyivät sekä huvittavuus että siveellisyys ja jalostava aines. Tässä vaiheessa puhdas fantasia hämmensi vielä liikaa ainakin lasten- ja nuortenkirjallisuuden portinvartijoita. (Heikkilä-Halttunen 2007, 472–473.)

1900-luvun alussa lasten- ja nuortenkirjallisuuden alalla ei edelleenkään ollut asiantuntijoita, joten käännösvalinnat olivat sattumanvaraisia ja vailla selkeää linjaa. Yleinen tietoisuus muualla ilmestyvästä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta oli varsin puutteellista aina 1940–1950-luvuille asti. Suomen itsenäistymiseen asti käännöskirjallisuudessa oli vallalla saksalainen kieli- ja kulttuurialue, ja itsenäistymisen jälkeen englantia nousi valta-asemaan, joka sillä on ollut siitä lähtien. (Heikkilä-Halttunen 2007, 472.)

Sotavuosina Suomessa julkaistiin omin voimin paljon sodan henkeen sopivaa ja propagandistista lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Käännöksiä julkaistiin sotavuosina vähemmän, mikä johtui ainakin osittain kansainvälisten suhteiden ylläpitämisen vaikeudesta. 1940-luvulla otettiin kuitenkin merkittävä harppaus eteenpäin lasten- ja nuortenkirjallisuuden aseman suhteen, kun niille perustettiin oma yhdistys. Tämä johti siihen, että kirjallisuusinstituutio katsoi lasten- ja nuortenkirjallisuutta vähemmän alaspäin. 1950-luvulla lasten- ja nuortenkirjallisuudella oli jo merkittävä rooli tarjonnan monipuolistajana ja ulkomaisten virtausten esittelijänä. Vuonna 1957 perustettiin Suomen nuortenkirjaneuvosto⁵, joka toi saataville tietoa lasten- ja nuortenkirjallisuudesta ja teki suomalaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta tunnetuksi maailmalla. (Heikkilä-Halttunen 2007, 478–481.)

1960- ja 1970-luvuilla lasten- ja nuortenkirjojen julkaisuperinne mullistui television vaikutuksesta. Televisio alkoi olla yleinen viihdyttävä suuressa osassa kotitalouksia, ja tämä vaikutti paljon myös kirjallisuuden kustannuspäätöksiin. Julkaistiin paljon kirjoja, jotka kertoivat televisiosta tutuista hahmoista. Esimerkkinä tästä toimii 70- ja 80-luvuilla esitetty Laura Ingalls Wilderin kirjasarjaan perustuva televisiosarja *Pieni talo preerialla*, jonka ansiosta Wilderin kirjasarjaa julkaistiin ahkerasti

⁵ Vuodesta 2003 yhdistys on tunnettu nimellä IBBY Finland Ry (International Board on Books for Young People).

Suomessa. (Mts. 483.) Lasten- ja nuortenkirjallisuus on tästä lähtien tuntunut kulkevan vahvasti käsi kädessä muiden medioiden viihteen ja niiden trendien kanssa. Tästä osoituksena toimivat muun muassa lukuisat Disney-kirjat, joita julkaistaan uusien elokuvien vanavedessä.

70-luvulle erityistä oli myös sarjakirjojen suosioon nousu, ja silloin alkoi niiden kulta-aika. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden julkaisemisessa oli koettu suvantovaihe 60-luvulla, mutta 70-luvulla sarjakirjat kiihdyttivät jälleen kirjallisuuden myyntiä, ja sarjoja julkaistiinkin yli 30:a erilaista. Sarjakirjojen suosio on myös pitänyt pintansa myöhemmilläkin vuosikymmenillä, sillä 90-luvulla julkaistiin noin pariakymmentä eri sarjaa, ja 2000-luvulla julkaistavia sarjoja oli jo yli 40. Fantasiakirjat ovat lisänneet sarjakirjojen julkaisua 2000-luvulla. (Heikkilä-Halttunen 2007, 486–489.)

1970-luvun loppu oli lasten- ja nuortenkirjallisuudelle otollista aikaa, jolloin julkaistiin paljon kirjallisuutta. Lasten- ja nuortenkirjallisuudesta kiinnostuivat monet uudet toimijat, kuten uudet kustantajat sekä valtiovalta ja sen uudistunut kulttuurituki, ja lasten- ja nuortenkirjallisuuden julkaisutoimintaan oltiin valmiita panostamaan enemmän rahallisesti ja tietotaidossa. 70- ja 80-luvuilla perustettiin lastenkirjallisuuteen erikoistuneita kustantamoita, jotka ennestään monipuolistivat kirjallisuustarjontaa. (Heikkilä-Halttunen 2007, 484–485.)

Tultaessa 70-luvulta 2000-luvulle lastenkirjojen julkaisumäärät ovat moninkertaistuneet. Siinä missä 70-luvun alussa lapsille ja nuorille julkaistiin 300–500 kirjaa joka vuosi, 2000-luvulla sama julkaisuluku on noin 1500 kirjaa. Samalla on lisääntynyt myös käänöskirjallisuuden osuus julkaistusta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, sillä vielä 70-luvulla kotimaista kirjallisuutta oli julkaistusta kirjallisuudesta yli neljännes, mutta 2000-luvulla kotimaisen kirjallisuuden osuus on enää noin viidennes. Lasten- ja nuortenkirjallisuutta (ja kaikkea muutakin kirjallisuutta) julkaistaan eniten angloamerikkalaiselta kieli- ja kulttuurialueelta, ja kuten jo edellä tuli todettua, kustannuspäätöksiä ohjailevat vahvasti viihteellisyys ja nuorisomuotien määräämät trendit. (Heikkilä-Halttunen 2007, 486.)

2000-luvulta on vielä mainittava erikseen *Harry Potter* -sarjan vaikutus lasten- ja nuortenkirjallisuuden alaan. Sarjan myötä yleensä perifeerisenä pidetty lastenkirjallisuus sai valtavasti huomiota myös Suomessa ja nousi uudenlaiseen arvostukseen. Poikkeuksellisen paljon huomiota sai myös kirjan käänös sekä kääntäjä Jaana Kapari-Jatta. (Puurtinen 2007, 327.) Suomessa kaunokirjallisuuden kääntäjillä ei ylipäätään ole kovin merkittävää näkyvyyttä (heitähän ei usein mainita edes käänöskirjallisuuden kirja-arvioissa), joten oli erittäin poikkeuksellista, että *Harry Potter* -sarjan kääntäjää on haastateltu lukuisiin eri medioihin ja hän on noussut oikeastaan julkkiksen asemaan.

2.3. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen lastenkirjallisuudessa

Tässä osiossa esittelen jo luvussa 2.1. käsittelemääni kotouttamista ja vieraannuttamista nimenomaan lastenkirjallisuuden kontekstissa. Kotouttamisen ja vieraannuttamisen problematiikkaan tuo uusia ongelmia lapsikohdeyleisö, jonka kohdalla kääntäjä joutuu tarkemmin ottamaan huomioon kohdeyleisön vielä kehittyvän lukutaidon ja maailmantuntemuksen.

Lastenkirjallisuuden kotouttamista ja vieraannuttamista on luultavasti näkyvimmin pohtinut ruotsalainen Göte Klingberg. Teoksessaan *Children's Fiction in the Hands of the Translators* (1986) hän erittelee eri tapoja manipuloida sekä adaptoida lastenkirjallisuutta ja käsittelee kattavasti kotouttamisen ja vieraannuttamisen strategioita. Klingberg on vahvasti kotouttamista vastaan, ja hänen teoriansa onkin saanut paljon kritiikkiä osakseen, varsinkin suomalaiselta Riitta Oittiselta, joka on myös paneutunut teoksissaan paljon lastenkirjallisuuden kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen.

Klingbergin ja Oittisen näkemykset ovat oikeastaan täysin päinvastaiset, sillä siinä missä Klingberg pitää vieraannuttamista ainoana oikeana ratkaisuna, Oittinen suhtautuu kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen tasavertaisina strategioina, joita voidaan kumpaakin käyttää tilanteen mukaan. Tässä luvussa esittelen ensin Klingbergin teorian ja sitten Oittisen. Heidän lisäksi esille tulee myös muita tutkijoita, jotka ovat pohtineet kotouttamisen ja vieraannuttamisen ominaisuuksia ja ongelmia lastenkirjallisuuden kääntämisen kontekstissa. Vaikka oman tutkimukseni tarkoituksena ei olekaan arvottaa kotouttamista ja vieraannuttamista hyväksi tai huonoksi ratkaisuksi, esittelen lastenkirjallisuuden tutkijoiden ajatuksia ratkaisujen hyväksyttävyydestä, sillä asia on herättänyt niin paljon keskustelua.

Klingberg tutkii, miten lastenkirjoja käännetään ja miten niitä pitäisi kääntää (1986, 9). Hänen suhtautumisensa lastenkirjallisuuden kääntämiseen ja myös kotouttamisen ja vieraannuttamisen strategioihin on hyvin normatiivinen. Klingberg toteaa, että lastenkirjallisuutta käännettäessä käännösongelmat ovat hyvin samanlaisia kuin aikuisillekin käännettäessä, mutta lastenkirjallisuuden kohdalla jotkin näistä ongelmista korostuvat. Tasapainoilu lähtö- ja kohdetekstin välillä painottuu lastenkirjallisuuden kohdalla, koska lastenkirjallisuudelle on usein asetettu pedagogisia tavoitteita, joista edellä on jo ollut puhe. (Mts. 10.)

Klingberg käyttää hieman erilaista terminologiaa puhuessaan lastenkirjallisuuden kääntämisen ohessa tehtävistä muokkauksista. Vaikka monet tutkijat puhuvat adaptaatiosta viitaten sillä kaikenlaisiin käännettäessä tehtäviin muokkauksiin, Klingberg viittaa adaptaatiolla kaikkiin sellaisiin muokkauksiin, joita jo kirjoittaja tai julkaisija tekee saadakseen teoksesta kiinnostavamman ja

lähestyttävämmän sen lukijalle. Kotouttamisesta Klingberg käyttää termiä ”kulttuurikontekstin adaptaatio” (*cultural context adaptation*), ja hänen mielestään kulttuurikontekstin adaptaatio on lisäadaptaatiota, joka tehdään käännöksen lukijaa varten. (Mts. 11–12.) Klingberg suhtautuu siis kotouttamiseen turhana lisäadaptaationa, joka on tarpeetonta, koska kirjoittaja ja/tai kustantaja on jo adaptoinut teoksen lukijaa varten. Tässä Klingberg ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että kirjan lähtökulttuurin lukija ja käännöksen kohdekulttuurin lukija ovat voineet kasvaa hyvin erilaisessa ympäristössä, jolloin käännöksen lukija ei välttämättä pysty käsittämään kirjaa samoin kuin lähtötekstin lukija.

Klingberg lukeutuu niihin tutkijoihin, joiden mielestä lähtötekstillä ja sen kirjoittajalla on erityinen asema, johon kääntäjällä ei ole oikeutta kajota. Kotouttamisen (kulttuurikontekstin adaptaation) hän näkee lähtöteosta tuhoavana strategiana, ja Klingberg kannattaakin sananmukaista kääntämistä. Hänestä kääntäjällä ei ole oikeutta muokata kirjailijan tekstiä, ja tämän eettisen seikan lisäksi Klingberg argumentoi myös sen puolesta, että muutettu teksti menettää alkuperäisen teoksen luonteen ja tunnelman. (Mts. 14.) Klingbergin mielestä kulttuurikontekstin adaptaatio tulisikin rajoittaa vain yksityiskohtiin ja siihen tulisi turvautua vain silloin, kun on aivan pakko. Hänestä kulttuurikontekstin adaptaation tulee olla poikkeus eikä sääntö ja lähtötekstiä tulee manipuloida niin vähän kuin mahdollista. (Mts. 17.)

Lopuksi Klingberg kuitenkin tulee hieman vastaan absoluuttisessa kielteisyydessään kotouttamista kohtaan ja toteaa kuvanneensa teoksessaan vain yleistä asennettaan kääntämistä kohtaan. Hän myöntää, että joissain tilanteissa kulttuurielementtien korvaaminen, yksinkertaistaminen, poistaminen ja lokalisointi saattaa olla jopa kannattavaa, koska yleisiä sääntöjä on mahdotonta tehdä, sillä jokainen käännettävä kohta sisältää omat ongelmansa. (Mts. 19.) Klingberg jättää siis hieman epäselväksi, kuinka tiukka hänen suhtautumisensa kotouttamiskieltoon on. Toisaalta hän puhuu pitkällisesti sellaiseen sävyyn, että kotouttamiseen tulisi turvautua vain kerta kaikkiaan pakottavissa tilanteissa, mutta teoksensa lopussa hän antaa sellaisen kuvan, että on puhunut yleisellä tasolla ja käytännössä kääntäjä voi kohdata monenlaisia ongelmia. Lopulta minulle ainakin jää epäselväksi, kuinka vahvasti Klingberg on lainkaan sitonut teoriaansa käytännön käännöstyöhön. Puhuuiko hän vain ideaalien tasolla?

Suomalainen lastenkirjallisuuden kääntämisen tutkija Riitta Oittinen on Klingbergin kanssa eri mieltä paitsi kotouttamisesta käännösratkaisuna myös siitä, voidaanko kääntämiseen suhtautua normatiivisesti. Oittisen silmin Klingberg käsittää kääntämisen tekniikkana, jota voi pitää hyvänä tai huonona ja jossa kääntäjä voi joko onnistua tai epäonnistua (Oittinen 1988, 113). Oittinen arvostelee Klingbergin normatiivista näkemystä sekä hänen rajoituksiaan ja ohjeitaan siitä, miten tulisi kääntää ja miten ei. Klingbergin autoritaarisessa otteessa jää Oittisen mukaan unohduksiin

kääntäjän lukukokemus. Klingbergin mukaan kirjailija määrää, miten tekstin saa ymmärtää, ja tärkeää on se, välitetäänkö kirjailijan viesti oikein ja ymmärtääkö lapsi sen oikein. (Mts. 119–123.) Klingberg ei myöskään Oittisen mielestä ota huomioon sitä, että kääntäjät ja käännöstilanteet ovat aina yksilöllisiä (Oittinen 2000a, 97).

Oittinen painottaakin tärkeänä seikkana kääntäjän omaa lukukokemusta. Kääntäjäkin käännettävää teosta lukiessaan tulkitsee sitä ja kääntää oman tulkintansa kautta. Oittinen toteaa lisensiaatintyössään, että samoin kuin kirjailijakaan ei voi kontrolloida lukijoidensa ja kääntäjiensä reaktioita, ei kääntäjäkään voi hallita lapsilukijoidensa tuntemuksia. Kääntämisessä ei Oittisen mukaan ole kyse toistuvasta ja analysoitavissa olevasta kaavasta, jollaista esimerkiksi Klingberg kuvaa, vaan hänestä kyse on alituisesta muutoksesta, jossa kirjailijalla, kääntäjällä ja lapsella on kullakin oma totuutensa. (Oittinen 1988, 305.)

Lisensiaatintyönsä lopuksi Oittinen summaa näkemyksensä seuraavasti:

Kyse ei ole siitä, ”kuka on kukkulan kuningas”: alkuteoksen kirjailija, teksti, kääntäjä vai lukija. Kaikki ovat tärkeitä tekijöitä, joista kuitenkin lukeva ja tulkitseva ihminen on merkitsevin. Vain lukija, kääntäjä, lapsi, antaa tekstille sisällön. Mikään teksti ei pysy samana eikä voi koskaan olla alkutekstin totuutta toistava. Teksti ei ole kenenkään omaisuutta, se on vapaa kenen tahansa haltuun otettavaksi. Alkuteksti ja kääntäjän ajatusmaailma ovat lähtökohtia, mutta pääte piste – sekin väliaikainen – on aina ennalta arvaamaton ja jossain muualla. (Mts. 308.)

Oittinen siis puolustaa kääntäjän oikeutta toteuttaa käännös parhaaksi näkemällään tavalla. Hän ei näe ongelmaa siinä, että kääntäjä adaptoisi käännöstä, jos kääntäjällä on kokonaiskuva teoksesta sekä käännöksen tulevasta funktiosta ja jos hän on johdonmukainen⁶ käännösstrategiassaan. Hän pitää tärkeänä käännöksen toimeksiantoa ja lukijoita eikä kirjailijan koskematonta asemaa. (Oittinen 1995, 25–26.) Toisaalta hän näkee myös kääntäjän ratkaisut kirjailijan edun mukaisina, sillä hänen mielestään käännös on uskollinen lähtöteosta ja kirjailijaa kohtaan silloin, kun kohdekielinen lukija voi rakastaa teosta käännöksen välityksellä (Oittinen 2000a, 84). Oittinen muistuttaa myös, että kaikessa kääntämisessä on aina lähtökohtaisesti mukana adaptaatiota ja

⁶ Johdonmukaisuus kotouttamisen yhteydessä tarkoittaa sitä, että käännöksessäkin kuvattun kulttuurin pitää olla yhteneväinen, oli se sitten lähtötekstin tai kohdetekstin kulttuuri. Klingberg antaa tästä hyvän esimerkin: jos brittiläinen lastenkirja käännetään saksaksi niin, että käännöksen tapahtumat sijoittuvat Saksaan, ei käännökseen voi jättää sellaisenaan mainintoja teehetkistä, koska ne eivät kuulu saksalaiseen kulttuuriin (1986, 15). Käännös saa siis Oittisen mukaan sijoittua erilaiseen kulttuuriin kuin lähtöteksti, mutta käännöksenkin on silti oltava yhtenäinen kokonaisuus.

kaikkeen kääntämiseen liittyy muutoksia ja kotouttamista, sillä jo kielen muutos tuo aina tarinan lähemmäksi kohdelukijaa (Oittinen 2000a, 6).

Puolustaessaan kääntäjän oikeutta adaptoida kääntämäänsä teosta Oittinen tuo esiin jo edelläkin mainitun kääntäjän lapsikuvan, joka on keskeisessä asemassa kaikessa lapsille kääntämisessä. Kääntäjän lapsikuva vaikuttaa Oittisen mukaan myös kotouttamis- ja vieraannuttamispäätöksiin, sillä kääntäjä ratkaisee käänöksensä suuret ja pienet linjat paljolti sen perusteella, millainen hänen lapsikäsitelmänsä on ja millainen yhteiskunnan lapsikäsitelmä on. Jos lasta pidetään viisaana, hänen kykyihinsä luotetaan eikä hänelle tarvitse selittää. Jos taas lapsen tietämystä maailmasta pidetään vähäisenä, voidaan käänökseen lisätä selityksiä, jotta lapsi ymmärtää tarinan. (Oittinen 2000b, 269–270.)

Oittinen kokee vieraaksi myös Klingbergin suhtautumisen lastenkirjallisuuteen lapsia sivistävänä asiana. Klingbergin mielestä lastenkirjallisuutta tulisi vieraannuttaa, jotta lapset voivat kirjojen kautta oppia uusista kulttuureista ja lisätä kansainvälistä sivistystään (Klingberg 1986, 10). Oittinen kuitenkin näkee sivistämisen laajempaan asiana kuin ulkomaisten pääkaupunkien ja kasvien oppimisena. Hänen mielestään tärkeää ja todella sivistävää olisi oppia myös ymmärtämään erilaisten hahmojen tunnereaktioita. (Oittinen 1993, 102.) Oittisen mielestä ”Vastuullinen kääntäjä arvostaakin niin alkuteosta kuin lukijoitaan: kääntäminen on aina myös eettinen tapahtuma, myötäeläminen ja tunne-elämys ovat arvokokemuksia, eikä sisältö voi olla ainoastaan tietopuolinen.” (Oittinen 1995, 142.)

Oittinen myös huomauttaa, että Klingberg lähestyy kotouttamisen ja vieraannuttamisen ongelmaa liiallisesti yksityiskohtien tasolta unohtaen tekstin kokonaisuuden (Oittinen 1993, 110). Oittinen painottaa, että sanat, lauseet ja pätkät ovat aina osa suurempaa kokonaisuutta (kontekstia, tekstiilannetta tai lukutilannetta), ja jos elementit irrotetaan kontekstistaan, ne nähdään erilaisesta perspektiivistä. Koska kokonaisuus vaikuttaa elementtien ymmärtämiseen, ei niitä voida Oittisen mukaan käsitellä ilman niiden kontekstia. (Oittinen 2000a, 98.)

Oittinen eroaa näkemyksissään myös vahvasti Birgit Stoltista sekä Zohar Shavitista, jotka vastustavat lastenkirjallisuuden manipulointia. Ruotsalainen tutkija Birgit Stolt on sillä kannalla, että lastenkirjallisuutta käännettäessä kotouttaminen on tarpeetonta, sillä jos teksti vain on tarpeeksi jännittävä, lapsilukija kyllä sietää tekstin oudot elementit (Stolt 1978, 137). Hänen mielestään lastenkirjallisuus pitäisi kääntää juuri yhtä uskollisesti kuin aikuistenkirjallisuus, ja jos adaptaatioita on kerrassaan pakko tehdä, ne tulisi toteuttaa niin pienesti ja hellästi kuin mahdollista ja yhteistyössä kirjailijan kanssa (mts. 145). Stolt tosin perustaa näkemyksensä lapsen sietokyvystä vain omille lapsuuden lukukokemuksilleen. Lasten sietokykyä vierasperäisiä elementtejä kohtaan

ei ole tutkittu, joten hänen argumentaationsa jää tässä asiassa hatarahkolle pohjalle ja spekulointin varaan.

Israelilainen Zohar Shavit pitää syynä lastenkirjallisuuden runsaalle adaptoinnille sen perifeeristä asemaa kirjallisuuden polysysteemissä. Koska lastenkirjallisuutta ei koeta kovin tärkeäksi tai keskeiseksi kirjallisuuden muodoksi, sitä voi helpommin manipuloida, mikä on Shavitin mielestä huono asia. (Shavit 1981, 171.)

Oittinen kritisoi Shavitin näkemystä siitä, että se ei jätä tilaa lukijan (myös kääntäjän lukijana) tulkinnalle vaan olettaa, että tekstin merkitys on ikuisesti muuttumattomana tekstissä itsessään. Stoltin kanssa Oittinen taas on eri mieltä siksi, että Stolt ei uskollisuutta vaatiessaan ota huomioon, että lähtötekstin kirjoittaja ei koskaan pysty ottamaan teoksessaan huomioon sen kaikkia mahdollisia lukijoita ja heidän tarpeitaan. Tähän tarvitaan kääntäjiä. (Oittinen 1993, 92–94.) Oittinen keskittyy siis lastenkirjallisuuden käänösprosessissa huomattavasti enemmän toimeksiantoon ja vastaanottajaan kuin kirjailijaan ja lähtötekstiin.

Oittisen ajattelussa onkin kuultavissa paljon kaikuja kohdetekstiin ja -kulttuuriin keskittyvistä teorioista, kuten skopos-teoriasta ja dynaamisen ekvivalenssin teoriasta. Skopos-teoriahan keskittyy juurikin käänöksen tarkoitukseen, ja teorian mukaan tärkeämpää on, että käänökselle annettu funktio toteutuu, kuin että käänös suoritetaan tietyllä tavalla. Käänöksen tarkoitus eli *skopos* riippuu käänöksen vastaanottajasta. (Reiss & Vermeer 1986, 58.) Dynaamisessa ekvivalenssissa huomion keskipisteenä taas ovat käänöksen vastaanottajan reaktiot, jotka kääntäjä ottaa huomioon ja pyrkii löytämään lähtötekstin ilmaisulle kohdekielestä luonnollisen vastineen, joka on mahdollisimman lähellä lähtötekstin viestiä ja välittää sen merkityksen kohdelukijalle (Nida 1964, 166, 172).

Olen tähän mennessä käsitellyt lähinnä sitä, onko lastenkirjallisuutta eri tutkijoiden mielestä hyväksyttävää kotouttaa. Seuraava looginen kysymys voisi olla, miksi lastenkirjallisuutta pitäisi ylipäättään kotouttaa.

Göte Klingberg ajattelee lastenkirjallisuudella olevan kaksi pedagogista tavoitetta, jotka vaikuttavat siihen, että lastenkirjallisuutta muokataan: ensinnäkin halutaan antaa lapsikohdelukijalle teksti, jonka hän ymmärtää, ja toisekseen halutaan edistää lapsilukijan arvomaailman kehitystä (1986, 10). Lapsilukijalta voi puuttua riittävä ymmärrys vieraan tekstin käsittämiseksi, minkä takia kääntäjä haluaa muokata tekstiä lapsilukijalle helposti lähestyttäväksi, ja joissain tapauksissa teoksessa voi esiintyä kohtia, jotka eivät mene yksiin vastaanottavan kulttuurin moraalin kanssa. Karkeasti voitaisiin yleistää, että ensimmäisessä tapauksessa kyse on kotouttamisesta ja jälkimmäisessä

sensuurista, joka adaptaation muotona jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Oittisen mukaan kotouttaa voidaan myös poliittisista ja moraalisisista syistä (2006, 42), ja tällaiset muokkaukset ovatkin oman tutkimukseni kannalta hankalia, sillä on hankalaa määritellä, onko tällöin kyse kotouttamisesta vai sensuroinnista. Olennaista tämän kysymyksen kannalta lienee kuitenkin adaptaation tapa eikä motiivi. Jos kyse on kotouttavasta käännöksestä, huomioin sen tutkimuksessani, koska en voi tietää, mistä syistä kotoutus on tehty.

Brittiläinen lastenkirjallisuuden tutkija Gillian Lathey selittää, miten kotouttaminen käännöstrategiana on ilmestynyt lastenkirjallisuuteen: Lapsilukijalta puuttuu vääjäämättä iso osa siitä tiedosta ja ymmärryksestä, mikä aikuislukijalla on. Lapsilukijan ei voida olettaa tietävän kaikkia kulttuurillisia, maantieteellisiä ja kielellisiä asioita, jotka aikuiselle ovat itsestään selviä. Näin ollen toisesta kulttuurista tuleva lastenkirjallisuus voi aiheuttaa kohdelukijoissaan paljon enemmän hämmennystä kuin vieraasta kulttuurista tuleva aikuistenkirjallisuus. Alaviitteet eivät Latheyn mukaan ole kovin hyvä ratkaisu kaunokirjallisuudessa, ja lastenkirjallisuuden kohdalla ne toimivat vielä huonommin. Siksi kotouttaminen käännösratkaisuna on saanut sijaa lastenkirjallisuuden kääntämisessä, vaikka siitä kiistelläänkin paljon. (Lathey 2006, 7.)

Jo edelläkin esille tullut Lawrence Venuti vastustaa vahvasti kaunokirjallisuuden kotouttamista. Lathey kuitenkin kritisoi hänen jyrkkää näkemystään siitä, että siinä ei oteta lainkaan huomioon nuorta ja kokemattonta lukijaa (Mts. 12). Esimerkiksi Astrid Lindgren (teoksessa Stolt 1978, 132) ja Birgit Stolt (1978, 137) argumentoivat, että lapsilla on kyllä kykyä ja halua kohdata vieraantuntuistakin kirjallisuutta ja erilaisia kulttuureja, mutta ongelmaksi tässä muodostuu se, että lasten kykyä ja halua kohdata vieraita elementtejä ei ole tutkittu. Saksalainen Emer O'Sullivan muistuttaa, että koska niin aikuisten kuin lastenkaan keskuudessa ei ole tehty kunnollisia tutkimuksia siitä, miten käännosten lukijat suhtautuvat vieraisiin kulttuuri-elementteihin, ei kääntäjillä ole minkäänlaista empiiristä pohjaa, jonka perusteella voisi tehdä päätöksen kotouttamisesta tai vieraannuttamisesta (2005, 94). Näiden tutkimusten puuttuessa lähtee myös osittain pohja vaatimuksilta kotouttamisen puolesta tai sitä vastaan. Koska ei ole tietoa siitä, miten lapsilukija suhtautuu kotouttamiseen tai vieraannuttamiseen, on mahdotonta antaa normatiivisia ohjeita, miten lastenkirjallisuutta pitäisi kääntää. Kaikki ohjeet voivat perustua vain spekulatiolle siitä, millaisia lapsilukijat ovat.

Osa tutkijoista (esim. Venuti ja Klingberg) suhtautuu kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen melko mustavalkoisena joko-tai-asetelmana, mutta osa tutkijoista puolustaa molempia strategioita. Tanskalainen lastenkirjallisuuden tutkija Torben Weinreich on sitä mieltä, että on olemassa kahdenlaisia tarinoita, joiden parissa erilaiset strategiat ovat perusteltuja. Pohtiessaan käännettyjä nuortenkirjoja Weinreich erottaa toisistaan tarinat, joissa miljöö on tärkeä toimija tarinassa, ja

tarinat, joissa etusijalla ovat yleismaailmalliset psykologiset kokemukset. Kun miljöö on tärkeä osa tarinaa vaikkapa historiallisessa tarinassa, ei Weinreich suosittele kotouttamaan ja kajoamaan asiasisältöön. Hän kuitenkin hyväksyy kotouttamisen tarinoissa, jotka sijoittuivat johonkin tiettyyn miljööhön mutta joissa olennaisimmassa asemassa ovat psykologiset kokemukset, kuten vaikka nuorten ongelmat vanhempiensa tai seksuaalisuutensa kanssa. Näissä tarinoissa Weinreich näkee kotouttamisen jopa positiivisessa valossa, sillä tutumpi miljöö voi edistää lukijan samaistumista tarinaan. (Weinreich 1978, 155–157.) Samalla kannalla on myös Christiane Nord, jonka mukaan vieras miljöö voi aiheuttaa sen, että lukija jää tarinasta etäälle (2003, 185).

Klingberg kuitenkin on sitä mieltä, että Weinreichin jaottelun perusteella aivan liian moni kirja voitaisiin luokitella kotoutettavaksi, jolloin kotouttamisesta tulisi vallitseva käytäntö. Lisäksi Klingberg toteaa pedagogisesta näkökulmastaan, että lapset voisivat oppia uutta vieraista kulttuureista myös sellaisista kirjoista, joissa kulttuurillinen miljöö on sivuosassa. (Klingberg 1986, 17.)

Lilian Rönqvist taas näkee riskin siinä, että lapsilukijaa yritetään sivistää käännoiskirjallisuuden avulla. Nuori lukija ei välttämättä ymmärrä, että kirjan päähenkilökin on yksilö, joka ei edusta koko lähtökulttuuria. Rönqvistin mielestä vaarana on, että lapsilukija tekee lukemansa kirjan perusteella liian yleistäviä johtopäätöksiä yhdestä kokonaisesta kulttuurista. (2002, 322–323.) Vaikka esimerkiksi Venutin mielestä vieraannuttaminen käännostrategiana voi hälvittää muukalaispelkoa ja rasismia, ei asia välttämättä olekaan niin yksinkertainen lapsilukijoiden kohdalla, vaan vieraannuttavan kirjan lukeminen voi Rönqvistin mukaan päinvastoin lietsoa stereotyyppioita.

Jotkut taas ajattelevat, että vieraat elementit eivät välttämättä ole lapselle taakka tai este vaan päinvastoin ihastuksen kohde. Hollantilainen Isabel Hoving kysyykin miksi emme voisi suoda lapsille sitä pohjatonta nautintoa, että he saavat kohdata vieraan ja vaikeasti lausuttavan nimen, ja miksi emme antaisi lasten uppoutua vierauteen sen sijaan, että vain muutamme muita itsemme kaltaisiksi (2006, 43). Puhuttaessa kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta sekä vieraista kulttuurisidonnaisista elementeistä lastenkirjallisuudessa on helppo huomata, että valtaosa lähtee liikkeelle sellaisesta oletuksesta, että lasten olisi vaikea kohdata vieraita elementtejä, ja yleisin kiista tuntuu olevan se, pystyvätkö lapset suhtautumaan vieraaseen kulttuuriin. Kuitenkin sieltä täältä nousee yksittäinen ääni, joka puhuu senkin puolesta, että vieraus saattaa tuottaa lapselle jopa iloa.

On huomioitava, että elämme aikaa, joka saattaa radikaalisti muuttaa lastenkirjojen käännostrategioita. Jatkuva kansainvälistyminen vaikuttaa espanjalaisen Belén González

Cascallanan mukaan englannista kääntävien kääntäjien strategioihin niin, että he enenevässä määrin jättävät kulttuurisidonnaiset elementit sellaiselleen käännöksessä. Englannin kielellä on jo niin vahva asema maailmankielenä ja anglosaksisella kulttuurilla niin vakiintunut hegemoninen asema, että näihin kulttuureihin liittyvät elementit vaativat aina vain vähemmän manipulaatiota tullakseen ymmärretyiksi vastaanottavassa kulttuurissa. (2006, 108.) Tämä kansainvälistymisen prosessi tuskin vaikuttaa pienempien kulttuurien välillä tapahtuvaan käännöstoimintaan, mutta englanninkielisistä maista tulevien kirjojen käännöstoiminnassa kotouttaminen voi hyvinkin vähentyä merkittävästi tulevien vuosikymmenten aikana.

Vaikka monet käännösstrategioiden arvioijat ja kriitikot usein laittavat hyvät ja huonot ratkaisut kääntäjän harteille, Birgit Stolt muistuttaa, että on tärkeää huomata, että kääntäjä ei välttämättä tee käännösstrategiaratkaisuja yksin. Monesti kustantajalla voi olla raskas sana sanottavanaan siitä, miten kirja tulee kääntää, jolloin kääntäjän omille tulkinnoille ja ratkaisuille ei jää tilaa. (Stolt 1978, 134.) Tässä tilanteessa kustannustoimittajaakin saattaa sitoa kustantamon yhtenäinen käännöstapa tai jopa vastaanottavan kulttuurin laajempi käännösnormisto.

Kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta puhuttaessa, ja varsinkin, kun siitä puhutaan lastenkirjallisuuden yhteydessä, on huomattavaa, miten erilainen tapa tutkijoilla on puhua kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta. Vieraannuttamisen kannattajat yleensä argumentoivat, miksi lastenkirjallisuutta *pitää* vieraannuttaa, kun taas kotouttamisen puolustajat argumentoivat, miksi lastenkirjallisuutta *saa* kotouttaa. Yleinen käsitys alalla, myös kotouttamisen kannattajien keskuudessa tuntuu olevan, että vieraannuttaminen on eräänlainen oletusratkaisu, josta ei voi poiketa ilman hyviä perusteluita. Keskustelua kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta, myös lastenkirjallisuuden kontekstissa, tuntuu hallitsevan vahva vieraannuttamisasenne.

3. Tutkimuskysymys ja -menetelmä

Vertailen tutkimuksessani 1970-luvulla sekä 2000-luvulla suomennettuja lastenkirjoja kotouttamisen ja vieraannuttamisen näkökulmasta. Tässä osiossa erittelen tutkimuskysymykset, joihin pyrin tutkimuksellani vastaamaan, sekä esittelen tutkimusmenetelmäni, jolla pyrin löytämään vastaukset tutkimuskysymyksiin.

3.1. Tutkimuskysymys

Tämän tutkimuksen avulla etsin vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1. **Miten tutkimiani teoksia on vieraannutettu tai kotoutettu?**

Tutkimusaineistoani läpikäydessäni tarkkailen, ovatko kääntäjät kotouttaneet vai vieraannuttaneet käännöksiään. Kiinnitän huomiota teoksissa esiintyviin kulttuurisidonnaisiin elementteihin ja laitan merkille, onko kyseisten elementtien kohdalla käytetty kotouttavaa vai vieraannuttavaa käännöstapaa. Koska yksittäinen teos on harvoin puhtaan kotouttava tai vieraannuttava, pyrin luomaan jokaisesta teoksesta yleiskuvan siitä, onko teos vahvemmin kotouttava vai vieraannuttava.

2. **Onko 1970-luvulla ja 2000-luvulla käännettyjen teosten välillä eroa tai samankaltaisuutta kotouttamisessa ja vieraannuttamisessa?**

Pyrin luomaan kuvan siitä, onko saman vuosikymmenen sisällä käännettyjen teosten välillä tunnutta noudattavan jotain yhtenäistä käännöstapaa. Mikäli saman vuosikymmenen sisällä tuntuu olevan jokin yhtenäinen käännöstapa, vertaan 1970-lukua ja 2000-lukua toisiinsa selvittääkseni, tuntuisiko eri vuosikymmenten välillä olevan jotain selkeää eroa. Pohdin, voisiko näiden erojen perusteella vetää jotain alustavaa päätelmää siitä, miten lastenkirjojen kääntäminen on muuttunut 1970-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Mikäli eroja käännösstrategioissa tuntuu löytyvän, pohdin myös lyhyesti mahdollisia syitä tähän.

On täysin selvää, että näin suppean tutkimuksen mittakaavassa on mahdotonta vetää mitään lopullisia johtopäätöksiä esimerkiksi käännöstreendeistä, mutta haluan tutkimuksellani alustavasti valaista tätä vähän tutkittua aihetta. Jotta voitaisiin saada kokonaisvaltainen kuva käännöstreendeistä Suomessa eri vuosikymmenillä, pitäisi suorittaa todella laaja tutkimus, jonka puitteissa vertailtaisiin kaikilta vuosikymmeniltä suurta otosta käännöskirjallisuutta, ja tällainen tutkimus tuskin olisikaan yhden ihmisen toteutettavissa. Laajempaa tutkimusta odotellessa haluan tutkimuksellani kattaa pienen kaistaleen asiasta ja tarjota suuntaa-antavaa tietoa.

Ennako-oletukseni on, että 1970-luvulla suomennetut teokset olisivat vahvemmin kotouttavia kuin 2000-luvulla suomennetut lastenkirjat. Perustan tämän odotuksen sille, että kolmessakymmenessä vuodessa koko maailma on kansainvälistynyt hurjasti ja Suomi on ollut mukana tässä globalisoitumisprosessissa. Suomi on muun muassa liittynyt Euroopan unioniin vuonna 1995, ja amerikkalaisen populääri viihteen määrä esimerkiksi televisiossa on kasvanut räjähdysmäisesti niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Siksi oletan, että kääntäjät 2000-luvulla olisivat kokeneet vähemmän tarvetta kotouttaa ja luottaneet enemmän lapsilukijan ymmärrykseen vieraista kulttuureista kuin kääntäjät 1970-luvulla.

3.2. Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänäni käytän tekstianalyysiä. Tarkoitukseni on lukea suomennosta rinnakkain sen lähtötekstin kanssa ja kiinnittää lukiessani huomiota tekstissä esiintyviin kulttuurisidonnaisiin elementteihin. Aion edetä lukuprosessissa niin, että luen ensin pätkän lähtöteosta ja sen jälkeen saman pätkän suomennoksesta. Mikäli lähtötekstissä tulee vastaan kulttuurisidonnaisia elementtejä, kiinnitän suomennoksessa huomiota siihen, millaisena elementti esiintyy suomennoksessa. Kaikki teoksissa esiintyvät elementit kirjaan ylös Excel-taulukkoon niin, että näkyviin tulee sekä lähtöteoksen muoto sekä suomennoksessa käytetty vastine. Merkitsen ylös myös sen, millaista kotouttamistapaa kääntäjä on käyttänyt.

Käytän kulttuurisidonnaisten elementtien tarkastelussa sekä tilastoinnissa hyväkseni Göte Klingbergin jaottelua. Teoksessaan *Children's Fiction in the Hands of the Translators* (1986) Klingberg käsittelee kattavasti lastenkirjallisuuden adaptaatiota, jolla hän viittaa kirjallisuuden kotouttamiseen. Teoksessaan hän esittää seuraavan jaottelun erilaisista kulttuurisidonnaisista elementeistä, joita lastenkirjoissa voi esiintyä ja jotka voivat tehdä tekstistä vaikeaselkoisen lapselle (mts. 18–19):

- kirjallisuusviittaukset
- vieraat kielet lähtötekstissä
- viittaukset mytologiaan ja kansanuskomuksiin
- historiallinen, uskonnollinen ja poliittinen tausta
- rakennukset ja kodin kalusteet sekä ruoka
- tavat ja käytännöt sekä pelit ja leikit
- kasvit ja eläimet
- henkilönnimet, tittelit, kotieläinten nimet ja tavaroiden nimet
- maantieteelliset nimet

- paino ja muut mittayksiköt.

Klingbergin termin juuri näiden elementtien muokkaaminen on kulttuurikontekstin adaptaatiota.

Sovellan tutkimuksessani Franco Aixelánin määritelmää kulttuurisidonnaisesta elementistä. Hänen mukaansa kulttuurisidonnaisia elementtejä ei sinällään automaattisesti ole olemassa vaan sellainen syntyy, kun lähtötekstissä on jokin elementti, jolle ei kohdekulttuurista löydy suoraa vastinetta (Franco Aixelá 1996, 57). Otan siis tutkimuksessani huomioon vain sellaiset kulttuurisidonnaiset elementit, joille nimenomaisesti ei löydy suoraa vastinetta suomalaisesta kulttuurista. Jos siis jossakin tutkimassani lähtöteoksessa esiintyy vaikka jokin eläin, joka kuuluu myös Suomen luontoon, jätän maininnan kyseisestä eläimestä tutkimusaineistoni ulkopuolelle.

Kotouttamisen ja vieraannuttamisen yhteydessä olisi mahdollista tutkia myös murteiden ja puhekielisyiden käännöksiä tutkittavissa teoksissa, mutta olen päättänyt keskittyä tutkimuksessani aineistossa esiintyviin reaalioidiin. Murteet ja puhekielisyys ovat vahvasti kielensisäisiä ilmiöitä, ja jätän ne tutkimukseni ulkopuolelle, koska niiden kääntämisen tutkimus eroaa voimakkaasti reaalioiden tutkimuksesta.

Klingbergin luokittelun ulkopuolelta olisi mahdollista ottaa mukaan myös teosten kuvitus, koska kuvitusta muokataan usein kohdekulttuuriin sopivaksi esimerkiksi jättämällä suomennoksesta pois jokin kuva, jossa näkyy voimakkaan kulttuurisidonnaisia elementtejä. Tutkimusaineistoni on kuitenkin kuvitukseltaan niin epäsuhtainen, että päätin jättää kuvituksen analyysissäni huomioimatta. Joissakin suomennoksissa oli sama kuvitus kuin lähtöteoksessa, yhdessä oli erilainen kuvitus kuin lähtöteoksessa, ja joissain teoksissa ei ollut lainkaan kuvitusta, ei käänöksessä eikä lähtötekstissä. Näin ollen päätin jättää kuvituksen analysoimatta, jotta se ei epätasapuolisuutensa takia vääristäisi tutkimustuloksia.

Koska tarkoitukseni on tutkia, miten kulttuurisidonnaisia elementtejä on suomennoksissa käsitelty, tarvitsen jaottelun myös erilaisille kääntäjien ratkaisuille. Kotouttaa voidaan hyvin eri tavoin, ja haluan tutkimuksessani selvittää myös, miten kääntäjät ovat kotouttamistilanteissa toimineet eli millaisia kotouttamisen strategioita kääntäjät ovat käyttäneet. Tähänkin kysymykseen Göte Klingberg tarjoaa jaottelun teoksessaan, ja hyödynnän myös tätä jaottelua tutkimuksessani (Klingbergin termin nämä ovat kulttuurikontekstin adaptaation tapoja) (1986, 18):

- **Lisätty selitys:** vieras elementti jätetään tekstiin, mutta siihen lisätään lyhyt selitys.
- **Uudelleenmuotoilu:** viesti välitetään, mutta kulttuuri-elementti jätetään mainitsematta.
- **Selittävä käänös:** kulttuuri-elementin funktio mainitaan, mutta itse elementtiä ei mainita.

- **Selitys testin ulkopuolella:** selitys annetaan esimerkiksi alaviitteessä tai esipuheessa.
- Elementti **korvataan kohdekuulttuurin vastaavalla** elementillä.
- Elementti **korvataan kohdekuulttuurin karkeasti vastaavalla** elementillä.
- **Yksinkertaistus:** tarkan käsitteen sijaan annetaan yleisempi käsite, esimerkiksi lajinimikkeen sijaan mainitaan lajin suku.
- **Poisto:** elementti jätetään kokonaan pois.
- **Lokalisaatio:** lähtötekstin koko kulttuurikehys siirretään lähemmäksi kohdelukijaa.

Näistä kotoutustavoista ainoastaan viimeisenä mainittu lokalisaatio ei sovellu yksittäisten kulttuurisidonnaisten elementtien tarkasteluun, mutta mikäli tutkimusaineistossani esiintyy lokalisoituja teoksia, tuon asian tietenkin esille analyysivaiheessa.

Tilastoidessani erilaisia teksteistä löytyviä elementtejä Excel-taulukkoon merkitsen ylös myös sen, miten kääntäjä on suomentaessaan toiminut erilaisten elementtien kohdalla; onko hän esimerkiksi siirtänyt englantilaisen hahmon nimen sellaisenaan käännökseen vai onko hahmojen nimet kotoutettu, ja jos kyllä, millä tavoin. Mikäli jokin kulttuurisidonnainen elementti (esimerkiksi juuri hahmon nimi) esiintyy teoksessa useamman kerran, tilastoin sen vain kerran siinä vaiheessa kun se tulee ensimmäisen kerran tekstissä vastaan.

Kun olen järjestelmällisesti lukenut kaikki kuusi suomennosta rinnakkain niiden lähtötekstien kanssa ja tallentanut Excel-taulukkoon kaikki lähtöteksteistä löytyneet kulttuurisidonnaiset elementit ja niiden vastineet suomennoksissa, aloitan analyysin, jonka avulla etsin vastauksia yllä esittelemiini tutkimuskysymyksiin.

Tutkimustapani yhdistelee sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tutkimusta. Vastatessani kysymyksiin siitä, miten kääntäjät ovat kotouttaneet, turvaudun nimenomaisesti kvalitatiiviseen tutkimukseen. Koska tarkoitukseni on kuitenkin luoda myös jonkinlaista yleiskuvaa käännösten kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta kokonaisuutena, käytän hyväkseni myös puhdasta tilastotietoa, jonka avulla voin osoittaa, onko yksittäisessä teoksessa kotoutettu vai vieraannutettu enemmän. Tässä tulee esiin tutkimuksen kvantitatiivinen puoli. Tavallaan tutkimuksessani on myös tapaustutkimuksen piirteitä, koska sekä valitsemani aikaskaala että valittujen teosten määrä on verrattain suppea.

4. Aineiston analyysi

Tämän osion aloitan esittelemällä tutkimusaineistoni sekä sen valintaperiaatteet. Sen jälkeen analysoin tutkimastani aineistosta löytyneitä kulttuurisidonnaisia elementtejä ja niiden käännöksiä sekä näiden eroja. Esittelen aineistostani löytyneitä käännösratkaisuja teosten tasolla sekä eri kotouttamisstrategioiden ja elementtiluokkien näkökulmasta. Luvun lopussa on yhteenveto tutkimukseni keskeisimmistä tuloksista.

4.1. Tutkimusaineiston esittely

Olen valinnut analyysiani varten yhteensä kuusi lastenkirjakäännöstä; kolme 1970-luvulta ja kolme 2000-luvulta. Kaikki teokset ovat fiktiivistä proosaa. Käännösten lisäksi tutkin luonnollisesti myös käännösten lähtöteoksia. Alla esittelen valitsemani teokset.

Kolme etsivää ja kauhujen linna (*The Secret of Terror Castle*) on amerikkalaisen Robert Arthurin kirjoittama ensimmäinen osa *3 etsivää* -sarjaan. Lähtöteos julkaistiin 1967, ja Laura Tetrin suomennos julkaistiin vuonna 1972. Kirja kertoo tarinan kolmesta nuoresta pojasta, jotka perustavat etsivätoimiston. Ensimmäisen toimeksiantonsa he saavat Alfred Hitchcockilta; heidän tulee etsiä oikea kummitustalo ohjaajan seuraavan elokuvan kuvauspaikaksi. Pojat löytävät juuri sopivan oloisen linnan, johon kukaan ei ole uskaltanut vuosiin astua jalallaankaan. Mutta poikien epäilykset kummitusten todellisesta luonteesta heräävät, ja he päättävät selvittää, mistä kauhujen linnan omituisissa äänissä ja valoilmioissa on todella kyse. Tarina sijoittuu Kaliforniaan, ja ajallisesti se käsittelee luultavimmin kirjoitusaikaansa.

Päästä pallo lentoon (*Let the Balloon Go*) on australialaisen Ivan Southallin vuonna 1968 julkaistu kirja, joka kertoo vammaisesta 12-vuotiaasta John Clement Sumnerista, joka kokee äitinsä ylisuojelevan suhtautumisen tukahduttavana. Hän kaipaa itsenäisyyttä ja vapautta tehdä haluamiaan asioita. Kun äiti viimein eräänä päivänä suostuu jättämään Johnin yksin kotiin, tämä päättää koetella voimiaan tekemällä jotain, mihin kaikki muutkin lapset kykenevät: kiipeämällä puuhun. Tarina sijoittuu kirjoitushetkensä Australiaan. Marja Leskisen suomennos ilmestyi vuonna 1971.

Roald Dahlin **Me salamestarit** (*Danny, The Champion of the World*) kertoo nuoresta englantilaispojasta, Dannysta, joka saa selville, että hänen isänsä on mukana fasaanien salametsästyksessä. Isä vihkii Dannyn salametsästyksen saloihin, ja pian Danny itse keksii aivan uudenlaisen ansan, jolla fasaaneja voisi saada suuren saaliin. Lähtöteos julkaistiin vuonna 1975, ja

Eeva Heikkisen suomennos ilmestyi 1977. Teos on suomennettu uudelleen nimellä *Iskä ja Danny maailmanmestari* (suomentanut Päivi Heininen).

Kahden kodin välillä (*The Suitcase Kid*) kertoo kymmenvuotiaasta tytöstä nimeltään Andy, jonka elämä on myllerryksessä. Hänen vanhempansa ovat eronneet riitaisesti, ja nyt molemmilla on uusi puoliso ja he asuvat yhdessä puolisoidensa ja näiden lasten kanssa. Andy kokee jääneensä kahden uusioperheen väliin vailla omaa kotia ja toivoo itsepäisesti vanhempiensa palaavan yhteen. Andy kuitenkin löytää elämäänsä uuden turvaverkon, jonka avulla elämä kahden perheen välillä saadaan rauhoittumaan. Englantilaisen Jacqueline Wilsonin lähtöteos julkaistiin vuonna 1992 ja Terhi Leskisen suomennos 2002.

Olin rotta!... eli punaiset kengät (*I Was a Rat! or The Scarlet Slippers*) kertoo nuoresta pojasta, joka ilmestyy vanhan pariskunnan oven taakse myöhään illalla ja väittää olleensa rotta. Poika ei tiedä, mistä on tullut tai kuka on, vain sen, että hän oli rotta. Vanha aviopari yrittää parhaansa mukaan selvittää, mihin poika kuuluu, mutta erinäisten viranomaisten kanssa tunnutaan joutuvan vain ongelmiin ja erilaisiin kommelluksiin. Näiden kommellusten seurauksena poika katoaa jännittäviin seikkailuihin, joten vanhan parin ei auta kuin etsiä häntä. Lopulta apu löytyy kuninkaalliselta taholta. Tarina sijoittuu nimeämättömään englantilaiseen miljööhön. Tapahtumien aikakautta ei mainita, mutta maailma muistuttaa 1900-luvun alkupuolen Englantia. Kirjan on kirjoittanut brittiläinen Philip Pullman, ja se on julkaistu 1999. Helene Bützowin suomennos on julkaistu 2003.

Spiderwickin kronikoiden ensimmäinen osa **Haltijakirja** (*The Field Guide*) kertoo kolmesta Gracen sisaruksesta, jotka muuttavat vanhempiensa erottua äitinsä kanssa vanhaan taloon Yhdysvaltain Mainessa. Talossa tapahtuu outoja asioita ja kuuluu kummallisia ääniä, joten Jared, yksi sisaruksista, päättää selvittää, mistä oikein on kyse. Hän löytää talon salaiselta ullakolta vanhan kirjan, joka kuvaa erilaisten taikaolentojen ominaisuuksia. Sisarukset pitävät kirjaa satukirjana, kunnes eräs taikaolento ilmestyy heidän silmiensä eteen. Lähtöteoksen ovat kirjoittaneet Tony DiTerlizzi ja Holly Black, ja se on julkaistu Yhdysvalloissa 2003. Kirjan on suomentanut Ulla Lempinen, ja suomennos ilmestyi 2004.

Teosten valinnassa minulla oli useita kriteereitä, joilla pyrin varmistamaan, että tutkimusaineistoni olisi mahdollisimman kattava valikoima eri kääntäjien erilaisia ratkaisuja. Valintakriteerit ja niiden perustelut olivat seuraavanlaiset:

- Tutkimieni teosten tulee olla suunnattu alakoulun yläluokkien oppilaille, eli noin 10–12-vuotiaille lukijoille. Tämänikäisten lasten voidaan olettaa olevan jo niin kehittyneitä lukijoita,

että kääntäjät eivät kotouta teoksia vain siksi, että ne olisivat hyvin nuorelle lukijalle helppolukuisempia. Sirkku Aaltonen mainitsee, että Suomessa alle kouluikäisille lapsille suunnattujen kirjojen kulttuurispesifisyys pyritään lähes säännöllisesti häivyttämään tai suomalaistamaan (2004, 400). Tästä syystä halusin valita tutkittavakseni hieman vanhemmille lapsille suunnattuja kirjoja, jotta saisin käsityksen siitä, miten jo lukutaitoisille ja enemmän maailmaa ymmärtäville lapsilukijoille käännetään. Koetaanko heille tarvetta kotouttaa? Teosten kohdeyleisön arvioimisessa olen käyttänyt oman harkintakykyni lisäksi avuksi Pirkanmaan lukudiplomeita neljäs- ja viidesluokkalaisille (Pirkanmaan kirjastot a ja b) sekä Kunnari-lukudiplomia (Netlibris). Olen ottanut teoksia etsiessäni ja valikoidessani huomioon myös teoksen päähenkilön iän, sillä usein lastenkirjoissa päähenkilö on suurin piirtein samanikäinen ajatellun kohdelukijan kanssa.

- Kaikkien suomennosten tulee olla eri kääntäjien tekemiä. Näin saadaan mahdollisimman laaja otos erilaisia käännöstyylejä eikä tiettyjen toistuvien ratkaisujen voida olettaa olevan tietyn kääntäjän trendejä enemmän kuin yleisempiä kääntämisen trendejä.
- Suomennoksen tulee olla ensimmäinen suomennos kyseisestä lähtöteoksesta. Näin vältetään tilanne, jossa aiempi käännös vaikuttaisi kääntäjän ratkaisuihin.
- Lähtötekstin tulee olla samalta vuosikymmeneltä tai korkeintaan käännöstä edeltävältä vuosikymmeneltä. Näin vältetään ottamasta aineistoon mukaan vakiintuneita klassikkoteoksia (esim. *Liisan seikkailut ihmemaassa* tai *Aarresaari*), joita kääntäessä kääntäjällä ei välttämättä ole niin vapaat kädet tehdä tekstiin ratkaisuja omin päin kuin yleensä. Klassikkokirjojen käännöksissä on usein vahvempi taipumus tehdä vieraannuttava käännös ikään kuin kunnioituksesta lähtötekstin statusta kohtaan. Halusin myös varmistaa, että lähtö- ja kohdeteksti sijoittuvat suurin piirtein samaan maailmaan ja aikaan. Kuten Oittinen mainitsee, kääntäjän valintoihin vaikuttavat aina aika, paikka ja kulttuuri (2000a, 9–10). Siksin on hyvä tutkimukseni kannalta, että kääntäjä ja kirjoittaja ovat ajallisesti mahdollisimman lähellä toisiaan.
- Lähtöteoksen tulee sijoittua lähtökulttuuriin, eli esimerkiksi brittiläisen lastenkirjan tulee sijoittua Isoon-Britanniaan. Näin suomentajalla on mahdollisuus kotouttaa teos halutessaan. Jos taas brittiläisen kirjan tapahtumat sijoittuisivat Jamaikalle, olisi lähtöteoksen funktio vieraannuttava, jolloin myös suomennoksen olisi mitä todennäköisimmin seurattava lähtöteoksen funktiota.
- Teoksen ei tulisi olla osa mitään sarjaa (esim. *Neiti Etsivä* tai *Viisikko*), tai jos se on osa sarjaa, sen tulisi olla sarjan ensimmäinen osa. Näin voidaan varmistaa, että kääntäjä on

tehnyt käännösratkaisunsa mahdollisimman itsenäisesti ja että niihin ei ole vaikuttanut sarjan aikaisempien osien kääntäjän ratkaisut⁷.

- Suomennosten pituuden tulee olla karkeasti 150 sivua, jotta aineiston läpikäyminen ei käy kohtuuttoman suureksi työksi pro gradu -tutkimuksen puitteissa.

4.2. Analyysin pohjaksi

Tutkimusprosessini aikana löytämieni kulttuurisidonnaisten elementtien luokitteluun sovellan Klingbergin jaottelua, joka jakaa kulttuurisidonnaiset elementit seuraavalla tavalla (1986, 18–19):

- kirjallisuusviittaukset
- vieraat kielet lähtötekstissä
- viittaukset mytologiaan ja kansanuskomuksiin
- historiallinen, uskonnollinen ja poliittinen tausta
- rakennukset ja kodin kalusteet sekä ruoka
- tavat ja käytännöt sekä pelit ja leikit
- kasvit ja eläimet
- henkilönnimet, tittelit, kotieläinten nimet ja tavaroiden nimet
- maantieteelliset nimet
- paino ja muut mittayksiköt.

Kaikkia näistä kategorioista ei löytynyt tutkimistani teoksista, ja monessa kohtaa Klingbergin jaottelun lievä muokkaaminen tuntui loogiselta ja aineistolleni paremmin soveltuvalta, joten päädyin soveltamaan jaottelua hieman ja käyttämään seuraavaa muokattua jaottelua:

- Kirjallisuusviittaukset
- Historiallinen tausta
- Rakennukset
- Ruoka
- Tavat ja käytännöt
- Pelit ja leikit
- Kasvit

⁷ Lopulta oli hyvin vaikeaa löytää teoksia, jotka eivät olisi osa jotakin sarjaa, ja siksi tutkimusaineistossani on mukana kirjasarjojen ensimmäisiä osia. Tutkimistani teoksista *3 etsivää ja kauhujen linna* sekä *Spiderwickin kronikat*. Ensimmäinen osa viidestä, *Haltijakirja* ovat oman sarjansa ensimmäisiä teoksia.

- Eläimet
- Henkilönnimet
- Tittelit
- Kotieläinten nimet
- Tavarat
- Maantieteelliset nimet
- Mittayksiköt

Kun jaottelen löydösteni kohdalla käytettyjä kotoutusstrategioita, käytän sellaisenaan Klingbergin jaottelua (1986, 18):

- Lisätty selitys
- Uudelleenmuotoilu
- Selittävä käänös
- Selitys testin ulkopuolella
- Korvaaminen kohdekulttuurin vastaavalla elementillä
- Korvaaminen kohdekulttuurin karkeasti vastaavalla elementillä
- Yksinkertaistus
- Poisto
- Lokalisaatio

Lähes kaikissa analyysiosan taulukoissa voi äkkiseltään näyttää siltä, että kotoutettujen ja vieraannutettujen elementtien yhteenlaskettu määrä on suurempi kuin taulukossa ilmoitettu elementtien kokonaismäärä, ja tämä johtuu siitä, että monessa tilanteessa olen joutunut laskemaan yhden kulttuurisidonnaisen elementin sekä vieraannuttavaan että kotouttavaan kategoriaan. Joissain tilanteissa olen voinut joutua laskemaan yksittäisen elementin jopa kahteen erilaiseen kotouttamiskategoriaan. Ensimmäisestä tapauksesta esimerkkinä toimii *Olin rotta!* -teoksen hahmo Bob Jones, jonka nimeksi suomennoksessa mainitaan vain Bob. Näin ollen etunimen kohdalla kääntäjä on vieraannuttanut mutta sukunimen kohdalla kotouttanut poistamalla sukunimen. Jälkimmäisestä tapauksesta voisi esimerkiksi antaa samasta teoksesta nimen Joan Jones, joka suomennoksessa on Anna. Tässä tapauksessa molempien nimien kohdalla on käytetty kotouttamisstrategiaa: etunimi on korvattu kohdekulttuurin karkeasti vastaavalla, ja sukunimen kohdalla on tehty poisto.

4.3. Teosten kotouttavuus ja vieraannuttavuus kokonaisuutena

Taulukossa 1 on havainnollistettuna kaikkien tutkimieni teosten materiaali määrien tasolla. Olen laskenut jokaisesta teoksesta, montako kulttuurisidonnaista elementtiä siitä löytyy, ja laskenut myös, kuinka suuri osa elementeistä on kotoutettu ja kuinka suuri osa vieraannutettu. Viimeisessä sarakkeessa on ilmoitettu teoksen kotouttamisprosentti, eli kuinka suuri prosentuaalinen osa vierasperäisistä elementeistä on kotoutettu jollain tavalla.

Teoksen nimi	Vierasperäisten elementtien määrä	Kotoutettujen elementtien määrä	Vieraannutettujen elementtien määrä	Kotouttamisprosentti
Kolme etsivää ja kauhujen linna	58	24	38	41 %
Päästä pallo lentoon	70	25	47	36 %
Me salamestarit	67	25	43	37 %
Kahden kodin välillä	67	31	40	46 %
Olin rotta!	71	54	18	76 %
Haltijakirja	20	10	10	50 %

Taulukko 1

Teoksissa esiintyi muuten melko tasainen määrä kulttuurisidonnaisia elementtejä, mutta *Haltijakirjassa* (suomennettu 2004) kulttuurisidonnaisia elementtejä esiintyi huomattavasti vähemmän. Muissa teoksissa kulttuurisidonnaisia elementtejä esiintyi 58:n ja 71:n välillä, mutta *Haltijakirjasta* niitä löytyi vain 20. Pyrin huomioimaan tämän analyysissäni parhaani mukaan, mutta uskoakseni esimerkiksi kotoutusprosentin kannalta tällä seikalla ei ole merkitystä, koska suurin piirtein samaan prosenttilukuun olisi luultavasti päädytty, vaikka kulttuurisidonnaisia elementtejä olisikin absoluuttiselta määrältään esiintynyt teoksessa enemmän.

Taulukosta 1 on havaittavissa, että kaikki teokset ovat melko tasavertaisessa asemassa kotouttamisen ja vieraannuttamisen suhteen yhtä lukuun ottamatta. *Olin rotta!* (käännetty 2003) on selvästi vahvemmin kotoutettu kuin muut teokset. Muiden teosten kotouttamisprosentti on 36 prosentin ja 50 prosentin välillä, mutta *Olin rotta!* -teoksen kotouttamisprosentti on peräti 76 prosenttia. Ero eniten kotoutetun teoksen (*Olin rotta*) ja toiseksi eniten kotoutetun teoksen

(Haltijakirja) välillä on 26 prosenttiyksikköä, kun taas ero toiseksi eniten kotoutetun (Haltijakirja) ja vähiten kotoutetun (Päästä pallo lentoon) teoksen välillä on vain 14 prosenttiyksikköä. *Olin rotta!* eroaa siis selvästi muista teoksista vahvalla kotouttamisprosentillaan.

Jos tarkastellaan kotouttamisprosenttia 1970-luvun ja 2000-luvun näkökulmasta, vaihtelee 1970-luvun kotouttamisprosentti 36 prosentin ja 41 prosentin välillä, ja kotouttamisprosentin keskiarvo on 38 prosenttia. 2000-luvun teosten kesken kotoutusprosentti vaihtelee 46 prosentin ja 76 prosentin välillä, eli hajonta on huomattavasti suurempaa. 2000-luvun teosten kotoutusprosenttien keskiarvo on 58 prosenttia. Vastoin ennako-odotuksiani 2000-luvulla suomennetut teokset ovat siis huomattavasti vahvemmin kotouttavia kuin 1970-luvulla suomennetut lastenkirjat.

1970-luvulla näyttäisi teosten keskuudessa vallitsevan myös huomattavasti suurempi yhteneväisyys käännösratkaisuissa ainakin määrällisesti tarkasteltuna. Siinä missä 1970-luvulla suomennettujen lastenkirjojen kotoutusprosentti vaihtelee 36 prosentin ja 41 prosentin välillä (erotus vain viisi prosenttiyksikköä), 2000-luvulla käännettyissä teoksissa kotoutusprosentti vaihtelee 46 prosentin ja 76 prosentin välillä (erotus 30 prosenttiyksikköä). Tästä voisi siis ainakin minun tutkimani aineiston pohjalta vetää sen alustavan johtopäätöksen, että 1970-luvulla vaikuttaisi vallinneen yhtenäisempi käänösstrategia eri kääntäjien keskuudessa.

4.4. Tutkimieni teosten kotouttavuus ja vieraannuttavuus

Tässä osiossa esittelen yksitellen tutkimani teokset. Esitän teoksista löytämäni tulokset joka teoksen kohdalla kahdessa eri taulukossa. Ensimmäisessä taulukossa esitän, minkä eri kategorioiden kulttuurisidonnaisia elementtejä teoksesta löytyi ja kuinka suuri osa niistä oli kotoutettu ja kuinka suuri osa vieraannutettu. Toisessa taulukossa esitän jokaisessa teoksessa esiintyneiden kulttuurisidonnaisten elementtien määrän sekä vieraannutettujen ja kotoutettujen elementtien määrät. Erittelen kotoutetut elementit käytettyjen strategioiden mukaan. Avaan käännösten käänösstrategiaa myös sanallisesti erittelemällä erilaisia kääntäjien tekemiä ratkaisuja. Kulttuurisidonnaisten elementtien kategorioiden ja kotoutusstrategioiden luokittelussa käytän Göte Klingbergin mallia (1986, 18–19), josta on tarkempi esittely luvussa 3.2.

4.4.1. Kolme etsivää ja kauhujen linna

Taulukossa 2 on esitettyinä, millaisia kulttuurisidonnaisia elementtejä *Kolme etsivää ja kauhujen linna* -teoksesta löytyi. Ensimmäisessä sarakkeessa ovat eri kategoriat, joita tekstistä löytyi,

toisessa sarakkeessa kyseisen kategorian elementtien kokonaismäärä ja kolmannessa ja neljännessä sarakkeessa vieraannutettujen ja kotoutettujen elementtien määrä.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Historiallinen tausta	3	1	2
Rakennukset	5	2	5
Ruoka	2	0	2
Tavat ja käytännöt	5	3	2
Kasvit	1	0	1
Eläimet	2	1	1
Henkilönnimet	17	17	1
Tittelit	3	1	2
Tavarat	1	1	0
Maantieteelliset nimet	13	11	3
Mittayksiköt	6	1	5

Taulukko 2

Taulukosta 2 voidaan havaita, että kääntäjä on vieraannuttanut kaikkein voimakkaimmin henkilönnimien ja maantieteellisten nimien kohdalla. Kotoutus taas on ollut kaikkein voimakkainta esimerkiksi mittayksiköiden ja rakennuksista puhumisen kohdalla. Voidaan siis olettaa, että Tetrillä on ollut tarkoituksena luoda kohdelukijalle lukukokemus, jossa hän saa kokea vieraaseen kulttuuriin sijoittuvan tarinan, jossa vieraat henkilö- ja paikannimet luovat kuvaa vieraasta miljööstä. Kuitenkin hän on luultavasti halunnut tehdä lukukokemuksesta myös helposti hahmotettavan, koska hän on esimerkiksi muuntanut mailit ja jalat kilometreiksi ja metreiksi sekä kääntänyt sanan *bungalow* (Arthur 1967, 23) muotoon ”yksikerroksinen huvilamainen rakennus” (Arthur 1972, 25). Näillä ratkaisuilla hän on varmaankin pyrkinyt varmistamaan, että lapsilukijan lukukokemus ei häiriinny siitä, että hän ei tiedä, kuinka pitkä matka maili on tai millaiselta rakennukselta *bungalow* näyttää.

Taulukossa 3 on esitettyinä *Kolme etsivää ja kauhujen linna* -teoksen kulttuurisidonnaisten elementtien määrä. Taulukon ensimmäisessä sarakkeessa on vierasperäisten elementtien kokonaismäärä, toisessa vieraannutettujen elementtien kokonaismäärä, ja lopuissa sarakkeissa kääntäjän käyttämien eri kotouttamisstrategioiden määrät.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Lisätty selitys	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käännös	Kohdekulttuurin vastaava	Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	Poisto
58	38	1	3	7	4	5	4

Taulukko 3

Kuten taulukosta 3 voidaan havaita, kääntäjä on käyttänyt melko laajaa hajontaa kotouttamisratkaisuisaan. Eniten hän on käyttänyt selittäviä käännöksiä. Tetri käyttää selittäviä käännöksiä eniten rakennuksiin liittyvien ilmausten kanssa, sillä seitsemästä selittävästä käännöksestä neljä liittyy rakennuksiin liittyviin ilmauksiin. Esimerkkinä tästä toimii ylläkin mainittu sana *bungalow*.

Kolme etsivää ja kauhujen linna -teoksessa on yksi käännös, joka aiheutti hämmennystä. Alkutekstissä yksi kirjan päähahmoista, Jupiter, sanoo seuraavasti. "If his father wasn't a legal resident of a state where they give out drivers' licences practically to infants, Skinny wouldn't be able to drive any more than we can." (Arthur 1967, 31.) Suomennos kuuluu: "- - ellei hänen isällään olisi virallinen kotipaikka sellaisessa valtiossa - -" (Arthur 1972, 34). Tässä kääntäjällä on luultavasti tapahtunut käännösvirhe, sillä alkutekstin perusteellahan sanalla *state* viitataan selvästi osavaltioon eikä valtioon, koska tarina sijoittuu Yhdysvaltoihin. Otin kuitenkin tämänkin elementin mukaan tutkimaani aineistoon, koska on myös toki mahdollista, että kääntäjä on ajatellut osavaltion olevan liian vieras käsite suomalaiselle lapsilukijalle ja on siksi tehnyt muokkauksen käännökseen.

Kokonaisuudessaan *Kolme etsivää ja kauhujen linna* on 41-prosenttisesti kotouttava (Taulukko 1). Kääntäjä on siis pyrkinyt käännöksessään selvästi luomaan vierasta tunnelmaa ja niin sanotusti kunnioittamaan alkuteosta ja sen muotoa. Kuitenkin jopa 41 prosentissa tapauksista kääntäjä oli käyttänyt kotouttavaa strategiaa, eli kotouttaminenkin on käännöksessä vahvasti läsnä.

4.4.2. Päästä pallo lentoon

Taulukossa 4 on jälleen esitettyinä *Päästä pallo lentoon* -teoksessa esiintyneiden kulttuurisidonnaisten elementtien kategoriat, kunkin kategorian määrät niin kokonaisuudessaan kuin kotouttamisen ja vieraannuttamisenkin kannalta.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Historiallinen tausta	5	4	5

Rakennukset	2	1	1
Ruoka	6	4	2
Tavat ja käytännöt	1	1	0
Pelit ja leikit	4	2	2
Kasvit	3	0	3
Eläimet	8	5	3
Henkilönnimet	19	18	1
Tittelit	3	1	2
Tavarat	6	4	2
Maantieteelliset nimet	6	6	2
Mittayksiköt	7	1	6

Taulukko 4

Taulukosta 4 näkee, että *Päästä pallo lentoon* -teosta kääntäessään Leskinen on luultavasti pyrkinyt samantyyppiseen kulttuurivaikutelmaan käännoksellään kuin Tetri *Kolmen etsivän* kanssa. Henkilönnimet ja maantieteelliset nimet on voimakkaasti vieraannutettu, jotta lukija ymmärtää lukevansa vieraaseen maahan (tällä kertaa Australiaan) sijoittuvaa tarinaa. Kuitenkin sellaisia elementtejä, jotka voisivat haitata lukukokemusta hankaloittamalla ymmärtämistä, kääntäjä on kotouttanut: kaikki mittayksiköt on jälleen dollaria lukuun ottamatta kotoutettu, ja samoin on toimittu kaikkien teoksessa mainittujen Australian luonnolle tyypillisten kasvien kohdalla. Kasvien kohdalla tosin oli yksi oudolta vaikuttava käänno: siinä missä muut mainitut kasvit on käännetty samankaltaisiksi Suomen luonnosta löytyviksi kasveiksi, *peppermint gum (tree)* (Southall 1968, 50) oli käännetty kumipuuksi (Southall 1971, 55). Nämä kaksi puuta ovat kaksi aivan eri lajia, jotka kasvavat eri puolilla maapalloa, eikä kumipuu (*Hevea brasiliensis*) edes kasva Suomessa. Arvelen, että kääntäjällä on ehkä ollut vaikeuksia saada selville, mihin lajiin *peppermint gum* on viitannut, joten hän on tarttunut englanninkielisen nimen gum-sanaan ja käyttänyt käännoksessään kumipuuta. *Peppermint gum* viittaa ymmärtääkseni eukalyptuspuuhun, jonka kääntäjä on voinut myös arvella olevan liian vieras 1970-luvun lapsilukijalle.

Taulukossa 5 on esitettyinä *Päästä pallo lentoon* teoksessa esiintyneiden kulttuurisidonnaisten elementtien kokonaismäärä sekä kuinka suuri osa elementeistä on vieraannutettu ja kuinka suuri osa kotoutettu eri kotouttamisstrategioilla.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Lisätty selitys	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käännös	Kohdekulttuurin vastaava	Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	Yksinkertaistus	Poisto
70	47	4	1	3	6	6	3	3

Taulukko 5

Myös *Päästä pallo lentoon* -teoksessa kääntäjä on käyttänyt melko tasaisesti eri käännösstrategioita. Eniten Leskinen on turvautunut vieraiden elementtien korvaamiseen kohdekulttuurin elementeillä – niin vastaavilla kuin karkeasti vastaavilla. Eniten hän on käyttänyt näitä strategioita kasvien ja mittayksiköiden kohdalla. Varsinkin mittayksiköitä käännettäessä tämän strategian käyttäminen tuntuu olevan hyvin yleistä kaikissa tutkimissani teoksissa. Suurin osa käännettyistä mittayksiköistä menee kategoriaan ”kohdekulttuurin vastaava”, jolloin kääntäjä on tehnyt tarkan muunnoksen mittayksiköstä. Parissa tapauksessa hän on kuitenkin pyöristänyt niin, että voidaan puhua karkeasta vastaavuudesta. Hän on esimerkiksi kääntänyt ilmaisun ”It’s inches long” (Southall 1968, 16) muotoon ”Sehän on kilometrin pituinen” (Southall 1971, 19), kun päähenkilö Johnin äiti päivittelee tämän housuihin tullutta repeämää.

Kokonaisuutena *Päästä pallo lentoon* on vain 36-prosenttisesti kotouttava (Taulukko 1). Noin kaksi kolmasosaa kulttuurisidonnaisista elementeistä on siis siirretty käännökseen alkuperäisessä muodossa eli vieraannuttaen. 1970-luvulla käännettyistä lastenkirjoista *Päästä pallo lentoon* on kaikkein vieraannuttavin, mikä on yllättävää siinä mielessä, että se on australialainen kirja, jonka tarina sijoittuu australialaiseen kulttuuriin. Australiasta on aina tullut Suomeen huomattavasti vähemmän kirjallisuutta ja muutakin populäärikulttuuria kuin Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista, joissa *Me salamestarit* sekä *Kolme etsivää ja kauhujen linna*, eli kaksi muuta 1970-luvulla käännettyä kirjaa, on julkaistu. Siksi voisi kuvitella, että australialainen kulttuuri olisi vähemmän tuttua suomalaisille lapsille, mikä johtaisi käännöksen voimakkaampaan kotouttamiseen. Näin ei kuitenkaan tässä tapauksessa ole. Aineistoni on tosin valitettavasti niin suppea, että mitään johtopäätöksiä tuloksesta ei voi vetää, sillä australialaisen teoksen voimakas vieraannuttavuus voi olla myös vain sattumaa. Ilmiö voi johtua myös siitä, että teoksen kulttuurisidonnaiset elementit voivat olla laajemmin tuttuja muiden englanninkielisten maiden kulttuureista.

4.4.3. Me salamestarit

Taulukossa 6 on kuvattuna teoksessa *Me salamestarit* esiintyvien kulttuurisidonnaisten elementtien määrät kategorioittain. Taulukosta näkyy myös, kuinka suuri osa kunkin kategorian elementeistä on vieraannutettu ja kuinka suuri osa kotoutettu.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Ruoka	12	5	7
Tavat	3	2	1
Pelit ja leikit	1	0	1
Eläimet	3	3	0
Henkilönnimet	25	24	1
Tittelit	4	1	3
Tavarat	3	2	1
Maantieteelliset nimet	6	4	2
Mittayksiköt	10	1	9

Taulukko 6

Tämänkin teoksen kohdalla on helposti nähtävissä, että kääntäjä on halunnut luoda käännöksen, joka sijoittuu vieraaseen maahan ja tarjoaa lapsilukijalle vieraaseen miljööseen sijoittuvan lukukokemuksen. Samoin kuin *Kolme etsivää ja kauhujen linna* sekä *Päästä pallo lentoon* -teoksissa, kääntäjä on vieraannuttanut voimakkaasti henkilönnimien ja maantieteellisten nimien kohdalla. Henkilönnimistä Heikkinen on uudelleenmuotoillut ainoastaan nimen Lankers (Dahl 1975, 113), joka on Captain Lancaster -hahmon lempinimi. Kapteenin nimi on suomennoksessakin Lancaster, mutta lempinimi on suomennoksessa muutettu muotoon Lankkeri (Dahl 1977, 107). Tekstissä esiintyvistä oikeasti olemassa olevista maantieteellisistä nimistä kääntäjä on vieraannuttanut kaikki. Kotouttavaa strategiaa hän on käyttänyt ainoastaan kahdessa tapauksessa: Hän on poistanut maininnan Little Hampdenista, tosin tässä samaisessa kohdassa hän on kuitenkin maininnut Buckinghamin (Dahl 1977, 41). Toisen kotoutusratkaisun Heikkinen on tehnyt lähtöteoksessa mainitun Cobbler's Hillin kohdalla, jonka hän on kääntänyt Suutarin kukkulaksi (Dahl 1977, 198). Tämä johtunee siitä, että Cobbler's Hill ei etsintöjeni perusteella ole todellinen paikka. Lisäksi kääntäjä on varmaankin kotouttanut siksi, että paikannimi kantaa merkityksen, jonka hän on halunnut välittää myös suomalaiselle lukijalle.

Me salamestareidenkin kohdalla kääntäjä on kotouttanut voimakkaasti mittayksiköiden kohdalla. Mailit, jalat ja jaardit on muunnettu kilometreiksi ja metreiksi kohdelukijan ymmärrystä helpottamaan. Lisäksi hän on kotouttanut melko vahvasti ruokaan liittyviä elementtejä. Heikkinen on vieraannuttanut silloin, kun ruokasanasto on ollut ulkomaalaisellekin helposti aukeavaa (esim. baked beans on bread), mutta kun tekstissä on ilmennyt spesifisiä lähtökulttuuriin liittyviä ruokalajeja (esim. toad-in-the-hole ja Yorkshire pudding), kääntäjä on usein korvannut näitä

elementtejä kohdekulttuuriin kuuluvilla tai karkeasti kuuluvilla elementeillä. Edellä mainituissa tapauksissa Heikkinen on käyttänyt ilmaisia ”lihapasteija” ja ”pannukakkutaikina” (Dahl 1977, 122), jotka karkeasti vastaavat lähtökulttuurin elementtejä.

Taulukossa 7 on esitetty *Me salamestarit*-teoksesta löytyneiden kulttuurisidonnaisten elementtien määrä sekä vieraannutettujen ja eri tavoilla kotoutettujen elementtien määrä.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käännös	Kohdekulttuurin vastaava	Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	Poisto
67	43	4	1	7	11	2

Taulukko 7

Taulukosta 7 on helppo huomata, että Heikkinen on päätenyt kotouttamisratkaisuihissaan kaikkein eniten etsimään vieraille elementeille vastineita kohdekulttuurista. Kuten yllä jo mainitsin, hän on käyttänyt tätä strategiaa paljon erityisesti ruokasanaston kohdalla. Tämän lisäksi hän on käyttänyt samaa strategiaa myös mittayksiköiden kohdalla, kuten aiemminkin analysoiduissa teoksissa, minkä lisäksi hän on käyttänyt strategiaa titteleitä kääntäessään. Kolmessa tapauksessa, jossa lähtötekstissä on käytetty sanaa *sir*, kääntäjä on etsinyt hahmosta jonkin muun tittelin, jota suomennoksessa voisi käyttää. Siksi *sir* on käännetty suomennoksessa kolmella eri tavalla: ”tohtori”, ”rehtori” ja ”opettaja”. Kääntäjä on siis yleisen *sir*-puhuttelun sijaan laittanut suomennoksen hahmot viittaamaan puhuteltavien ammattiin ja välittänyt kohteliaan puhuttelun tällä tavalla.

Me salamestarit on 37-prosenttisesti kotouttava teos (Taulukko 1), eli noin kolmannes vieraista elementeistä on kotoutettu lapsilukijaa varten. Käännös on siis, kuten muutkin 1970-luvulla käännetyt teokset, voimakkaan vieraannuttava.

4.4.4. Kahden kodin välillä

Taulukossa 8 on jälleen esitetty kategoriottain teoksessa *Kahden kodin välillä* esiintyneet kulttuurisidonnaiset elementit sekä se, kuinka suuri osa elementeistä on kotoutettu ja kuinka suuri osa vieraannutettu.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Kirjallisuusviittaukset	5	5	0

Historiallinen tausta	2	1	1
Rakennukset	4	1	3
Ruoka	7	4	3
Tavat ja käytännöt	8	0	8
Pelit ja leikit	1	0	1
Henkilönnimet	22	20	2
Tittelit	3	0	3
Kotieläinten nimet	1	0	1
Tavarat	7	3	4
Maantieteelliset nimet	7	7	4

Taulukko 8

Taulukosta 8 on jälleen helppo huomata, että kääntäjä on halunnut sijoittaa käänöksensä vieraaseen kulttuuriin ja on luonut tätä vieraan kulttuurin tuntua säilyttämällä käänöksessä ulkomaalaiset henkilönnimet ja maantieteelliset nimet. Maantieteelliset nimet olivat tässä teoksessa voittopuolisesti kadunnimiä, joiden kohdalla Leskinen on käyttänyt sekä vieraannuttavaa että kotouttavaa strategiaa; hän on säilyttänyt katujen nimet käänöksessä sellaisenaan mutta helpottanut lapsilukijan ymmärtämistä lisäämällä tekstiin maininnan kadusta, esimerkiksi näin: ”Joudun kävelemään kaupunkiin kolmea katua pitkin: ensin Seymore Roadia, sitten Larkspur Lanea ja lopuksi Victoria Streetiä pitkin.” (Wilson 2002, 46.) Alkutekstissä kohta kuuluu tietenkin ilman erillistä mainintaa teistä tai kaduista: ”I have to walk down Seymore Road and round Larkspur Lane and up Victoria Street into the town.” (Wilson 1992, 45.) Leskinen on siis olettanut, että suomalainen lapsilukija ei välttämättä tunnista sanoja *road*, *lane* ja *street*, joten hän on selventänyt, että kyse on katujen nimistä.

Leskinen on kuitenkin kotouttanut voimakkaasti, kun tekstissä on esiintynyt tapoihin ja käytäntöihin liittyviä elementtejä sekä titteleitä (joiden niidenkin voitaisiin tavallaan ajatella sisältyvän tapoihin ja käytäntöihin, sillä puhuttelut ovat osa tapakulttuuria). Lähtöteoksessa on esimerkiksi mainittu kaksi jouluun liittyvää elementtiä: *Christmas stocking* (Wilson 1992, 9) sekä ”you expect him to go ho-ho-ho like Father Christmas” (Wilson 1992, 94) kuvailtaessa erään vanhan miehen olemusta. Maininta joulusukasta on suomennoksesta jätetty kokonaan pois ja siinä puhutaan vain joulusta yleensä (Wilson 2002, 9), ja vanhaa miestä kuvaillaan vain sanoilla ”näyttää ihan joulupukilta” (Wilson 2002, 94). Suomennoksesta on siis jätetty pois englantilaiselle kulttuurille tyypillinen joulupukin nauru.

Tittelit liittyvät lähtöteoksessa siihen, miten lapset puhuttelevat itseään vanhempia ihmisiä. Rehtoria lapset puhuttelevat ”Miss Maynard” (Wilson 1992, 91), ja perheeseen kuulumattomia aikuisia puhutellaan ”Mr Roberts” (Mts. 94) ja ”Mrs Peters” (Mts. 138). Koska Suomessa tällainen herraksi ja rouvaksi kutsuminen on tyypillistä vain erittäin virallisissa konteksteissa, Leskinen on kotouttanut lasten puhutellessa aikuisia. Rehtoria puhutellaan suomalaisessakin kulttuurissa melko virallisen kuuloisesti ”rehtori Maynardiksi” (Wilson 2002, 91), ja muita aikuisia kutsutaan ”Robertsin sedäksi” (Mts. 93) ja ”Gladys-tädiksi” (Mts. 142). Herra Robertsille ei anneta lähtötekstissä lainkaan etunimeä, mikä lienee syy siihen, että häntä kutsutaan sukunimellä Robertsin sedäksi toisin kuin Gladys Petersiä, jota kutsutaan etunimeltä Gladys-tädiksi. Ratkaisuun voi vaikuttaa myös se, että Gladys on minä-kertojan roolissa toimivalle päähenkilölle paljon läheisempi.

Kaikki taulukossa 8 esiintyvät kirjallisuusviittaukset olivat L. Frank Baumien lastenkirjasta *Ihmema Oz* (1900), ja ne kääntäjä on luultavasti vieraannuttanut, koska kyseinen teos on melko lailla tunnettu myös suomalaisten lasten keskuudessa elokuva-adaptaatioidenkin kautta.

Taulukosta 9 näemme *Kahden kodin välillä teoksessa* käytetyt kotouttamisstrategiat.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Lisätty selitys	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käännös	Kohdekultuurin karkeasti vastaava	Yksinkertaistus
67	40	2	9	6	11	4

Taulukko 9

Taulukossa 9 eri kotouttamisstrategioista esille nousevat erityisesti kohdekultuurin karkeasti vastaavalla elementillä korvaaminen sekä uudelleenmuotoilu. Nämä strategiat eivät keskity selkeästi minkään tiettyjen kulttuurisidonnaisten elementtien luokkiin, mutta huomattavaa on, että Leskinen on käyttänyt paljon ratkaisua, jossa hän uudelleenmuotoilee jonkin lähtökultuurin elementin niin, että suomenoksessa mainitaan jokin suomalaisille tutumpi lähtökulttuuriin liittyvä elementti. Näin kääntäjä on toiminut esimerkiksi muuttaessaan tv-sarjan *Neighbours* (Wilson 1992, 18) *Emmerdaleksi* (Wilson 2002, 18) sekä vaihtaessaan Care Bearsin eli Halinallet (Wilson 1992, 14) Nalle Puhiksi (Wilson 2002, 14). *Emmerdale* sekä Nalle Puh ovat kummatkin englanninkielisen kulttuurin tuotteita, mutta ne ovat suomalaisille paremmin tunnettuja kuin *Neighbours* ja Halinallet. Tämä on siis strategiana jotain kotouttamisen ja vieraannuttamisen väliltä, koska käännöksessä käytetty elementti ei ole peräisin kohdekultuurista, mutta koska kyse on siitä, että kääntäjä on muokannut lähtökultuurin vierasta elementtiä kohdelukijalle tutummaksi, lasken sen tämän tutkimukseni yhteydessä kotouttamiseksi.

Kahden kodin välillä on kokonaisuudessaan 46-prosenttisen kotouttava (Taulukko 1). Se on 2000-luvulla käännettyistä lastenkirjoista kaikkein vähiten kotouttava, mutta se on silti vahvemmin kotouttava kuin yksikään 1970-luvun käännöksistä. Tutkimusaineistoni 2000-luvulla käännetty lastenkirjat ovat siis kotouttavampia kuin 1970-luvulla käännettyt.

4.4.5. Olin rotta!... eli punaiset kengät

Taulukossa 10 on tilastoituna teoksessa *Olin rotta!* esiintyneet kulttuurisidonnaiset elementit kategorioittain. Taulukosta näkyy kunkin kategorian elementtien määrä sekä se, kuinka suuri osa kunkin kategorian elementeistä on kotoutettu ja vieraannutettu.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Rakennukset	4	1	3
Ruoka	7	2	5
Tavat ja käytännöt	3	1	2
Henkilönnimet	31	9	23
Tittelit	13	4	9
Kotieläinten nimet	4	0	4
Tavarat	2	0	2
Mittayksiköt	6	0	6

Taulukko 10

Taulukon 10 perusteella on helppoa huomata sama tulos, joka näkyy jo taulukossa 1: *Olin rotta!* on huomattavasti kotouttavampi teos kuin muut tutkimani teokset. Joka ikinen taulukossa 10 esitetyistä kategorioista on enemmän kotouttava kuin vieraannuttava. Kaikissa muissa tutkimusaineistoni teoksissa kääntäjät ovat vieraannuttaneet vahvasti hahmojen nimiä ja maantieteellisiä nimiä luoden näin kuvan siitä, että käännöskin sijoittuu vieraaseen kulttuuriin. *Olin rotta!* -teoksessa taas henkilönnimet on voittopuolisesti kotoutettu ja maantieteellisiä nimiä ei esiinny lainkaan, joten tarinan kulttuurimiljöö jää teoksessa epäselväksi.

Bützowkin on kotouttanut teoksessaan niissä kategorioissa, joissa muidenkin teosten kääntäjät ovat tyypillisesti kotouttaneet. Esimerkiksi mittayksiköt ja tittelit ovat muissakin tutkimissani teoksissa olleet voimakkaasti kotoutettuja. Bützow ei kuitenkaan ole käännöksessään keskittynyt kotouttamaan vain suomalaiselle lapsilukijalle potentiaalisesti hämmennystä aiheuttavia

elementtejä, vaan hän on halunnut luoda voimakkaan kotouttavan käännöksen, jossa suurin osa kulttuurisidonnaisista elementeistä tehdään suomalaiselle lapsilukijalle tutuiksi. Tähän ratkaisuun on voinut osaltaan vaikuttaa lähtöteoksen epäselvä kulttuurikonteksti. Vaikka lähtötekstin voidaan selkeästi tulkita sijoittuvan brittiläiseen kulttuuriin esimerkiksi kuninkaallisten, Sir-titteliä kantavien herrasmiesten ja peruukkia pitävien tuomarien perusteella, ei kirja nimeä tarinan miljöötä missään vaiheessa. Tämän takia käänntäjän on ollut helpompi kotouttaa tarinaa, ja lisäksi tarkan tapahtumamiljöön puuttuminen voi vähentää käänntäjän tunnetta siitä, että lähtötekstiä ja sen kulttuurimiljöötä pitää mahdollisimman uskollisesti seurata myös käännöksessä.

Taulukossa 11 on kuvattuna teoksessa *Olin rotta!* esiintyneiden kulttuurielementtien kokonaismäärä sekä se, kuinka paljon elementtejä oli vieraannutettu ja kotoutettu eri strategioilla.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käänös	Kohdekulttuurin vastaava	Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	Yksinkertaistus	Poisto
71	18	18	1	10	23	2	10

Taulukko 11

Olin rotta! -teoksessa esiintyi erityisen paljon tapauksia, joissa käänntäjä oli yhdistellyt eri strategioita. Erityisesti Bützow on yhdistellyt eri kotouttamisstrategioita keskenään elementtejä käänntäessään. Tämä ilmiö esiintyy voimakkaimmin henkilönnimien kohdalla, joiden kanssa Bützow on useimmiten käyttänyt eri kotouttamisstrategioita yhdessä. Esimerkkinä tästä toimivat nimet Charlie Hoskins ja Derek Pratt. Nimi Charlie Hoskins (Pullman 1999, 71) on suomennettu vain Karliksi (Pullman 2003, 71), jolloin käänntäjä on korvannut etunimen kohdekulttuurin vastaavalla elementillä ja käyttänyt sukunimen kohdalla poistoa, eli hän on käyttänyt kahta eri kotouttamistapaa saman nimen yhteydessä. Samoin hän on toiminut Derek Prattin (Pullman 1999, 132) kanssa käänntäessään nimen Tuomas Turhavaaraksi (Pullman 2003, 132). Etunimen Derek hän on korvannut nimellä Tuomas, joka on kohdekulttuurin karkea vastine englantilaiselle miehennimelle, ja sukunimeksi hän on keksinyt kokonaan uuden nimen Turhavaara, eli Bützow on tässä käyttänyt uudelleenmuotoilua.

Bützow on käyttänyt kotoutusstrategioista kaikkein eniten kohdekulttuurin vastaavilla ja karkeasti vastaavilla elementeillä korvaamista. Paljon hän on käyttänyt myös uudelleenmuotoilua. Kohdekulttuurin elementeillä korvaaminen ei painotu suomennoksessa mihinkään tiettyyn elementtien kategoriaan, vaan käänntäjä on käyttänyt sitä melko tasaisesti kaikkien kategorioiden kohdalla. Uudelleenmuotoilu taas painottuu vahvasti henkilönnimiin, sillä teoksessa on paljon nimiä, jotka pitävät sisällään jonkin merkityksen tai ovat kokonaan keksittyjä, hahmoa kuvaavia nimiä.

Näiden kohdalla kääntäjä on keksinyt suomennokseen paljon nimiä, jotka kuulostavat suomalaisilta sukunimiltä mutta eivät sitä ole, esimerkiksi Kieronkorpi (Pullman 2003, 58), Nyrsimö (mts. 132) ja Nopsalatva (mts. 133).

Kokonaisuutena *Olin rotta!* on 76-prosenttisesti kotouttava käänös (Taulukko 1), ja teos pomppaakin esiin tutkimistani teoksista poikkeuksellisen korkealla kotouttamisprosentillaan. Vaikka 2000-luvulla käännetyt tutkimani teokset ovatkin kotouttavampia kuin 1970-luvulla käännetyt, erottuu *Olin rotta!* selkeästi vielä tutkimistani 2000-luvun teoksistakin, joiden kotouttamisprosentit olivat 46 ja 50.

4.4.6. Haltijakirja

Taulukossa 12 on esitettyä kategorioittain, millaisia kulttuurisidonnaisia elementtejä *Haltijakirjassa* esiintyy sekä kuinka suuri osa elementeistä on kotoutettu ja vieraannutettu.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Vieraannutetut	Kotoutetut
Rakennukset	1	0	1
Ruoka	2	0	2
Eläimet	1	0	1
Henkilönnimet	10	9	1
Kotieläinten nimet	2	0	2
Tavarat	3	0	3
Maantieteelliset nimet	1	1	0

Taulukko 12

Haltijakirjan kääntäjä on toiminut kääntäessään samalla tavalla kuin muiden paitsi *Olin rotta!* -teoksen kääntäjä. Hän on vieraannuttanut hahmojen nimet ja kirjassa esiintyneen maantieteellisen nimen (New York) kertoakseen suomalaiselle lapsilukijalle, että tarina sijoittuu vieraaseen maahan. Kuitenkin tämän kirjan kohdalla kääntäjä on kotouttanut kaikki elementit kaikissa muissa kategorioissa. Lempinen on siis selvästi halunnut hahmonnimien ja maantieteellisten nimien luomasta vieraan miljööön vaikutelmasta huolimatta varmistaa, että suomalainen lapsilukija ei lukiessaan koe vierauden tuntua, jota muut kulttuurisidonnaiset elementit olisivat voineet tekstiin tuoda.

Taulukossa 13 on havainnollistettu, kuinka paljon *Haltijakirjasta* löytyi kulttuurisidonnaisia elementtejä sekä kuinka suuri osa näistä elementeistä on vieraannutettu ja kotoutettu eri strategioin.

Elementtien kokonaismäärä	Vieraannutus	Uudelleenmuotoilu	Selittävä käänös	Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	Yksinkertaistus
20	10	4	1	2	3

Taulukko 13

Tämä teoksen kohdalla on tärkeää huomata, että siinä esiintyi kulttuurisidonnaisia elementtejä huomattavasti vähemmän kuin muissa tutkimissani teoksissa. Siinä missä muista teoksista kulttuurisidonnaisia elementtejä löytyi 58:n ja 71:n välillä, *Haltijakirjassa* niitä oli vain 20.

Eri kotouttamisstrategioista Lempinen on käyttänyt eniten uudelleenmuotoilua ja yksinkertaistusta. Yksinkertaistusta hän on käyttänyt varsinkin puhuttaessa kulttuurisidonnaisista tavaroista. Kun lähtötekstissä esimerkiksi mainitaan *Vicrola* (DiTerlizzi & Black 2003, 51), suomennoksessa puhutaan yksinkertaistaen gramfonista (DiTerlizzi & Black 2004, 67). Uudelleenmuotoilua kääntäjä on käyttänyt useimmiten semanttisten nimien kanssa: Thimbletack (DiTerlizzi & Black 2003, 103) ja Lemondrop (mts. 8) ovat suomeksi kääntyneet muotoon Yks'tikki (DiTerlizzi & Black 2004, 121) ja Nekku (mts. 24).

Kokonaisuutena *Haltijakirja* on täydessä tasapainossa kotouttamisen ja vieraannuttamisen suhteen, sillä siinä on tasan 50 prosenttia sekä kotouttavia että vieraannuttavia elementtejä (Taulukko 1). Margherita Ippolito on kirjoittanut, että kotouttamista ja vieraannuttamista voidaan molempia käyttää samassa käänöksessä, mutta koska yhdisteleminen voi vahingoittaa tekstin sisäistä koherenssia, kääntäjät yleensä kallistuvat vahvasti jommankumman strategian puoleen (Ippolito 2006, 110). Tässä tapauksessa kääntäjä ei kuitenkaan ole kallistunut kummankaan strategian puoleen, mutta siitä huolimatta *Haltijakirjan* suomennos ei ainakaan oman lukukokemukseni perusteella vaikuttanut kulttuurikontekstiltään sekavalta. Tämä johtunee siitä, että kääntäjä ei ole kotouttaessaan juurikaan korvannut tekstin kulttuurisidonnaisia elementtejä kohdekulttuurin elementeillä, vaan hän on käyttänyt selittämistä, uudelleenmuotoilua ja yksinkertaistamista apunaan. Näin kulttuurielementtien suomennokset eivät selkeästi liity niin lähtö- kuin kohdekulttuuriin, jolloin kulttuurimiljööstä ei tule sekava.

4.5. Eri kotouttamisstrategiat

Tässä osiossa keskityn tutkimaan kääntäjien käyttämiä eri kotoutusratkaisuja. Selvitän, mitkä käännösstrategiat ovat olleet suosituimpia ja näkykö 1970-luvulla ja 2000-luvulla käännettyjen teosten välillä ero siinä, mitä strategioita on käytetty ja miten paljon. Tässä osiossa en enää keskity erittelemään käännösstrategioita tutkimieni teosten mukaan, vaan lasken kaikissa teoksissa esiintyneet ratkaisut yhteen.

Käytin analyysissäni hyväksi Göte Klingbergin jaottelua erilaisista kotouttamisstrategioista (1986, 18). Klingberg mainitsee seuraavat kotouttamisstrategiat (katso tarkempi selitys luku 3.2.):

- Lisätty selitys
- Uudelleenmuotoilu
- Selittävä käännös
- Selitys testin ulkopuolella
- Korvaaminen kohdekulttuurin vastaavalla elementillä
- Korvaaminen kohdekulttuurin karkeasti vastaavalla elementillä
- Yksinkertaistus
- Poisto
- Lokalisaatio

Tutkimassani aineistossa kääntäjät olivat käyttäneet kaikkia muita strategioita paitsi selitystä tekstin ulkopuolella ja lokalisatiota. Lokalisatiohan ei varsinaisesti edes ole strategia, jota voidaan käyttää yksittäisten elementtien analysoimiseen, sillä se viittaa koko teoksen kulttuurikehyksen tuomiseen lähemmäksi kohdelukijaa. Ainoa voimakkaasti kotouttava teos tutkimusaineistossani oli *Olin rotta!*, joka sekään ei maininnut lainkaan, mihin tapahtumat tarkalleen sijoittuvat. Ja vaikka nimiä olikin kotoutettu, joukossa oli myös vierasperäisiä nimiä, ja samoin monia muita englantilaiseen kulttuuriin liittyviä kulttuurisidonnaisia elementtejä (esimerkiksi ruokalajeja) oli jätetty vastaamaan lähtökulttuuria. Tutkimusaineistoni ei siis sisältänyt varsinaisesti lokalisoituja käännöksiä.

Taulukossa 14 on esitettyä kaikkien käännöksissä esiintyneiden kotoutusratkaisujen yhteismäärät sekä se, kuinka paljon kyseisiä ratkaisuja on käytetty eri vuosikymmenillä. Määrät on esitetty sekä absoluuttisina määrinä että prosentuaalisina määrinä. Taulukossa on esitettyä jokaisen kääntäjien käyttämän kotoutusstrategian kohdalla strategian nimi, kuinka monta kertaa kyseistä strategiaa oli käytetty yhteensä tutkimusaineistossani, sekä se, kuinka suuri osa esiintymistä löytyi 1970-luvun teoksista ja kuinka suuri osa 2000-luvun teoksista. Prosentuaaliset määrät ovat siis kyseisen

käännösstrategian osuus joko kaikista tai jommallakummalla vuosikymmenellä kotoutetuista elementeistä.

Kaiken kaikkiaan kotoutettuja elementtejä oli tutkimissani teoksissa 169, josta 74 löytyi 1970-luvun suomennoksista ja 95 löytyi 2000-luvun suomennoksista. Kaikissa sarakkeissa prosentiosuuksien yhteen laskeminen tuottaa tulokseksi yli sata prosenttia. Tämä johtuu siitä, että aineistoni sisältää paljon elementtejä, joiden kohdalla on saatettu käyttää sekä kotouttavaa että vieraannuttavaa strategiaa tai kahta erillistä kotouttamisstrategiaa. Siksi käytettyjä strategioita on yhteensä enemmän kuin teksteissä esiintyneitä elementtejä. Olen myös pyöristänyt prosentiosuudet kokonaisluvuiksi, mikä myös osaltaan vääristää tuloksia hitusen.

Kotoutusstrategia	Kokonaismäärä	1970-luvun osuus	2000-luvun osuus
Lisätty selitys	7 (4 %)	5 (7 %)	2 (2 %)
Uudelleenmuotoilu	39 (23 %)	8 (11 %)	31 (33 %)
Selittävä käännös	19 (11 %)	11 (15 %)	8 (8 %)
Kohdekulttuurin vastaava	27 (16 %)	17 (23 %)	10 (11 %)
Kohdekulttuurin karkeasti vastaava	58 (34 %)	22 (30 %)	36 (38 %)
Yksinkertaistus	12 (7 %)	3 (4 %)	9 (9 %)
Poisto	19 (11 %)	9 (12 %)	10 (11 %)

Taulukko 14

Taulukosta 14 näkee, että kääntäjät ovat käyttäneet osaa kotouttamisratkaisista huomattavasti enemmän kuin toisia. Kokonaismäärissä laskettuna suosituimpia kotouttamisratkaisuja ovat aineistoni perusteella lähtötekstin elementin korvaaminen kohdekulttuurin karkeasti vastaavalla tai vastaavalla elementillä sekä uudelleenmuotoilu. Näistä strategioista uudelleenmuotoilu on ollut vielä selvästi suosituimpi 2000-luvulla kuin 1970-luvulla. Vähiten kääntäjät olivat kotouttaessaan käyttäneet lisättyjä selityksiä ja yksinkertaistusta. Kovin paljon kääntäjät eivät myöskään olleet turvautuneet vieraiden elementtien poistoon suomennoksesta; sekä 1970-luvun että 2000-luvun suomennoksissa vain noin kymmenesosa kotouttamisratkaisista oli poistoja.

Kääntäjät ovat sekä 1970-luvulla että 2000-luvulla tuntuneet suosivan enemmän käännösstrategioita, joissa tekstielementtiä muokataan, kuin strategioita, joissa tekstiin lisätään

jotain tai sitä ikään kuin ”paisutetaan”. Suosituissa strategioissa, uudelleenmuotoilussa sekä kohdekulttuurin elementeillä korvaamisessa, lähtöteoksen elementti korvataan jollakin kohdekulttuuriin kuuluvalla elementillä tai asia ilmaistaan muin keinoin lyhyesti ilman, että tekstissä ryhdyttäisiin selittämään vierasta elementtiä. Lisätty selitys ja selittävä käännös ovat taulukon 14 perusteella selvästi vähemmän suosittuja strategioita. Näissä strategioissa tekstiin tuotaisiin nimenomaan niin sanotusti ”paisuttavaa” aineista, jossa vierasta elementtiä ja sen funktiota pyritäisiin selittämään lukijalle. Ainakin minun tutkimani aineiston perusteella näyttäisi siltä, että suomentajat ovat pyrkineet ja pyrkivät edelleen mahdollisimman sujuvaan ja lyhyeen käännökseen vieraiden elementtien kohdalla sen sijaan, että vieraita elementtejä pyritäisiin perusteellisesti selittämään kohdelukijalle.

Ainoa käännösstrategia, jonka kohdalla näkyy selkeää eroa 1970-luvun ja 2000-luvun välillä on uudelleenmuotoilu. 1970-luvulla uudelleenmuotoilua oli käytetty kahdeksan kertaa, mikä muodosti 11 prosenttia kaikista 1970-luvun kotouttamisratkaisuista. 2000-luvulla uudelleenmuotoilua oli käytetty 31 kertaa (melkein nelinkertainen määrä 1970-lukuun nähden), mikä muodosti 33 % kaikista 2000-luvun kotouttamisratkaisuista. Tästä suuresta uudelleenmuotoilumäärästä on osaltaan vastuussa Helene Bützowin käännös *Olin rotta!* -teoksesta. 2000-luvulla tehdyistä 31 uudelleenmuotoiluratkaisusta 18 löytyy kyseisestä teoksesta. Bützow on käyttänyt uudelleenmuotoilua erityisen paljon henkilönnimien kohdalla, jotka hän on voittopuolisesti kotouttanut käännöksessään. Lähtöteoksessa esiintyy monia keksittyjä nimiä, jotka sisältävät merkityksiä ja paljastavat asioita sitä kantavasta hahmosta, joten Bützow on keksinyt käännökseen paljon vastaavia nimiä, jotka välittäisivät suomennoksen lukijalle samoja asioita kuin lähtötekstin nimet sen lukijalle. Kyse ei siis olekaan välttämättä siitä, että uudelleenmuotoilu olisi jotenkin 2000-luvulle erityisen ominainen käännösratkaisu, vaan kyseessä on ehkä enemmänkin yksittäisen kääntäjän trendi. On myös vaikea sanoa, onko uudelleenmuotoilu ratkaisu, jota Bützow käyttää enemmänkin (lastenkirja)käännöksissään vai onko kyseessä sellainen lähtöteos, jonka elementit ikään kuin funktiollaan vaativat uudelleenmuotoilua käytettäväksi. Nimien kääntämisessä on voinut myös esimerkiksi kustannustoimittajalla olla oma osansa, koska kuten Birgit Stolt huomauttaa, kääntäjä saattaa joskus olla täysin sidottu kustantamon sanelemiin ratkaisuihin (Stolt 1978, 134).

4.6. Eri elementtiluokat

Tässä osiossa analysoin tutkimistani teoksista löytyneitä elementtejä niiden luokkien mukaan. Tarkastelen, kuinka suuri osa eri luokkien elementeistä on kotoutettu ja vieraannutettu 1970-luvulla ja 2000-luvulla, ja etsin mahdollisia merkittäviä eroja näiden vuosikymmenten kääntäjien tavassa käsitellä tiettyjen luokkien elementtejä. Käsittelen omissa luvuissaan niitä elementtiluokkia, joiden kohdalta on löytynyt merkittäviä tuloksia.

Taulukossa 15 on havainnollistettuna luokittain, paljonko eri luokkien elementtejä on kotoutettu niin 1970-luvulla kuin 2000-luvullakin. Esitän taulukossa elementtien kokonaismäärän koko aineistossani sekä sen, kuinka suuri määrä absoluuttisesti ja prosentuaalisesti oli kotoutettu. Samat tiedot annan myös 1970-luvun osalta ja 2000-luvun osalta.

Elementtien kategoria	Kokonaismäärä	Kotoutetut kokonaismäärästä	Määrä 1970- luvulla	Kotoutetut 1970- luvulla	Määrä 2000- luvulla	Kotoutetut 2000- luvulla
Kirjallisuusviittaukset	5	0 (0 %)	-	-	5	0 (0 %)
Historiallinen tausta	10	4 (40 %)	8	3 (38 %)	2	1 (50 %)
Rakennukset	16	13 (81 %)	7	6 (86 %)	9	7 (78 %)
Ruoka	36	19 (53 %)	20	9 (45 %)	16	10 (63 %)
Tavat ja käytännöt	20	13 (65 %)	9	3 (33 %)	11	10 (91 %)
Pelit ja leikit	6	4 (67 %)	5	3 (60 %)	1	1 (100 %)
Kasvit	4	4 (100 %)	4	4 (100 %)	-	
Eläimet	14	5 (36 %)	13	4 (31 %)	1	1 (100 %)
Henkilönnimet	124	29 (23 %)	61	3 (5 %)	63	26 (41 %)
Tittelit	26	19 (73 %)	10	7 (70 %)	16	12 (75 %)
Kotieläinten nimet	7	7 (100 %)	-	-	7	7 (100 %)
Tavarat	22	12 (55 %)	10	3 (30 %)	12	9 (75 %)
Maantieteelliset nimet	33	11 (33 %)	25	7 (28 %)	8	4 (50 %)
Mittayksiköt	29	26 (90 %)	23	20 (87 %)	6	6 (100 %)

Taulukko 15

Kirjallisuusviittauksia ja kotieläinten nimiä ei 1970-luvun teoksissa esiintynyt lainkaan, ja 2000-luvultakin niitä löytyi vähän, joten tulosten pohjalta ei ole mahdollista tehdä mitään johtopäätöksiä käännösratkaisujen trendeistä tai muusta sellaisesta. Sama tilanne on kasvien kohdalla, sillä 2000-luvun teoksista ei löytynyt yhtään esimerkkiä kulttuurisidonnaisista kasveista.

Myös historiallisesta taustasta, eläimistä sekä peleistä ja leikeistä löytyi varsinkin 2000-luvulta niin vähän esimerkkejä, että on vaikea sanoa mitään vähänkään yleistävää aineistoni perusteella.

Rakennukset

Rakennukset kuuluivat eniten kotoutettuihin elementteihin sekä 1970-luvulla että 2000-luvulla. 1970-luvun suomennoksissa 86 prosenttia rakennuksiin liittyvistä elementeistä oli kotoutettu, ja 2000-luvulla sama luku oli 78 prosenttia. Molemmilla vuosikymmenillä siis yli kolme neljäsosaa rakennuksiin liittyvistä elementeistä oli kotoutettu.

Joissain tapauksissa rakennuksilla oli vieraskielisiä nimiä, joita kääntäjä oli suomennoksessa muuttanut. *Kolmessa etsivässä* esiintyi esimerkiksi Rent-'n-Ride Auto Rental Company (Arthur 1967, 10), joka suomennoksessa mainittiin vain ”autovuokraamofirmaksi” (Arthur 1972, 11). Kääntäjä oli siis poiminut yrityksen nimestä vain olennaisimman osan ja jättänyt vieraskielisen yrityksenimen pois.

Kääntäjät olivat myös kotouttaneet, kun rakennuksiin liittyi arkkitehtonisia ominaisuuksia, jotka eivät välttämättä ole suomalaiselle lapsilukijalle tuttuja. *Haltijakirjassa* erästä taloa kuvailtiin sanoilla ”It’s Victorian” (DiTerlizzi & Black 2003, 3), joka suomennoksessa oli uudelleenmuotoiltu ”Se on vain hyvin vanha” (DiTerlizzi & Black 2004, 18). Suomentaja on siis pyrkinyt välittämään kulttuurisidonnaiseen ilmaukseen sisältyvän viestin ilman, että kulttuurisidonnainen elementti häiritsisi lukijan ymmärtämistä.

Joissain tilanteissa tosin kääntäjät olivat luottaneet kohdelukijan vieraan kulttuurin tuntemukseen. Teoksessa *Päästä pallo lentoon* mainitaan Westminster Abbey (Southall 1968, 41), joka suomennoksessa on jätetty samaan muotoon kuin lähtötekstissä (Southall 1971, 45). Suomennokseen ei edes ollut lisätty esimerkiksi mainintaa kirkosta tai katedraalista.

Ruoka

Ruoka-aiheisista ilmauksista oli tutkimissani teoksissa 1970-luvulla kotoutettu 45 prosenttia ja 2000-luvulla 63 prosenttia. Tässä kategoriassa siis molemmilla tutkimillani vuosikymmenillä kääntäjät olivat kotouttaneet noin puolet ruokaelementeistä.

Selkeästi yleisin kotoutusstrategia ruokaelementtien kohdalla oli käyttää kohdekulttuurin vastaavia tai karkeasti vastaavia elementtejä. Tätä strategiaa käytettiin varsinkin sellaisten ruokalajien kohdalla, jotka ovat todella vahvasti kulttuurisidonnaisia. Esimerkiksi teoksessa *Me salamestarit* mainitaan ruokalaji nimeltään *toad-in-the-hole* (Dahl 1975, 128), joka on koostumukseltaankin melko vieras suomalaisessa kulttuurissa (makkaraa Yorkshire pudding -taikinassa). Tässä kääntäjä on käyttänyt kyseistä ruokalajia karkeasti vastaavaa ruokalajia, lihapasteijaa, suomennoksessa (Dahl 1977, 122).

Ruokaelementeistä kuitenkin noin puolet oli molemmilla vuosikymmenillä vieraannutettu. Tähän kategoriaan kuului paljon sellaisia ruokalajeja, jotka eivät sellaisenaan kuulu suomalaiseen ruokakulttuuriin mutta ovat silti suomalaiselle helppoja ymmärtää. Suomennoksissa siis muun muassa syötiin hilloa paahtoleivällä (Wilson 2002, 29) ja makkaroita aamiaiseksi (Southall 1971, 18).

Tavat ja käytännöt

Tapojen ja käytäntöjen kohdalla esiintyi suuri ero 1970-luvun ja 2000-luvun välillä. 1970-luvulla tavoista ja käytännöistä oli kotoutettu vain 33 prosenttia mutta 2000-luvulla jopa 91 prosenttia.

Monet näistä tapoihin ja käytäntöihin liittyvistä ilmauksista liittyivät jollain tapaa koulunkäyntiin, ja nämä ilmaukset oli 1970-luvun suomennoksissa lähinnä vieraannutettu ja 2000-luvun käännöksissä lähinnä kotoutettu. Esimerkiksi *Me salamestareissa* viitataan suomennoksessakin koulun aloittamiseen viisivuotiaana (Dahl 1977, 17) ja *Päästä pallo lentoon* -teoksessa puhutaan koulupukuun kuuluvista housuista (Southall 1971, 20). Kuitenkin *Kahden kodin välillä* -teoksessa *infant school* (Wilson 1991, 42) on suomennettu ”ala-asteeksi” (Wilson 2002, 44), joka on kohdekulttuurimme karkea vastine *infant schoolille*, jota Englannissa käyvät noin 4–6-vuotiaat. Tässä toki on voinut vaikuttaa se, että *infant schoolit* ovat yleisiä lähinnä Englannin ja Walesin alueella, jolloin kääntäjä on saattanut kotouttaa sen takia, että ilmiö ei ole niin hyvin Suomessa tunnettu kuin koulupuvut ja kouluun meneminen alle seitsemänvuotiaana. Maininnan koulupuvusta *Kahden kodin välillä* -teoksen suomentaja nimittäin on vieraannuttanut (Wilson 2002, 92).

Henkilönnimet ja tittelit

Yksi vahvasti vieraannutetuista kategorioista oli henkilönnimet. 1970-luvulla suomennetuissa teoksissa vain viisi prosenttia nimistä oli kotoutettu. 2000-luvulla suomennetuissa teoksissa kotoutusprosentti on huomattavasti korkeampi, 41 prosenttia, mutta silti 2000-luvunkin suomennoksissa nimet oli voittopuolisesti vieraannutettu.

1970-luvun teoksissa käytännössä kaikki nimet oli pidetty ennallaan. Ainoita suomennettuja olivat lempinimet, merkityksen sisältävät nimimääreet ja kuninkaallisten nimet. Siksi esimerkiksi King John (Southall 1968, 41) on tavan mukaisesti käännetty Juhana-kuninkaaksi (Southall 1971, 45). 2000-luvun korkeampaa kotoutusprosenttia selittää osaltaan *Olin rotta!* -teos. Siinä missä muissa 2000-luvulla suomennetuissa teoksissa henkilönnimet on pidetty lähes poikkeuksetta ennallaan, *Olin rotassa* valtaosa nimistä on kotoutettu, mikä johtuu siitä, että lähtöteksti on täynnä keksittyjä nimiä, joista monet sisältävät jonkin hahmoa kuvaavan merkityksen. Suomentaja lienee siis

kotouttanut nimet, jotta ne välittäisivät suomalaiselle lukijalle saman informaation kuin lähtötekstin lukijalle. Täten esimerkiksi sanomalehden sisutustoimittaja Sophie Trend-Butcher (Pullman 1999, 32) on suomeksi kääntynyt muotoon Sofia Pinta-Päsmäri (Pullman 2003, 32).

Yvonne Bertills pohtii nimien kääntämistä laajasti teoksessaan *Beyond Identification*. Hänen mukaansa on olennaista säilyttää nimien käännöksissä ainakin jonkin verran uskollisuutta, sillä niiden asema ja funktio lähtötekstissä ja -kulttuurissa tulisi huomioida, ja hän toteaa myös, että nimet tulisi kääntää niin, että niiden kansallisuus säilyy. Hän mainitsee, että Suomessa jätetään käännöksissä usein tavalliset nimet ennalleen. Hän kuitenkin huomauttaa, että semanttiset nimet tulisi kääntää, koska niiden semanttisella sisällöllä on oma funktionsa. (2003, 195–196.)

Tutkimusaineistoni kääntäjät tuntuvat toimineen hyvin yksiin Bertillsin ajatusten kanssa, sillä kaikissa niissä teoksissa, joissa miljöö on ulkomaalainen, nimet on säilytetty kyseiseen kulttuuriin kuuluvina niminä. Ainoita kotoutettuja ovat esimerkiksi lempinimet, jotka sisältävät merkityksen tai kuvaavat sitä kantavaa hahmoa. Tästä esimerkkinä Gipsy Kate (Arthur 1967, 125), joka suomennoksessa tunnetaan Mustalais-Katena (Arthur 1972, 129). *Olin rotta!* on ainoa teos, jossa nimiä oli voimakkaasti kotoutettu, mutta myös tämän teoksen kohdalla Bertillsin teoria toteutuu hyvin, sillä kääntäjä Helene Bützow on suomentanut teoksessa runsaasti esiintyviä semanttisia nimiä niin, että ne välittävät merkityksen myös suomalaiselle lukijalle. Kansallisuuden säilyttämisestä Bützowin ei ole kääntäessään tarvinnut huolehtia, sillä teoshan ei sijoitu mihinkään selkeään kulttuuriin.

Tittelit kuuluvat läheisesti yhteen henkilönnimien kanssa, ja vaikka henkilönnimet oli tutkimissani suomennoksissa voimakkaasti vieraannutettu, oli titteleiden kohdalla päinvastoin. 1970-luvun suomennoksissa 70 prosenttia titteleistä oli kotoutettu ja 2000-luvun suomennoksissa 75 prosenttia. *Sir*-puhutteluissa *sir*-sanalle oli etsitty luontevampia suomenkielisiä vastineita, ja joissain tapauksissa *sir* oli jätetty kokonaan pois suomennoksesta. Tapauksissa, joissa opettajia puhuteltiin *sir*-sanalla tai heitä kutsuttiin neidiksi, rouvaksi tai herraksi, kääntäjät olivat usein suomennoksissa laittaneet hahmot puhuttelemaan opettajia tittelillä ”opettaja”.

Tavarat

Myös tavaroiden kohdalla näkyi suomennoksissa eri vuosikymmenillä selvä ero. 1970-luvun suomennoksissa 30 prosenttia tavaroihin viittaavista elementeistä on kotoutettu. 2000-luvun suomennoksissa tämä luku on huomattavasti suurempi, sillä 75 prosenttia tavaroista on kotoutettu.

Tavaroiden kohdalla yksi yleisimpiä kotoutusstrategioita oli yksinkertaistaminen, jolloin käännöksessä annetaan spesifisen termin sijaan yleisempi termi. Täten *Women's Weekly* (Southall 1968, 66) on yksinkertaistunut muotoon "lehti" (Southall 1971, 72) ja *Vicrola* (DiTerlizzi & Black 2003, 51) on suomennoksessa vain "gramofoni" (DiTerlizzi & Black 2004, 67).

Maantieteelliset nimet

Maantieteellisistä nimistä oli 1970-luvulla kotoutettu 28 prosenttia ja 2000-luvulla 50 prosenttia. Silti yhdessäkään tapauksessa lähtökulttuuriin kuuluvia paikannimiä ei ole muutettu kohdekulttuuriin kuuluviksi, vaan kotoutusstrategiat ovat selittäviä ja selventäviä strategioita. Klingbergin jaottelun mukaista lisätty selitys -strategiaa esimerkiksi on käytetty paljon maantieteellisten nimien kanssa. Koska suomalaisen lapsilukijan ei voi odottaa tietävän, että *Sassafras Creek* (Southall 1968, 38) on puro tai että *Sherbrooke Forest* (mts. 37) on metsä, ovat kääntäjät usein lisänneet tekstin maininnan siitä, millaiseen paikkaan nimi viittaa, eli käännökset kuuluvat esimerkiksi "Sassafrasin puro" ja "Sherbrooken metsä" (Southall 1971, 41).

Mittayksiköt

Mittayksiköt olivat yksi kotoutetuimmista elementtikategorioista, ja 1970-luvulla mittayksiköiden kotouttamisprosentti oli 87 prosenttia ja 2000-luvulla täydet 100 prosenttia. Käännöksissä oli vieraannutettu ainoastaan valuuttojen kohdalla, kun dollarit oli suomennoiksiinkin siirretty sellaisenaan, ja yhdessä tilanteessa abstraktissa merkityksessä käytetty pituusmitta oli vieraannutettu: kun *Me salamestareissa* käytetään ilmausta "Don't move an inch" (Dahl 1975, 142), lukee myös suomennoksessa "Älä liiku tuumaakaan" (Dahl 1977, 136).

4.7. Yhteenveto

Tässä osiossa kerään yhteen tutkimusanalyysini merkittävimmät tulokset.

Tutkimuksessani vertailin lastenkirjasuomennoksia niiden alkuteksteihin kiinnittäen huomiota siihen, miten kääntäjät olivat kohdelleet käännöksissään kulttuurisidonnaisia elementtejä. Elementtien ja käännösratkaisujen jaottelussa käytin apunani Göte Klingbergin jaottelua (ks. luku 3.2.). Kotoutusstrategioiden joukossa Klingberg mainitsee lokalisoinnin, jolla hän tarkoittaa käännöksen koko kulttuurimiljöönsä siirtämistä kohdekulttuuriin. Tutkimusaineistossani yksikään teos ei ollut lokalisoinnilla, joten pystyin tutkimaan kotouttamista ja vieraannuttamista yksittäisten elementtien tasolla.

Tutkimistani teoksista ainoa vahvasti kotouttava oli *Olin rotta!* Teoksen kotouttamisprosentti oli 76, kun muiden teosten kotouttamisprosentit vaihtelivat 36 prosentin ja 50 prosentin välillä. Muiden teosten välillä ero kotouttamisprosentissa on siis melko pieni.

Kun tarkastellaan kotouttamisprosentteja tutkimillani vuosikymmenillä, saadaan 1970-luvun kotouttamisprosenttien keskiarvoksi 38 prosenttia ja 2000-luvun keskiarvoksi 58 prosenttia. Tämän perusteella 2000-luvun lastenkirjasuomennokset ovat siis selkeästi kotouttavampia kuin 1970-luvun suomennokset. Tähän tulokseen vaikuttaa voimakkaasti *Olin rotta!* -teos, joka poikkeaa muusta tutkimusaineistosta kotouttavuudellaan selkeästi ja nostaa siksi 2000-luvun keskiarvoista kotouttamisprosenttia merkittävästi.

Kotouttamisprosenttien hajonnasta näkyy myös, että 1970-luvulla käännökset ovat olleet yhtenäisempiä kotouttamisen määrässä. 1970-luvun lastenkirjasuomennoksissa kotouttamisprosentti vaihteli 36:n ja 41:n välillä, kun taas 2000-luvulla kotouttamisprosentti vaihteli 46:n ja 76:n välillä. Tutkimusaineistoni kontekstissa ainakin näyttäisi siis siltä, että 1970-luvulla lastenkirjojen suomentamisessa olisi vallinnut voimakkaampi yhtenäisyys siinä, miten teoksia kotoutetaan ja vieraannutetaan.

Yksi yllättävimpiä tutkimustuloksia oli se, että kaikista tutkimistani teoksista kaikkein vieraannuttavin oli *Päästä pallo lentoon*. Teos on australialaisen kirjailijan Ivan Southallin kirjoittama, ja se sijoittuu Australiaan. Australialainen kulttuuri on aina ollut Suomessa selvästi vähemmän tunnettua kuin amerikkalainen ja brittiläinen kulttuuri, joita *Kolme etsivää* ja *Me salamestarit* edustavat, joten tuntuu yllättävältä, että juuri australialaisen teoksen suomennos on voimakkaimmin vieraannuttava.

Eri kotouttamisstrategioiden vertailussa selvisi, että kääntäjät ovat molemmilla vuosikymmenillä käyttäneet Klingbergin kotouttamisstrategioista eniten uudelleenmuotoilua ja kohdekulttuurin vastaavilla ja karkeasti vastaavilla elementeillä korvaamista. Vähemmän suosittuja strategioita olivat selittävä käännös ja lisätty selitys. Suositumpia ovat siis olleet strategiat, joissa vieras elementti korvataan suomennoksessa lyhyellä elementillä, ja vähemmälle käytölle ovat jääneet strategiat, joissa tekstiin lisätään ainesta selitysten muodossa. Tästä voidaan päätellä, että kääntäjät suomentaessaan pyrkivät sujuvaan ja helppolukaiseen käännökseen, jossa tarinan eteneminen ei keskeydy.

Vertaillessani tutkimusaineistostani löytyneitä eri elementtiluokkia ja niiden käännöksiä kävi ilmi, että joidenkin luokkien esimerkkejä löytyi käännöksistä niin vähän, että niiden perusteella ei voi

tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä. Näihin elementtiluokkiin kuuluivat kirjallisuusviittaukset, kotieläimet, kasvit, historiallinen tausta, eläimet sekä pelit ja leikit.

Muista elementtikategorioista taas löytyi mielenkiintoisia ja merkittäviä tuloksia. Selkeimmin tutkimustuloksissani esiin pomppaavat henkilönnimet, joka oli kaikista kategorioista vahvimmin vieraannutettu. Tästä nimien vieraannutustrendistä poikkesi ainoastaan *Olin rotta!*, jossa semanttisille nimille on kehitetty suomennokseen vastineet, jotka välittäisivät suomennoksen lukijalle saman viestin hahmosta kuin lähtötekstin lukijalle. Tässä teoksessa tavallisiakin erisnimiä oli korvattu suomalaisilla erisnimillä. Maantieteellisiä nimiä ei missään teoksissa ollut muutettu esimerkiksi suomalaisiksi, mutta niihin oli lisätty selventäviä elementtejä (esim. Sherbrooke Forest, Sherbrooken metsä). Mittayksiköistä taas kaikki konkreettiset mitat oli valuuttoja lukuun ottamatta muunnettu Suomessa käytössä oleviksi mitoiksi.

Näistä tuloksista on nähtävissä, että *Olin rotta!*-teosta lukuun ottamatta kaikki kääntäjät ovat pyrkineet luomaan suomennoksen, joka sijoittuu selkeästi vieraaseen maahan. Tätä vierauden tuntua on vahvistettu ulkomaalaisilla henkilö- ja paikannimillä. Kuitenkin kääntäjät ovat pyrkineet myös luomaan suomalaiselle lapsilukijalle helposti lähestyttävän käännöksen, minkä takia esimerkiksi vieraita mittayksiköitä on muunnettu suomalaiselle tuttuun muotoon. Kääntäjät eivät siis ole halunneet kuitenkaan vieraannuttaa luettavuuden kustannuksella. *Olin rotta!*-teoksessa lähtöteoksenkin kulttuurimiljöö jää keksittyjen hahmonnimien ja nimeämättä jäävän maantieteellisen sijainnin takia epäselväksi, ja tässä tilanteessa kääntäjä on luonut vahvemmin kotouttavan käännöksen.

5. Päätelmät

Tutkielmani viimeisessä osiossa teen laajaa yhteenvetoa tutkimustuloksistani ja sidon niitä suurempaan kontekstiin. Pohdin myös, millaista jatkotutkimusta omaan tutkimukseeni liittyen olisi mahdollista tehdä.

Esitin tutkimukseni alussa kaksi tutkimuskysymystä:

1. Miten tutkimiani teoksia on vieraannutettu tai kotoutettu?
2. Onko 1970-luvulla ja 2000-luvulla käännettyjen teosten välillä eroa tai samankaltaisuutta kotouttamisessa ja vieraannuttamisessa?

Ensimmäiseen kysymykseen löytyi melkein kaikkien tutkimieni käännösten kohdalla yhtenevä vastaus: *Olin rotta!* -teosta lukuun ottamatta käänntäjät ovat pyrkineet luomaan käännöksen, joka on pääasiallisesti vieraannutettu ja sijoittuu selkeästi vieraaseen kulttuuriin. Tätä vaikutelmaa käännöksiin on tuotu muun muassa vierasperäisillä henkilö- ja paikannimillä. Käänntäjät ovat kuitenkin pitäneet tärkeänä käännöksen helppolukuisuutta suomalaiselle lapsilukijalle, ja tämän takia hankalampia kulttuurisidonnaisia elementtejä, kuten vierasperäisiä mittayksiköitä ja vahvan kulttuurisidonnaisia ruokalajeja, on kotoutettu. Kulttuurikonteksti on siis haluttu pitää samana kuin lähtötekstissä, mutta ei luettavuuden ja ymmärrettävyyden kustannuksella.

Toiseen tutkimuskysymykseeni voisi vastata, että teosten väliltä löytyi pieniä eroja mutta ei mitään kovin merkittävää. *Olin rotta!* -teosta lukuun ottamatta kaikki tutkimani teokset oli suomennettu edellä mainitulla tavalla enemmän vieraannuttaen kuin kotouttaen. Kotouttamisprosentteista löytyi kuitenkin pientä eroa 1970-luvun ja 2000-luvun välillä, kuten jo tuli mainittua. 2000-luvun kotouttamisprosentti oli selkeästi korkeampi kuin 1970-luvun.

Ajattelin aluksi, että suuri ero tutkimieni vuosikymmenten kotouttamisprosentteissa johtuu siitä, että 2000-luvun aineistoon sisältyvä *Olin rotta!* oli niin poikkeuksellisen voimakkaasti kotouttava muihin tutkimiini suomennoksiin verrattuna, mutta vaikka kyseinen suomennos jätettäisiin 2000-luvun aineistosta pois, on 1970-luvun teosten kotouttamisprosentti silti selvästi matalampi. Siispä aineistoni ei vahvistanut ennako-odotustani siitä, että 2000-luvun suomennokset olisivat olleet vähemmän kotouttavia Suomen kansainvälistymisen takia. Päinvastoin näyttääkin aineistoni perusteella siltä, että 1970-luvulta 2000-luvulle tultaessa lastenkirjoja olisi alettu kotouttaa enemmän.

Tähän kehitykseen on vaikea keksiä syytä. Olisi loogisesti ajatellen täysin perusteltua odottaa, että Suomen kansainvälistymisen myötä (EU:hun liittyminen, amerikkalaisen viihdekulttuurin voimakkaampi leviäminen maahamme, suuremmat maahanmuuttajamäärät) kääntäjät kokisivat vähemmän tarvetta kotouttaa, varsinkin, kun käännetään englanninkielisistä kulttuureista, jotka esimerkiksi televisioviihteen kautta ovat hyvin tuttuja suomalaisille. Tutkimani aineiston pohjalta näyttää kuitenkin siltä, että suomalaiset lastenkirjakäännökset eivät ole noudattaneet Belén Gonzáles Cascallanan kuvailemaa trendiä, jossa englanninkielisistä maista käännettäessä yhä suurempi osa kulttuurisidonnaisista elementeistä jätetään ennalleen (2006, 108). On kuitenkin otettava huomioon, että tutkimusaineistoni edustaa hyvin pientä otosta lastenkirjasuomennoksista molemmilta vuosikymmeniltä, mikä tarkoittaa, että tutkimustulokseni eivät ole kovin hyvin yleistettävissä. Voi siis olla, että laajemmalla aineistolla tutkittuna kotouttamistrendi näyttäisikin aivan erilaiselta.

Aina tällaisia kääntämisen trendejä tutkittaessa, varsinkin, kun niitä tutkitaan melko pienellä aineistolla, nousee helposti esiin kysymys siitä, kertovatko tutkimustulokset kääntämisen vai kääntäjien itsensä trendeistä. Omassa aineistossani pyrin ottamaan tämän huomioon siten, että valitsin tutkimusaineistooni vain yhden teoksen yhdeltä kääntäjältä. 1970-luvulla käännytyissä tutkimissani suomennoksissa oli kotouttamisprosentti kaikissa teoksissa niin tasainen, että 1970-luvun teosten kohdalla voisi uskaltaa vetää alustavan johtopäätöksen, että kyseessä on kääntämisen eikä yksittäisten kääntäjien trendi. Vaikuttaisi siltä, että 1970-luvulla trendinä on ollut vieraannuttaa lastenkirjat, jotka on suunnattu alakoulun yläluokkien oppilaille, siis noin 10–12-vuotiaille.

2000-luvulla kotouttamisprosentit olivat myös huomattavasti epätasaisemmat, joten 2000-luvun kääntäjien keskuudessa vaikuttaisi hallinneen hajanaisempi kääntämisen normisto. Tästä voisi nostaa esille kysymyksen, onko 1970-luvulla vallinnut voimakkaampi yhtenäinen normisto siitä, miten lastenkirjoja kotoutetaan ja vieraannutetaan, ja onko 2000-luvun kääntäjillä ollut suurempi vapaus kääntää lastenkirjat oman mielensä mukaan. Valitettavasti näin pienen aineiston perusteella on kuitenkin täysin mahdotonta vetää johtopäätöksiä tästä asiasta.

Tutkimustuloksiani arvioidessa on otettava huomioon myös se, että tutkin vain englannista käännettyjä lastenkirjoja, joten tulokseni eivät missään nimessä ole yleistettävissä kaikkeen kääntämiseen. Englanninkieliset kulttuurit ovat melko hyvin tunnettuja Suomessa, joten jonkin vieraamman tai kaukaisemman kulttuurin kohdalla kotouttaminen voisi olla paljon voimakkaampaa varsinkin lastenkirjakäännöksissä.

Muista kielistä samankaltaista tutkimusta ovat aikaisemmin tehneet Seija Hassinen ja Anu Virolainen. Hassinen tutki kontekstiadaptaation näkökulmasta suomennoksia venäläisten Arkadi Gaidarin ja Eduard Uspenskin teoksista ja huomasi, että näissäkin teoksissa mukauttaminen rajoittui vain yksityiskohtiin (1991). Virolainen taas tutki kotouttamista ja vieraannuttamista venäläisten kansansatujen suomennoksissa ja huomasi, että käännöksiä ei juurikaan kotouteta tai kansainvälistetä (2007). Näissä tapauksissa siis näyttäisi siltä, että myös muista kielistä käännettäessä tavataan vieraannuttaa. Toki on otettava huomioon, että venäläinen kulttuuri on maantieteellisen läheisyyden takia Suomessa myös melko tuttua, joten jos kyseessä olisi jokin selkeästi kulttuurillisesti sekä maantieteellisesti kaukaisemmasta maasta peräisin oleva teos, kotouttamista voisi löytyä suomennoksista enemmän.

Tässä tutkimuksessa löytämieni tulosten perusteella voidaan päätellä, että kun puhutaan noin 10–12-vuotiaista lapsilukijoista, kääntäjillä on melko vahva luottamus lasten kykyyn kohdata vieraita asioita. Vaikka tutkimissani teoksissa oli myös kotoutusta esimerkiksi hankalien mittayksiköiden ja vieraiden ruokalajien kanssa, kääntäjät ovat pääasiallisesti lähes kaikissa teoksissa vieraannuttaneet ja uskaltaneet tehdä käännöksen, joka sijoittuu vieraaseen kulttuuriin ja jossa pääosassa ovat hahmot, joiden nimet ovat vieraan kuuloisia. Kääntäjät eivät siis liene epäilleet lapsilukijan kykyä samaistua tarinaan sen vieraudentunnusta huolimatta.

Maria Nikolajeva kirjoitti vuonna 1996, että vaikka informaationvaihto lisääntyy maailmassa koko ajan, lastenkirjallisuus muuttuu kansallisemmaksi ja eristäytyneemmäksi. Hänen mukaansa lastenkirjakäännösten määrä vähenee koko ajan maailmanlaajuisesti ja ulkomaisten lastenkirjojen on vaikea kilpailla kotimaisten kanssa. (Mts. 43.) Ainakaan Suomen kohdalla tällainen kehitys ei pidä paikkaansa. Siinä missä 1990-luvulla julkaistiin vuosittain keskimäärin noin 400 lastenkirjasuomennosta, 2010-luvulla on julkaistu vuosittain keskimäärin noin 690 lastenkirjasuomennosta (Suomen Kustannusyhdistys ry b). Suomessa siis lastenkirjakäännökset eivät ainakaan ole vähenemään päin, ja siksi niiden tutkimista pitäisi jatkaa tulevaisuudessakin.

Omaa tutkimustani voisi lähteä laajentamaan tutkimalla laajempaa aineistoa ja laajempaa aikaskaalaa. Luulen, että kattavan aineiston tutkiminen kaikilta vuosikymmeniltä olisi kerrassaan mahdoton tutkimuskohde yksittäiselle tutkijalle, ja siksi kaivattaisiin lisää tämän pro gradu -tutkielman tapaisia tutkimuksia, jotka tilkkisivät jonkin pienen aukon siitä, miten lastenkirjoja on käännetty Suomen historiassa. Vaikka tällaisen yksittäisen tutkimuksen pohjalta ei yleistyksiä voi tehdä, niitä voisi tehdä, jos monet pienemmät tutkimukset yhdessä paljastaisivat samansuuntaisia tuloksia.

Toivoisin myös, että tällä alalla itse tutkimustyön avuksi kehitettäisiin uusia jaotteluita. Tässä tutkimuksessa käyttämäni Göte Klingbergin jaottelu on vuodelta 1986, enkä löytänyt mistään uudempaa jaottelua, jota olisi voinut hyödyntää tutkimusaineistosta löytyneiden kulttuurisidonnaisten elementtien jaotteluun. Klingbergin jaottelu oli mielestäni soveltamassani muodossa kohtalaisen hyvä, mutta siinä oli omat puutteensa. Joillekin elementeille ei vain löytynyt Klingbergiltä sopivaa kategoriaa. Menisikö esimerkiksi *Kolmessa etsivässä* mainittu Scotland Yard loogisimmin historialliseen taustaan, rakennuksiin vai tapoihin ja käytäntöihin? Minusta se ei oikein luontevasti kuulu mihinkään näistä, vaan jaotteluun tarvitsisi tätä esimerkkiä varten kategorian *instituutiot*. Perusteellisesti mietitty ja kattava jaottelu helpottaisi tutkimusta ja säästäisi tutkijoita monelta minun läpikäymältäni kuumeiselta päähkäilyltä.

Toin tämän tutkimuksen johdannossa esille tilastot, jotka paljastavat, että yli 70 prosenttia Suomessa julkaistusta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta on käännettyä. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden käännösten tutkimus on siis Suomelle erityisen tärkeää, ja Suomessa siihen on erinomaiset mahdollisuudet. Minun tutkimukseni perusteella näyttäisi myös siltä, että kääntäjät eivät koe valtavaa tarvetta kotouttaa, koska he luottavat lapsilukijan tietotasoon ja arvostavat häntä. Toivon, että tämä lapsilukijan arvostus laajenee myös tutkimuspuolelle ja Suomessa halutaan jatkossa panostaa entistä enemmän käännetyn lastenkirjallisuuden tutkimukseen.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto

Arthur, Robert 1967. *The Secret of Terror Castle*. Armada, London.

Arthur, Robert 1972. *Kolme etsivää ja kauhujen linna*. Suomennos Laura Tetri. Gummerus, Jyväskylä.

Dahl, Roald 1975. *Danny, The Champion of the World*. Jonathan Cape, London.

Dahl, Roald 1977. *Me salamestarit*. Suomennos Eeva Heikkinen. WSOY, Porvoo.

DiTerlizzi, Tony & Black, Holly 2003. *The Field Guide*. Simon & Schuster, New York.

DiTerlizzi, Tony & Black, Holly 2004. *Haltijakirja*. Suomennos Ulla Lempinen. WSOY, Helsinki.

Pullman, Philip 1999. *I Was a Rat! or The Scarlet Slippers*. Corgi Yearling Books, London.

Pullman, Philip 2003. *Olin rotta!... eli punaiset kengät*. Suomennos Helene Bützow. Tammi, Helsinki.

Southall, Ivan 1968. *Let the Balloon Go*. Mammoth, London.

Southall, Ivan 1971. *Päästä pallo lentoon*. Suomennos Marja Leskinen. Otava, Helsinki.

Wilson, Jacqueline 1992. *The Suitcase Kid*. Corgi Yearling Books, London.

Wilson, Jacqueline 2002. *Kahden kodin välillä*. Suomennos Terhi Leskinen. Otava, Helsinki.

Muut lähteet

Aaltonen, Sirkku 2004. Kun Antto Puuronen Suomeen muutti: Kulttuurisidonnainen käännöstudkimus työvälineenä. Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.), *Alussa oli käännös*. Tampere University Press, Tampere. 388–406.

Bertills, Yvonne 2003. *Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature*. Åbo Akademi University Press, Turku.

Franco Aixelá, Javier 1996. Culture-specific Items in Translation. Álvarez, Roman & Vidal, M. Carmen África (toim.), *Translation, Power, Subversion*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon. 52–78.

González Cascallana, Belén 2006. Translating Cultural Intertextuality in Children's Literature. Van Coillie, Jan & Verschueren, Walter P. (toim.), *Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies*. St. Jerome Publishing, Manchester. 97–110.

Hagfors, Irma 2003. The Translation of Culture-Bound Elements into Finnish in the Post-War Period. *Meta* 48:1–2. 115–127.

Hassinen, Seija 1991. *Kontekstiadaptaatio lasten- ja nuortenkirjoissa – tarkasteltuna Eduard Uspenskin ja Arkadi Gaidarin teosten suomennosten valossa*. Tampereen yliopisto, venäjän kielen kääntämisen ja tulkinnan pro gradu -tutkielma.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2007. Satunnaisesta poiminnasta käännöstulvaan – lasten- ja nuortenkirjallisuuden käännökset 1900-luvulla. Riikonen, H. K., Kovala, Urpo, Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 472–486.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013. Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Hallila, Mika, Hosiaisluoma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus. 1, Lajeja, poetiikkaa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 247–269.

Hermans, Theo (toim.) 1985. *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Croom Helm, London.

Hoving, Isabel 2006. In Praise of Imperfect Translations: Reading, Translating, and the Love of the Incomprehensible. Pinsent, Pat (toim.), *No Child Is an Island: The Case for Children's Literature in Translation*. Pied Piper Publishing, Staffordshire. 37–44.

Ippolito, Margherita 2006. Translation of Culture-Specific Items in Children's Literature: The Case of Beatrix Potter. Pinsent, Pat (toim.), *No Child Is an Island: The Case for Children's Literature in Translation*. Pied Piper Publishing, Staffordshire. 107–118.

Klingberg, Göte 1986. *Children's Fiction in the Hands of the Translators*. CWK Gleerup, Malmö.

Kuivasmäki, Riitta 2007. "Lainalla täytyy alottaa" – nuorisokirjallisuuden suomennokset. Riikonen, H. K., Kovala, Urpo, Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 280–295.

Lastenkirjainstituutti. *Kirjakori 2012 -tilastoja*. <http://www.lastenkirjainstituutti.fi/lisatieto-kirjakorista-2012/>. WWW-sivu. Luettu 12.3.2015.

Lastenkirjainstituutti 2014. *Harry Potterin ja mangan vanavedessä*. <http://www.lastenkirjainstituutti.fi/kirjakori-special-nayttely/>. WWW-sivu. Luettu 13.1.2015.

Lathey, Gillian 2006. Introduction. Lathey, Gillian (toim.), *The Translation of Children's Literature: A Reader*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon. 1–12.

Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London.

Leppihalme, Ritva 2000. Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Yliopistopaino, Helsinki. 89–105.

Lindgren, Astrid 1970 [1964]. Om barnböcker. Furuland, Lars, Lindberger, Örjan & Ørving, Mary (toim.), *Barnlitteratur i Sverige: Läsning för barn och barnboksprogram*. Wahlström & Widstrand, Stockholm. 366–367.

Netlibris. *Matildan kirjatarjottimet: Sydänasioita*. http://www03.oph.fi/netlibris/matilda_sydanasioita.asp. WWW-sivu. Luettu 27.1.2014.

Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating*. E. J. Brill, Leiden.

Nikolajeva, Maria 1996. *Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. Garland Publishing, New York.

Nord, Christiane 2003. Proper Names in Translations for Children: *Alice in Wonderland* as a Case in Point. *Meta* 48:1–2. 182–196.

Oittinen, Riitta 1988. *Lastenkirjallisuuden kääntämisestä lapselle kääntämiseen: Autoritaarisuudesta dialogisuuteen*. Tampereen yliopisto, kääntämisen ja tulkinnan lisensiaattityö.

Oittinen, Riitta 1993. *I Am Me – I Am Other: On the Dialogics of Translating for Children*. University of Tampere, Tampere.

Oittinen, Riitta 1995. *Kääntäjän karnevaali*. Tampere University Press, Tampere.

Oittinen, Riitta 2000a. *Translating for Children*. Garland Publishing Inc., New York.

Oittinen, Riitta 2000b. Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Yliopistopaino, Helsinki. 265–285.

Oittinen, Riitta 2004. Translating for children – theory. Hunt, Peter (toim.), *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Routledge, Oxon. 901–911.

Oittinen, Riitta 2006. No Innocent Act: On the Ethics of Translating for Children. Van Coillie, Jan & Verschueren, Walter P. (toim.), *Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies*. St. Jerome Publishing, Manchester. 35–45.

O'Sullivan, Emer 2005. *Comparative Children's Literature*. Kääntänyt Anthea Bell. Routledge, Oxon.

Paloposki, Outi 2004. Kääntäminen historiassa. Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.), *Alussa oli käänös*. Tampere University Press, Tampere. 349–373.

Paloposki, Outi & Oittinen, Riitta 1998. The domesticated foreign. Chesterman, Andrew, Gallardo San Salvador, Natividad & Gambier, Yves (toim.), *Translation in Context*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 373–390.

Pascua, Isabel 2003. Translation and Intercultural Education. *Meta* 48:1-2. 276–284.

Pirkanmaan kirjastot a. *Pirkanmaan lukudiplomi, 4. luokka*.

<http://www.tampere.fi/kirjasto/lapset/lukudiplomi4lk.pdf>. PDF-tiedosto. Luettu 27.1.2014.

Pirkanmaan kirjastot b. *Pirkanmaan lukudiplomi, 5. luokka*.

<http://www.tampere.fi/kirjasto/lapset/lukudiplomi5lk.pdf>. PDF-tiedosto. Luettu 27.1.2014.

Puurtinen, Tiina 2007. Harry Potter Suomessa. Riikonen, H. K., Kovala, Urpo, Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 324–327.

Reiss, Katharina & Vermeer, Hans J. 1986. *Mitä kääntäminen on*. Suomennos Pauli Roinila. Oy Gaudeamus Ab, Helsinki.

Rönqvist, Lilian 2002. Secondary Level EFL: Melina Marchetta's *Looking for Alibrandi*. Sell, Roger D. (toim.), *Children's Literature as Communication: the ChiLPA Project*. John Benjamins B.V., Amsterdam. 315–331.

Schleiermacher, Friedrich 2012 [1813]. On the Different Methods of Translating. Englanniksi kääntänyt Susan Bernofsky. Venuti, Lawrence (toim.), *The Translation Studies Reader, Third Edition*. Routledge, New York. 43–63.

Shavit, Zohar 1981. Translation of Children's Literature as a Function of It's Position in the Literary Polysystem. *Poetics Today* 2:4. 171–179.

Stolt, Birgit 1978. How Emil Becomes Michel – On the Translation of Children's Books. Klingberg, Göte, Ørvig, Mary & Amor, Stuart (toim.), *Children's Books in Translation: The Situation and the Problems*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm. 130–146.

Suomen Kustannusyhdistys ry a. *Julkaistut uutuudet, painetut kirjat, kpl*.

<http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?reportName=FirstEditionsInPrint.txt&language=FIN>. WWW-sivu. Luettu 12.3.2015.

Suomen Kustannusyhdistys ry b. *Julkaistut nimikkeet, painetut kirjat / Uutuusnimikkeet (Kpl)*.

<http://tilastointi.kustantajat.fi/WebReport.aspx?manualreport=2x36&language=FIN>. WWW-sivu. Luettu 17.3.2015.

Tiittula, Liisa 2013. *Sanasto*.

http://www.edu.fi/perusopetus/aidinkieli/agricola/opetusmateriaalia_kaantamisesta/sanasto. WWW-sivu. Luettu 27.10.2014.

Weinreich, Torben 1978. International Book Production for Children Related to the Children's Local Experiences and Local Consciousness. Klingberg, Göte, Ørvig, Mary & Amor, Stuart (toim.),

Children's Books in Translation: The Situation and the Problems. Almqvist & Wiksell International, Stockholm. 147–158.

Venuti, Lawrence 2008. *The Translator's Invisibility: A History of Translation.* Second Edition. Routledge, Oxon.

Virolainen, Anu 2007. *Avulias syöjätär kananjalkaisessa tuvassaan: Kotouttaminen ja vieraannuttaminen venäläisten kansansatujen suomennosten nimistöissä ja kuvituksissa.* Tampereen yliopisto, käännöstieteen (venäjä) pro gradu -tutkielma.

English Abstract

Within my master's thesis I wanted to do research on children's books translated into Finnish from English. More specifically, I was interested in researching domestication and foreignization in translations of children's books. From actual research results, I wanted to find an answer to how culture-specific elements have been handled in translations of children's books into Finnish. These answers I decided to look for by studying children's books translated into Finnish in the 1970s and 2000s.

In Finland, the need for research on children's book translations is great. Each year, out of all the published books for children, around 70% are translations. This means that when Finnish children learn to read, they do so using books that very often are translations. While these translations not only develop their reading skills but probably also affect their world view, it is highly important to find out what these translations are like. In a country of high translation rates, it is essential to know what qualities these translations hold.

When we find out whether children's book translations are more domesticating or foreignizing, we can also make conclusions about the child image of the translators (and of the whole society). Do translators think that children as readers require domesticating translations in order to be able to relate to the story or do translators trust that the child readers are capable of encountering strangeness in the books that they read?

I studied this same question in my bachelor's thesis, only with less research material. I noticed during the research for my bachelor's thesis that there is very little literature about the trends of translating for children in Finland, which in my opinion is a shame. So I decided that with my master's thesis I would continue with the same research as with my bachelor's thesis, and with this new and slightly broader research, I would try to fill a small part of the gap in Finnish research on children's literature translations.

So what is *domestication* and *foreignization*? Perhaps the most famous definition for these terms comes from the German translation scholar Friedrich Schleiermacher in 1813:

Either the translator leaves the writer in peace as much as possible and moves the reader toward him; or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer toward him.

Even though Schleiermacher does not use the terms *domestication* and *foreignization* yet, he is clearly describing these strategies in his text. When foreignizing, the translator leaves the original text and the writer in peace and moves the readers of the translation towards the source culture by offering them a translation that carries a lot of unfamiliarity. When domesticating, the translator lets the readers of the translation stay in the comfort of their own culture and takes the source text and through translation, changes it to fit the expectations of the target culture audience.

When domesticating, translators usually modify small text units called culture-specific items. These are elements in the text that bind the text into a certain culture and might not be very commonly known in the target culture that the text is to be translated into.

Javier Franco Aixelá argues, however, that culture-specific items do not exist as such but are rather born in the translating situation. Let us consider, for example, a Chinese book being translated into different languages. The book might mention a traditional Chinese delicacy, dumplings. If this book was to be translated into Japanese, Japanese readers would most probably not have problems understanding the concept of dumplings, because they are also very common in Japan. If the book then again was to be translated into Finnish, Finns might have a harder time understanding what dumplings are since they are not part of the Finnish food culture. Thus, according to Franco Aixelá's theory, translating from Chinese into Japanese, dumplings do not constitute a culture-specific item, but when translating into Finnish, they do. So culture-specific items do not exist as such but are rather created in the interaction between two cultures.

This definition by Franco Aixelá is essential in my research, because I used this definition when I was studying the research material and looking for examples of culture-specific items and their translations. If a source text mentioned, for example, an animal that is also a part of Finnish nature, I would ignore that element. If however the source text mentioned an animal that is not part of the Finnish fauna, I would include it in my research findings.

So now that we have established what domestication and foreignization is, we can look into domestication and foreignization in the context of translating children's literature. There are very differing opinions between scholars on whether children's literature should be domesticated, and even on whether children's literature *may* be domesticated.

One of the most prominent scholars in the field of translating children's literature is the Swedish scholar Göte Klingberg. In his view, the translator has no right to interfere with the original source text, and instead the translator should stay as faithful to the original text as possible. According to

Klingberg, domestication has a devastating effect on the source text and makes the source text lose its original character and atmosphere.

A perfect opposite to Göte Klingberg is the Finnish scholar Riitta Oittinen, who has also done significant research into translating for children. Oittinen argues that it is not a question of which one is a better translation strategy, domestication or foreignization. In her opinion, both strategies can be just as good, depending on the translation situation.

Oittinen disagrees with Klingberg's strong normativity. Whereas Klingberg thinks that the author has a power to dictate how his/her work should be read and understood, Oittinen sees the translator as another reader who also makes an interpretation of the author's literary work. Oittinen argues that every translating situation is different, so it is impossible to make norms for how a translator should translate. According to Oittinen, domestication is a perfectly acceptable translation strategy like foreignization, just as long as the translator is consistent with the chosen strategy.

Gillian Lathey explains that when children's books are domesticated, it is often to make sure that strange elements in the book do not hinder the child reader from relating to the story. Children are still at a developmental stage, and they cannot be expected to have the same amount of knowledge about the surrounding world as adults. This is why translators might want to make sure through domestication that the unfamiliarity of a foreign book does not alienate the child from that book – or worse, from reading itself.

But it is no simple task judging what amount of unfamiliarity is too much for a child. One reason why there is disagreement over whether children's books should be domesticated or foreignized is because there is no research on how well child readers are capable of handling and tolerating strangeness in literature. This is why it is actually quite hard to make well-justified norms for how children's literature *should* be translated.

As the world becomes more globalized, the question of domestication and foreignization might change significantly. Belén Gonzáles Cascallana notes that the hegemony of the English-speaking countries might lead to a situation where English-speaking cultures are globally so well-known through, for example, popular culture that there is very little need to domesticate books from English-speaking cultures. Whether globalization will affect translating from smaller cultures too remains to be seen.

I noticed while I was researching different scholars' views on domestication and foreignization that foreignization seems to have a rather strong normative status when it comes to translating children's literature – even among defenders of domestication. The way that the scholars write reveals an interesting bias in favour of foreignizing: the scholars who speak up for foreignization very often argue why children's books *should* be foreignized, but the scholars who speak up for domestication usually argue why children's books *may* be domesticated. So it would seem that the field is very much dominated by foreignization as a norm.

With this theoretical background in my mind, I started to study the question of domesticating and foreignizing in Finnish translations of children's books from the 1970s and the 2000s. From my research material, I set out to find answers to these questions:

1. How have the books in my research material been domesticated or foreignized?

- Have the translators domesticated or foreignized while translating the books? Paying attention to the culture-specific items in the source texts, I studied how these items have been translated in the Finnish versions. Since one translation is very seldom purely either domesticating or foreignizing but rather combines the two strategies to some extent, I aimed at forming some kind of general view of the translations.

2. Can there be found differences or similarities in how the books have been domesticated or foreignized when comparing the translations from the 1970s to the translations from the 2000s?

- I wanted to see, if there seemed to be similarities in how the books from the same decade had been translated. If I did find similarities in the translation strategies, I wanted to compare the translations from the different decades to see if there is a clear difference in how the books from different time eras have been translated. I wanted to find out whether my research material would shed any tentative light on possible trends in translating children's books.

Before I started going through the research material, my expectation was that the books translated in the 2000s would be less domesticating than the ones translated in the 1970s. I based this expectation on the fact that Finland has become much more globalised in the 30 years between the decades under research: Finland joined the European Union in 1995, the amount of especially American entertainment has grown significantly on television and Finland has much more immigrants. Considering these facts, I found it most logical that Finnish children in the 2000s would be considered more adept at encountering strange elements in literature than children in the 1970s.

For research material I chose three children's book translations from both the 1970s and the 2000s. All of the translations were made by different translators. The books were aimed at children around the ages of about 10 to 12. The Finnish translations and the source texts were the following:

Kolme etsivää ja kauhujen linna, 1972 (The Secret of Terror Castle, 1967) by Robert Arthur. Finnish translation by Laura Tetri.

Päästä pallo lentoon, 1971 (Let the Balloon Go, 1968) by Ivan Southall. Finnish translation by Marja Leskinen.

Me salamestarit, 1977 (Danny, The Champion of the World, 1975) by Roald Dahl. Finnish translation by Eeva Heikkinen.

Kahden kodin välillä, 2002 (The Suitcase Kid, 1992) by Jacqueline Wilson. Finnish translation by Terhi Leskinen.

Olin rotta!... eli punaiset kengät, 2003 (I Was a Rat! or The Scarlet Slippers, 1999) by Philip Pullman. Finnish translation by Helene Bützow.

Haltijakirja, 2004 (The Field Guide, 2003) by Tony DiTerlizzi and Holly Black. Finnish translation by Ulla Lempinen.

My research method combined many different methods. I used text analysis to study the research material. I read the translations alongside with their source texts and recorded all of the culture-specific items that I encountered while reading and their translations. Since I was also interested in how domesticating or foreignizing the different translations were in comparison with each other, I needed to make numerical data out of my findings. Therefore my research combines qualitative research and quantitative research. Due to the amount of my research material being quite small, my research could also be called a case study.

When I recorded my findings, I utilized Göte Klingberg's classification of the different types of culture-specific items and of the different domestication strategies. According to Klingberg, the different types of culture-specific elements are:

- Literary references
- Foreign languages in source text
- References to mythology and popular belief

- Historical, religious and political background
- Building and home furnishings, food
- Customs and practices, play and games
- Flora and fauna
- Personal names, titles, names of domestic animals, names of objects
- Geographical names
- Weights and measures

Klingberg has also created classifications for the different kinds of domestication strategies that translators can use:

- Added explanation
- Rewording
- Explanatory translation
- Explanation outside the text
- Substitution of an equivalent in the culture of the target language
- Substitution of a rough equivalent in the culture of the target language
- Simplification
- Deletion
- Localization

I used these classifications by Klingberg when I recorded the culture-specific items in the research material. I marked down which class the item belonged to and whether it had been domesticated or foreignized. If the element had been domesticated in some way, I marked down which domestication strategy the translator had used.

During my analysis of the research material I found some quite surprising results. The most unexpected result was probably that the books translated in the 2000s were clearly more domesticating than the ones translated in the 1970s. I calculated how many of the culture-specific items in each book were domesticated and found out what the domestication percentage was for each translated book. By counting the average of these percentages, I found out what was the average domestication percentage for each decade. In the 1970s the average domestication percentage was 38 and in the 2000s it was 58.

When considering the domestication percentages of individual books, one translation really stood out. While the other translations had a domestication percentage of 36 to 50, the Finnish

translation of *I Was a Rat!* from 2003 had a domestication percentage of 76. At first I thought that this one very divergent book might explain why the 2000s' translations were so much more domesticating. But even if we ignore *I Was a Rat!* from the research material, the domestication average on the 1970s is still lower than that of the 2000s. So based on my research material, the 2000s translations are more domesticating than those of the 1970s.

I also noticed that the domestication percentages were closer to each other in books translated in the 1970s. Could this mean that the translators in the 1970s had a more uniform way of translating? Were there tighter norms in Finland in the 1970s on how children's books ought to be translated?

One very interesting aspect of my research material was also that the most foreignizing translation of all of the books was the Finnish translation of *Let the Balloon Go*. I find this unexpected because the story is written by an Australian writer and is set in Australia. Australian culture is not as well-known in Finland as British and American culture have been for a long time, so I think it is rather surprising that this particular book was the least domesticated one.

When I observed the different domestication strategies that the translators had used, I noticed that from the different strategies described by Göte Klingberg, rewording as well as substitution of an equivalent or a rough equivalent in the culture of the target language were the most used domestication strategies. It would seem that the translators wanted to make their translations as flowing as possible by using domestication strategies that express the idea of the culture-specific item very efficiently and briefly. The strategies that add text and in a way "swell up" the text, such as added explanations and explanatory translations, were not very popular.

Out of the different classes of culture-specific items, personal names were the most foreignized. Geographical names had not been changed, but slight domestication was applied when it could have been unclear to a Finnish child reader what the place name was referring to (e.g. with Larkspur Lane, the Finnish word for *street* had been added to explain that the name refers to a street). Measures then again had almost always been domesticated, apart from currencies. This reveals that most of the translators had aimed at making a translation that is clearly set in a foreign culture, but they had also wanted to make sure that the reading experience is not too difficult for a child reader by modifying the more unfamiliar elements such as expressions of distance. The only translation to deviate from this trend was the translation of *I Was a Rat!* that was highly domesticating. The translators of my research material have clearly had a rather strong faith in their child readers and their knowledge of the world and ability to encounter unfamiliar things.

One of my research questions was whether significant differences can be seen in how children's books have been translated when comparing the 1970s to the 2000s. Based on my research material, the answer is that there are no significant differences. The 1970s' translations were more foreignizing, but other than that, there were no clear differences in which item classes had been domesticated or which domestication strategies had been used.

Now one must bear in mind that this was a very restricted study with a very narrow time scale and limited research material, so no clear conclusions can be made about translation norms in Finland based on this study alone. I also only studied one source language, English. There are other studies made with translations into Finnish from Russian that give similar results to mine, but Russia is also geographically very close to Finland, so the source culture is quite familiar in Finland. Maybe with research material that includes books translated from cultures that are geographically and culturally more distant, one could discover very different results.

In the future I would like to see further research into this subject. I hope that people will do similar studies with a broader time scale and with more extensive material. This way we could finally begin to have a clear image of how children's books have actually been translated into Finnish and how the trends of translation have changed over time. This of course is much too big a study to be done by one scholar alone, but with several studies on different aspects of this same question revealing significant results, we could start to form an answer.